

HATALMI KÖZPONTOK AZ AVAR KAGANÁTUSBAN

POWER CENTRES OF THE AVAR KHAGANATE

Szerkesztette / Edited by

BALOGH CSILLA – SZENTPÉTERI JÓZSEF – WICKER ERIKA

Kecskemét 2019

Hatalmi központok az Avar Kaganátusban

Power Centres of the Avar Khaganate

HATALMI KÖZPONTOK AZ AVAR KAGANÁTUSBAN

POWER CENTRES OF THE AVAR KHAGANATE

Szerkesztette:

Edited by

BALOGH CSILLA – SZENTPÉTERI JÓZSEF – WICKER ERIKA

Kecskemét
2019

Szerkesztette:
Edited by
BALOGH CSILLA – SZENTPÉTERI JÓZSEF – WICKER ERIKA

Angol fordítás:
English translation by
Seleanu Magdaléna

A kiadvány látványterve:
Design by
Wicker Erika

Tördelés:
Desktop editing
Veszely Ferenc

Borítóterv:
Cover design by
Wicker Erika, Zalatnai Pál

ISBN 978-963-9815-54-4

© KKJM, MTA BTK MÓT, szerkesztők, szerzők
Minden jog fenntartva
© KJMK, RCH HAS EHHRT, editors, authors
All rights reserved

A kiadvány megjelenését támogatta:
The publication of this volume was generously funded by

Nemzeti Kulturális Alap
National Cultural Fund of Hungary
Kecskeméti Katona József Múzeum
Katona József Museum of Kecskemét

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Magyar Őstörténeti Témacsoport
Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences
Early Hungarian History Research Team

Kiadja a
Published by
Kecskeméti Katona József Múzeum
Katona József Museum of Kecskemét

Nyomda:
Printed in Hungary by
Print 2000 Nyomda

Felelős kiadó:
Responsible publisher
Rosta Szabolcs
múzeumigazgató | museum director

TARTALOM / CONTENTS

A szerkesztők előszava	7
Editors' foreword	9

„NAGYURAK ÉS VEZÉREK” A DUNA-TISZA KÖZÉN “LORDS AND LEADERS” IN THE DANUBE-TISZA INTERFLUVE

Wicker Erika:

Nagyurak és vezérek. Híres avar leletek a Kiskunságból – A Kecskeméti Katona József Múzeum állandó régészeti kiállításának bemutatása	11
Lords and leaders. Renowned Avar finds from the Kiskunság region – The permanent archaeological exhibition of the Katona József Museum of Kecskemét [21–22]	

Horváth M. Attila:

Kagán vagy nem kagán? Érvek és ellenérvek – újabb adatok egy „lefokozott kagán” védelmében	47
Khagan or not? Arguments, counter-arguments and new evidence in defence of a “demoted” khagan [59]	

Kovacsóczy Bernadett:

Előkelő avar férfi sírja Szalkszentmárton határából	69
Burial of an Avar noble on the outskirts of Szalkszentmárton [88]	

Lantos Andrea:

Kora avar kori sírok Dunavecseről	97
Early Avar burials from Dunavecse [107]	

REGIONÁLIS KÖZPONTOK – HATALMI REPREZENTÁCIÓ REGIONAL CENTERS – DISPLAYS OF POWER

Balogh Csilla:

Új szempont a kora avar hatalmi központ továbbélésének kérdéséhez – Az avar fegyveres réteg temetkezései a Duna-Tisza közén	115
New light on the possible survival of the early Avar power centre – Burials of Avar warriors in the Danube-Tisza interfluve [131]	

Szentpéteri József:

Túlvilági kapcsolatok – A Kárpát-medencei avar korszak hálózatléleki szempontú megközelítése	139
Connections beyond the graves – A network theory approach to the Avar period of the Carpathian Basin [163]	

Lőrinczy Gábor:

Volt-e a Tiszántúlon regionális központ a kora avar korban? Néhány észrevétel a kunágotai sírról	169
Was there a regional centre in eastern Hungary during the early Avar period? A fresh look at the Kunágot burial [194]	

Trugly Sándor:

- Komárom mint késő avar hatalmi központ – Vajon hol lehettek a griffes-indások egykori keleti szállásterületei? 197
 Komárom as a power centre of the late Avar period – Where did the eastern homeland of the griffin-tendrils people lie? [203]

Bollók Ádám:

- A bizánci diplomácia és az avar elit a 6–7. században – Értelmezési kísérlet 211
 Byzantine diplomacy and the Avar elite in the sixth–seventh centuries – An essay in interpretation [245]

Falko Daim – Prohászka Péter:

- Császár a mellbogláron – Észrevételek a sorpei kora középkori dobozka fedeléhez 249
 The emperor on the clasp – The lid of an early medieval box from Sorpe [258]

Samu Levente – Blay Adrienn:

- Térbeli átrendeződés a 7. századi Kárpát-medencében 263
 Regional shifts in the Carpathian Basin during the seventh century [287–288]

Csuthy András:

- Kiegészítés az állatfej alakú lószerszámveretek témaköréhez 333
 Remarks on animal head-shaped harness ornaments [343]

TÁJ ÉS MEGTELEPEDÉS LANDSCAPE AND SETTLEMENT

Felföldi Szabolcs:

- A folyók szerepe az Avar Kaganátusban 349
 The role of rivers in the Avar Khaganate [369]

Szalontai Csaba:

- Berendezkedés a szegedi tájban – Egy mikrorégió újraértelmezett településrendje és hatalmi struktúrája az avar korban 375
 Settlement in the Szeged landscape – The re-interpreted settlement system and power structure of a micro-region in the Avar period [394–395]

F. Romhányi Beatrix:

- Szemponatok a Kárpát-medence térszervezésének változásaihoz (5–14. század) 399
 Changes in the early medieval settlement structure of the Carpathian Basin [416]

Marcsik Antónia – Molnár Erika:

- A Duna–Tisza köze avar korának biológiai rekonstrukciójáról 421
 The biological reconstruction of the Avar period in the Danube–Tisza interfluve [427]

Samu Levente – Blay Adrienn

TÉRBELI ÁTRENDÉZŐDÉS A 7. SZÁZADI KÁRPÁT-MEDENCÉBEN¹

A 7. századi Kárpát-medence centrumainak, hatalmi központjainak kutatásához minden lehetséges forrást szükséges felhasználnunk, ezek azonban – nagyobb kiterjedésű településkutatások hiányában – szinte kizárólagosan sírfeltárásokból származnak. Kiemelkednek ilyen szempontból a vizsgálandó leletek közül azok a tárgyak, melyekhez bizonyos mértékű presztízs kapcsolódik, mégis nagyobb mennyiségben kerülnek elő a temetőkből, így elterjedésük változásai is jól modellezhetők. Ilyenek a legnagyobb részt préselt veretekből álló kora és közép avar kori övgarnitúrák. Az egyértelmű távolsági kapcsolatokkal rendelkező tárgytipusok (bizonyos ékszerek, övdíszek, import tárgyak) szintén alapvető fontosságúak a kérdés vizsgálatában.

Jelen elemzés fő tárgyát – nagyszámú előfordulása miatt – az övdíszek képezik. Ezek a tárgyak a társadalomnak egy szűkebb szeletét érintik.² Kíváncsiak vagyunk, felfedezhető-e ezek különböző típusainak, valamint összevont, nagyobb csoportjainak elterjedésében bármilyen rendszeresség.³ Elemzünk továbbá néhány olyan ékszertípust, amelyeknek elterjedésében hasonló jelenségek figyelhetők meg.

AZ ALKALMAZOTT MÓDSZER

Az övdíszek mennyiségi elterjedésének vizsgálatánál interpolációs térképeket használtunk. A módszer nem ismeretlen a régészetben, trendfelület-analízis néven is ismerhetjük.⁴ Az általunk alkalmazott módszer lényege abban áll, hogy az egyes feltárt temetőrészleteket mintavételi pontoknak tekintjük, s az így nyert értékeket interpoláljuk a környező területekre. A módszernek számos típusa ismert, a megfelelő kiválasztásához szükséges ismerni az egyes eljárások lényegét és főbb jellemzőit. Minden interpolációs eljárás Tobler törvényére épül, amely kimondja, hogy a térben egymáshoz közelebb lévő pontok értéke hasonlóbb egymáshoz, mint a térben távolabb fekvőké.⁵

Az interpolációs eljárásoknak többféle osztályozása lehetséges aszerint, hogy „*pontokon vagy tartományokon végzett az eljárás, globális vagy lokális módszert alkalmaz,*⁶ *egzakt vagy közelítő a művelet eredménye, determinisztikus⁷ vagy sztochasztikus⁸ a megközelítés, fokozatos vagy hirtelen változású az interpolációs folyamat.*”⁹ A temetőrészletekből az övdíszekre vonatkozóan

¹ Jelen tanulmány „A népvándorlás kori leletanyag feldolgozása és kiadása” (Analysis and Editing of the Early Medieval archaeological finds in Hungary) című (NKFIH-OTKA K 120486) projekt keretében készült. Projektvezető: Dr. Vida Tivadar.

² 12 643 db 7. századi sírból 1 575 esetben fordult elő övdísz (díszített és díszítetlen), ez kb. 13%-ot jelent, mely arány tehát jellemző a teljes Kárpát-medencei anyagra. Ettől kisebb-nagyobb eltérések figyelhetők meg az egyes temetők anyagán belül, a 10-15% körüli érték azonban általánosan jellemző. Ettől jelentősebben eltér Makó-Mikócsa-halom temetője, ahol a sírok mintegy 20%-ban tartalmaztak övdíszeket.

³ Az övek presztízshordozó szerepéről: DAWES, Elizabeth – H. BAYNES, Norman 1977 88–107.; ALBRECHT, Stefan 2010 79–96.; SCHMAUDER, Michael 2001 15–44.; BÁLINT, Csanád 2000 41–92.; DAIM, Falko 2010 61–62. A díszítetlen övekről legutóbb: SZENTHE Gergely 2012 521–550.

⁴ RENFREW, Colin – BAHN, Paul 2005 353.

⁵ „I invoke the first law of geography: everything is related to everything else, but near things are more related than distant things.” (TOBLER, Waldo 1970, 236.) Kérdés, hogy ez milyen mértékig érvényes a régészeti jelenségekre.

⁶ „Globális egy interpolátor, ha az összes adatpont számít az ismeretlen magasságok kiszámításánál, és lokális, ha csak egy megadott környezetet vesz figyelembe a kiszámítandó pont körül.” (TELBISZ Tamás – SZÉKELY Balázs – TÍMÁR Gábor 2013 29.)

⁷ „Determinisztikus egy interpoláció, ha egyértelműen meghatározott matematikai függvények felhasználásával számítja ki a nem ismert pontokban a magasságot.” (TELBISZ Tamás – SZÉKELY Balázs – TÍMÁR Gábor 2013 29.)

⁸ „Sztochasztikus egy módszer, ha az adatpontok statisztikai elemzését is figyelembe véve határozza meg a magasság kiszámításához használt függvényeket (pl. Kriegelés).” (TELBISZ Tamás – SZÉKELY Balázs – TÍMÁR Gábor 2013 29.)

⁹ BÓDIS Katalin 2008 25.

nyert adatok vizsgálatára az ArcGIS szoftver 3D Analyst eszköztárán belül a raszter interpolációt, s ezen belül a „Topo to Raster” eljárást választottuk.¹⁰ Az így nyert raszteres modellt színátmenetes megjelenítéssel használtuk, ahol a sötét szín jelzi a magasabb értékeket – a mi esetünkben az övdíszek magasabb számát. Az így nyert térkép értelmezésének megkönnyítésére a szintvonalakat is megjelenítettük, ahol a sűrűsödések jelzik a magasabb értékeket (7. kép 1–2., 8. kép 1.). Az egyes tárgy-típusok elterjedésének térképezéséhez a QGIS szoftver 2.14.3 Essen verzióját használtuk.

A hatalmi centrumok és központi helyek kutatásának módszertani alapjait szócikk formájában Heiko Steuer foglalta össze.¹¹ E kutatások azonban elsősorban a településeket célozzák, a temetőkből nyerhető információk legfőljebb kiegészítésül szolgálhatnak ezekhez. Emiatt vagyunk meglehetősen nehéz helyzetben, ha a 7. századi Kárpát-medence központjait szeretnénk kutatni; egyelőre ugyanis nem tudunk településhierarchiát vizsgálni (22. kép 2.). Csak kevés településrészletet ismerünk a 7. századi Kárpát-medencéből, ezeknek is meghatározó része alig néhány objektumot foglal magába.¹² Magyarország területéről a legnagyobb felületűek a legutóbb publikált Felgyő-Kettőshalmi-dűlő, az 1973-ban közölt Dunaújváros, valamint a még publikálatlan, vagy csak részben publikált kölkedi és kisvárdai településrészletek.¹³ Ezek közül csak a kölkedi esetében merülhet fel – az eddig megismert leletek alapján – egy központibb szerep a saját, szűkebb régióján belül, ezt azonban csak az itt előkerült, kereskedelemre utaló tárgyak jelzik az eddig közölt adatok szerint.¹⁴ Utóbb említett kritériumot azonban teljesíti több temető, illetve temetkezés is. Az eddig megismert településrészletek

alapján egyszerű, falusias életmódokra következtethetünk, egyéb, központi szerepre utaló funkciók nélkül.¹⁵

A központi helyek főbb kritériumai közül a temetkezések elsősorban a kézművesség és a kereskedelem kérdéséhez tudnak releváns információkkal szolgálni. Miután a 7. századból sok feltárt sírt ismerünk, ezeken keresztül megkísérrelhetjük bizonyos centrumok lokalizálását a Kárpát-medencén belül, ezek ugyanis már statisztikai értelemben is relevánsak, valamint területi elterjedésük is lefedi a vizsgált terület egészét (22. kép 2.).¹⁶ A mediterráneum felé irányuló (távolsági) kapcsolatokat mutató tárgyak elterjedéseinek vizsgálatával jól körvonalazhatók azok a területek, amelyek a kapcsolatok fenntartásában szerepet játszottak, és gazdaságilag aktívabbak lehettek.¹⁷ Ide soroljuk a nemes fémből készült tárgyakat, illetve minden olyan ékszert, övtartozékot, amelyek egy tágabb, a Kárpát-medencén túlnyúló kontextusba helyezhetők.

Jelen tanulmányban részletesebben kitérünk a nagyszámú díszítetlen övdísz elterjedésének elemzésére is, melyek elsősorban presztízs-, illetve – feltételezhetően – státusz-hordozó szerepükön keresztül járulhatnak hozzá a kérdés vizsgálatához, noha kétségkívül ezeknek is előfordulnak példányaik a Kárpát-medencétől keletre, délre és nyugatra is, tehát itt sem egy elszigetelt jelenségről van szó.¹⁸ Az ékszerek tekintetében – mivel nem áll rendelkezésünkre olyan nagyméretű adathalmaz, mint az övdíszek esetében – a „minőségi”¹⁹ szempontok játszanak szerepet a lehetséges hatalmi centrumok vizsgálata során. Feltételezzük ugyanis, hogy ahol jó minőségű, aranyból vagy ezüstből készült, mediterráneumi kapcsolatot mutató ékszerek, importtárgyak jelentek meg, azok a helyek

¹⁰ A funkcióról részletesebben: TELBISZ Tamás – SZÉKELY Balázs – TÍMÁR Gábor 2013 39.

¹¹ STEUER, Heiko 2007 878–913.

¹² PÓPITY Dániel 2015 93–114., 1. kép 1.; SAMU Levente 2017 153–172. Vö. még BALOGH Csilla 2018 3. jegyzet.

¹³ BÓNA István 1973; ISTVÁNOVITS Eszter 2001 165–181.; HAJNAL Zsuzsa 2005 437–480.; BALOGH Csilla 2018

¹⁴ Elsősorban az amforák (HAJNAL Zsuzsa 2005 437–480.). Egészen új megvilágításba helyezheti azonban az avar kori településstruktúra és hierarchia vizsgálatát a 2018-ban Kecskeméten, a Mercedes-gyár bővítése során feltárássra került településrészlet (Wilhelm Gábor feltárása, Katona József Múzeum, Kecskemét).

¹⁵ A központi helyek problémájához a kora avar kor kapcsán lásd: BLAY, Adrienn 2018 167–186.

¹⁶ Az általunk adatbázisba vont temetők 7. századra keltezhető sírjainak száma 13 000 körüli. A sírok keltezése körüli problémákról fentebb már ejtettünk szót.

¹⁷ Lásd GARAM, Éva 2001

¹⁸ A díszítetlen övdíszek az övkészleteket alkotó szíjvégeken és vereteken belül egy nagy, statisztikailag is releváns csoportot képeznek, elemzésük ezért érdekes és új eredményeket hozhat.

¹⁹ Minőségi szempont alatt azt értjük, hogy az ékszerek import, mediterráneumi kapcsolatot felmutató „minősége” a meghatározó a vizsgálat során.

valamilyen módon összefüggésben álltak az egykori hatalmi centrumokkal.²⁰

A 7. SZÁZADI TEMETŐK ELTERJEDÉSE A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

A temetők és sírok számára vonatkozóan teljesen pontos adatokkal nem rendelkezünk, csak megközelítőleg tudjuk megadni, mennyi sír került eddig feltárássra, illetve publikálásra. A közölt temetők számának meghatározásával nincs különösebb probléma, ehhez az adathoz a szakirodalom áttekintésével hozzá tudunk jutni, ellenben a 7. századra keltezhető sírok mennyiségének meghatározásánál már komolyabb gondokba ütközhetünk, ugyanis a sírok jelentős részében nincs kronológiailag jól besorolható tárgy. Az adatbázis felépítésénél az ADAM-ban közölt lelőhelyekből indultunk ki, így kezdtük összegyűjteni a legtöbb olyan lelőhelyet, amelynek van 7. századi fázisa is.²¹ Miután az ADAM 1993-ban lezárt gyűjtésen alapul, szükséges volt, hogy az azóta újonnan feltárt és közölt lelőhelyeket is összegyűjtsük.²² Arra törekedtünk, hogy a lehető legtöbb adat bekerüljön az adatbázisunkba, ennek ellenére természetesen előfordulhat, hogy bizonyos temetőközlések elkerülték a figyelmünket.

Az övdíszek, illetve az övgarnitúrák elterjedésének interpolációs vizsgálatába 153 temetőrészlet anyaga került felvételre.²³ E temetőrészleteknek az összetétele több szempontból is változatos, nagy különbségek fi-

gyelhetők meg a feltárt sírok mennyiségében: körülbelül az 1/5-ük esetében van szó 100 fölötti sírszámról, ezek közül is kiemelkednek a sok száz síros temetők, mint pl. Zamárdi-Rétiföldek, Budakalász-Dunapart, Szekszárd-Tószegi-dűlő, Tiszafüred-Majoros. A sírok keltezésében is jelentősek az eltérések: míg például a 251 síros Makó-Mikócsa-halom minden sírját a kora avar korra lehet keltezni,²⁴ addig például a zsélyi vagy az érsekújvári temetők a 7. század második felében-végén, indulnak, s a 8. században élik virágzásukat.²⁵ A temetőrészletek többsége azonban csak néhány vagy néhányszor 10 sírt tartalmaz.

A temetőrészletek elterjedése egyenletesnek mondható, a mai Magyarország, Szlovákia, valamint Ausztria területén jó kutatási helyzettel állunk szemben. Nem mondható el ugyanez a szomszédos horvátországi, szerbiai és romániai területekről, amelyek természetesen befolyásolják az egyes elterjedési térképeinket.²⁶ A befolyásolás mértéke azonban nem akkora, hogy megakadályozza a vizsgálatokat: Magyarország, Szlovákia és Ausztria lefedi munkaterületünk nagy részét.

AZ ÖVDÍSZEK MENNYISÉGI ELTERJEDÉSE TÉRBEN ÉS IDŐBEN

A vizsgálatok megkezdésekor abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a Kárpát-medencében a halottakkal eltemetett övek díszének száma térben és időben változik.²⁷ Ezt a feltételezést igazolta az övdíszeket magában rejtő sírok megszámlálása, és az övdíszek számának összegzése. Természetesen a mennyiségeket több tényező is alapvetően befolyásolta. A sírok bolygatásának mértéke a 7. század második felére csökkent, a 7. század első felére-kö-

²⁰ Sírokból előkerült kiváló minőségű tárgyak, valamint importtárgyak alapján az őskori kutatások is lokalizálnak hatalmi centrumokat, éppen a tárgyak „minősége” (import, kiváló minőségben kidolgozott tárgy, aranyból, ezüstből készült ékszerek) alapján (STEUER, Heiko 2007 878–914).

²¹ SZENTPÉTERI, József (Hrsg.) 2002

²² Ezúton is köszönjük a még közöletlen leletanyagokhoz való hozzáférés lehetőségét: Vida Tivadarnak és Pásztor Adriennek (Budakalász-Dunapart lelőhely), Kovácsóczy Bernadettnek (Alsónyék-Elkerülő út 2. lh.), Ódor Jánosnak (Szekszárd-Palánk, Szekszárd-Tószegi-dűlő lelőhelyek). Balogh Csillának köszönjük, hogy Makó-Mikócsa-halom lelőhelyre vonatkozóan bizonyos statisztikai adatokat a rendelkezésünkre bocsátott. Szalontai Csabának ezúton is köszönjük a felajánlást, hogy betekintést nyerhetünk a Szeged környéki középső avar kori lelőhelyek leletanyagába, ugyanakkor az általa feltárt sírok egyelőre még nem képezik részét az adatbázisnak.

²³ Itt a díszítetlen és díszített veretek még együtt kerültek vizsgálat alá. A továbbiakban azonban csak a díszítetlen veretek elterjedését térképezzük.

²⁴ Balogh Csilla szíves szóbeli közlése nyomán.

²⁵ ČILINSKÁ, Zlata 1966; 1973

²⁶ Az erdélyi területeket ebben a tanulmányban nem elemizzük, csak a Kárpát-medence belső területeire koncentrálnunk.

²⁷ A vizsgálat végső célja az, hogy összevegyük a mediterrán kapcsolátű övdíszek mennyiségi változását a teljes anyag mennyiségi változásaival. Ez a vizsgálat a szerzők Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Freiburgi Albert-Ludwigs-Universität co-tutelle doktori programján belül készülő doktori értekezésének a részét képezi, jelen tanulmányban ezzel a kérdéssel nem foglalkozunk.

zepére jellemző 48-51%-ról 41%-ra mérséklődött az öves sírok esetében.²⁸ Alapvető befolyásoló tényező a feltárt sírok mennyisége, amely temetőnként változó.²⁹ Az egykori övviselési divat, valamint a reprezentáció változása szintén befolyásolta az övdíszek sírba kerülését, s ugyanígy az övszerkezet-típusok megjelenése, illetve eltűnése/változása/kombinálódása. A sok mellékszíjas övek terjedtek el leginkább, az összmennyiség 86%-át alkotják, utánuk következnek az ún. női övfüggős övek (8%).³⁰ Az egyéb övszerkezetek osztoznak a maradék 6%-on. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a legnagyobb csoportot alkotó sok mellékszíjas övek nem alkotnak homogén csoportot. Bár előfordulnak „teljes” (= sok mellékszíjból álló, sok övverettel díszített) övek, többségében azonban változatos számban kerültek az övekre a díszítésüket szolgáló veretek; a nem bolygatott sírokban is előfordult, hogy mindössze 1-5 veret díszítette az egykori övet. Ennek magyarázata egyszerűen az, hogy az ideáltípusok másolása a lehető legváltozatosabban történt, s ez nagyon sokféle övet eredményezett. Mivel azonban abból a feltételezésből indultunk ki, hogy ezeket a sok mellékszíjas övekre vezethetjük vissza, egy csoportként kezeltük őket.

Az övdíszek mennyiségi elterjedésének interpolációs vizsgálata látványos eredményeket hozott. A 7. század első harmadára vonatkozóan (ide kerültek besorolásra a 6. század végére – 7. század első harmadára keltezhető övdíszek) erős déli súlypont figyelhető meg az övdíszek elterjedésében (= sírba kerülésében) (7. kép 1.). A legnagyobb gócpontok a Balaton térségében, a Szekszárd-Kölked tengelyen, valamint a Maros torkolatvidékén jelentkeztek.

Természetesen nem hagyhatók figyelmen kívül a kisebb súlyú, de azért enyhén kiemelkedő gócpontok sem, mint a mai Budapest térsége, valamint a Felső-Tisza-vidék. A térképről ugyanakkor jól látszik, hogy az övdíszek sírba helyezésének divatja általános volt a teljes vizsgált területen, jól lehatárolhatóak viszont azok a mikrorégiók, ahol – valamilyen okból – nagyobb mennyiségben koncentráálódtak.

A következő térképen már lényeges eltérés figyelhető meg, átrendeződnek a súlypontok: a korábbiak közül csak a Balaton térsége őrizte meg nagyobb jelentőségét (7. kép 2.). A Szekszárd-Kölked tengely, valamint a Maros-torkolat térsége elhalványult (de nem szűnt meg), s újabb súlypontok jelentek meg az Északkelet-Dunántúl és az Észak-Alföld térségében. Bár ennek a periódusnak a vizsgálatát meglehetősen nehezítik a keltezési problémák, az ide sorolt sírok már jól mutatják a Kárpát-medencében zajló átrendeződést: a déli régiók mellett/után egyre aktívabbá vált az északi térség. A 7. század utolsó harmadára csúcsosodik ki ez a folyamat, s bár az egyes gócpontok már nem jelentenek olyan hatalmas övdísz-koncentrációt, mint a két korábbi fázisban – ahogy az a térkép jelmagyarázatából is kiderül. Egyértelmű egy súlyponti északra tolódás; az előző szakaszban aktivizálódó északi zónától még északabbra is megjelentek temetők viszonylag nagyszámú övdísz-mellékletet magukba foglalva. Ebben a – közép avar kornak nevezett – fázisban sem szűnt meg természetesen a déli területeken az övdíszek sírba helyezése, de ezeknek mennyisége – jelen kutatási helyzet mellett – elmaradt az északi régiókétól. A Balaton térségében továbbra is nagyon nagy mennyiségben kerültek övek a sírokba, ilyen szempontból ez a régió semmi változást nem mutat a 7. század elejéhez képest.

A leírt jelenséget természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni. Miután a Kárpát-medence avar korának a legfontosabbak közé tartozó presztízstárgyairól van szó, s ha feltételezzük, hogy ez a szerep a 7. század második felében is fennmarad, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a 7. század második felében az északi régiók szerepe jelentősen megnövekedett, nagyobb számban voltak jelen azok az elemek, akik az övek halottal való sírba helyezésével reprezentálták kiemelkedő

²⁸ A sírok bolygatására vonatkozóan a publikációkból kinyerhető adatokat vettük figyelembe. Ebből azonban sok esetben nem derült ki, hogy csak a sír egy részét, vagy az egészet érte a bolygatás. Több esetben előfordult, hogy a medencerész ép maradt. Ezt azonban jelen esetben nem vettük figyelembe, minden kirabolt sírt egyformán bolygatottnak tekintettünk.

²⁹ Erről fentebb már ejtettünk szót.

³⁰ Elsősorban nők sírjában fordulnak elő ezek az övek, de természetesen ez alól is akad kivétel, valamint több sír esetében nincs nem-meghatározás. Alapvetően ezeknek is többféle típusa ismert aszerint, hogy hány övfüggő és hogyan helyezkedik el az övön. Az övtípust szokták női csüngős övnek is nevezni. Az övszerkezet, a tipológia és a terminológia kérdéséhez lásd: VIDA, Tivadar 1995 257-260.; VIDA, Tivadar 1996 107-124.; VIDA, Tivadar 2000 367-377.; GARAM, Éva 2011 63-93.; DOBOS, Alpár 2012 27-56.

presztízsüket, illetve státuszukat.³¹ Nagyon fontos szempont a kérdés megválaszolásában az, hogy a leírt jelenség az északi régióban a temetők és a sírok számának növekedésével párhuzamos-e, avagy attól független. Előbbi esetben arra következtethetnénk, hogy a teljes társadalom súlypontja, s ezzel párhuzamosan az övet viselők is északabbra tolódtak. A második esetben arra gondolhatunk, hogy csak az „övesek” húzódtak nagyobb számban északra. Jelen kutatási helyzetben – kiindulva az újonnan induló temetőkből – az előbbi tartjuk valószínűnek. A kérdés tisztázásához azonban a 7. századi fázissal rendelkező temetők részletes kronológiai vizsgálatára lenne szükség, hasonló interpolációs térképekkel, mint amilyenekkel az öveket vizsgáltuk. Jelen pillanatban csak a nagyobb temetők kronológiai összetételének áttekintésére nyílik mód, ezzel árnyalva az övdíszek mennyiségi elterjedéséről kapott képet.

A statisztika szempontjából döntő jelentőségű, nagy sírszámú temetőrészletek a következők: Alattyán-Tulát; Budakalász-Dunapart; Budapest 61. lh.; Cikó; Csákberény-Orondpuszta; Csóka-Tűzköveshalom; Érsekújvár (Nové Zámky, SK); Gellér-Halomdomb (Holiare, SK); Halimba-Belátó-domb; Jászapáti-Nagyállási út; Káptalanfőti-Bodók; Kölked-Feketekapu A és B; Környe; Makó-Mikócsa-halom; Solymár-Dinnye-hegy; Szegvár-Sápoldal; Szekszárd-Bogyiszlói út; Szekszárd-Tószegi-dűlő; Tiszafüred-Majoros; Zamárdi-Rétiföldek; Zsély (Želovce, SK).³² A legnagyobb feltárt sírszámmal rendelkező Zamárdi-Rétiföldek esetében úgy tűnhet, hogy a késő avar korban már lényegesen kevesebben temetkeztek a temetőbe, mint a 7. században.³³ A budakalászi temető esetében szintén jóval kevesebb a biztosan a 8. századra keltezhető sírok száma, ugyanakkor ebben a temetőben igen erősen rablottak a sírok, s hasonló a hely-

zet Szekszárd-Tószegi-dűlő esetében is.³⁴ A zsélyi, az érsekújvári és a gelléri temetőkben ezzel szemben már a késő avar kori fázis a meghatározóbb. A kölkedi temetők korai jellege jól ismert, s hasonlóan meghatározó – a még közöletlen – Makó-Mikócsa-halomi temető is, amelynek minden sírja a 7. század első felére keltezhető.³⁵ A tiszafüredi temetőt így jellemzi Garam Éva: „In der östlichen Gemarkung der heutigen Ortschaft Tiszafüred (...) gründet um die Mitte des 7. Jhs. eine kleinere, nur aus einigen Familien bestehende Bevölkerungsgruppe eine Siedlung und bestimmt in der heute Majoros genannten Gemarkung einen Platz zu ihrem Gräberfeld.”³⁶ A halimbai temető szintén a 7. század középső harmadától indul, de jóval intenzívebb használat a század utolsó harmadában.

Az eddig felvázolt kép is inkább azt a nézetet erősíti, hogy a 7. század második felétől számos új temető létesült a Kárpát-medence északi felében, s ezekben a temetőkben magas az övvel eltemetettek aránya. Ennek köszönhető az a változó kép, amelyet az interpolációs térképek jól érzékeltetnek.

A DÍSZÍTETLEN ÖVDÍSZEK ELTERJEDÉSE TÉRBEN ÉS IDŐBEN

A díszítetlen síjvégek és övveretek alkotják a Kárpát-medencén belüli 7. századi övdíszek egyik legnagyobb csoportját (1. kép 1–2.). Vizsgálatunkba bevontuk az összes ide sorolható övdísz, nagy számukból fakadóan abban bízva, hogy elterjedéseikben kirajzolódnak bizonyos súlypontok, fontosabb gócpontok. Vizsgálatukkal részben a nagyobb temetők monografikus feldolgoásaiban foglalkozott a kutatás.³⁷ A témának Szenthe Gergely szentelt legutóbb egy tanulmányt, amelyben az ezüstlemezes övgarnitúrák egy 7. század második felére keltezhető csoportjának térbeli és időbeli elterjedését, valamint ezek temetőkön belüli helyzetét vizsgálta.³⁸

A következőkben átfogó képet nyújtunk a díszítetlen övdíszekről (tipológiai és krono-

³¹ Kérdéses azonban, hogy az avar kori Kárpát-medencében kapcsolódott-e meghatározott státusz bármely övtípushoz.

³² A következő évek várható publikációi egészen biztosan bővíteni fogják ezt a sort.

³³ A képet azonban árnyalják a legújabb ásatások, amelyek bebizonyították, hogy a temető déli harmada kutatatlan, s az itt előkerülő sírok nagyrészt a késő avar korra keltezhetők. Balogh Csilla szíves szóbeli közlése nyomán.

³⁴ Vida Tivadar, Pásztor Adrien és Ódor János Gábor közöletlen feltárásai.

³⁵ Itt gyakorlatilag teljesen feltárt temetőről beszélhetünk. Balogh Csilla szíves szóbeli közlése nyomán.

³⁶ GARAM Éva 1995b 424.

³⁷ GARAM, Éva 1995b 188.; GARAM, Éva 2018 66.

³⁸ SZENTHE Gergely 2012 521–549.

lógiai bontásban), illetve elemezzük az egyes típusok elterjedését külön-külön, majd egyesítve azokat.³⁹

A díszítetlen övdíszeknek préseléssel készült, valamint lemezből kivágott változatait ismerjük. Előbbiekre jellemző, hogy a peremük lehajlik, vagy ez egész testük meghajlik (pl. a félgömb alakú veretek, vagy a kerek, középen dudoros veretek esetében), míg utóbbiaknál ilyen nem figyelhető meg. Az oldalukat – ha van – egy külön hozzáforrasztott vékony lemezből alakították ki.⁴⁰ A továbbiakban ennek megfelelően tárgyaljuk az egyes technológiai típusokat.

Díszítetlen szíjvégek

Lemezből kivágott szíjvégek

80 statisztikai egységet alkot az összesen 132 db ide sorolt szíjvég, melyek 22 lelőhely 64 sírjából kerültek elő (*Katalógus* 1–3.). Jellemzőjük, hogy lemezből vágták ki őket, majd a lemezt már nem préselték, illetve nem is látták el oldallemezzel.⁴¹ Keltezésüket összefoglalóan mutatja az 1. kép 3., amelyből kiderül, hogy számuk a 7. század második felére fokozatosan növekszik. A 9. kép 1. alapján vizsgálhatjuk elterjedésüket, amelyből kiderül, hogy a kezdeti időszakban elterjedésük dunántúli túlsúlyt mutat, majd a 7. század közepső harmadától terjednek el az északi régiókban is – az Északi-középhegységtől, illetve a Dunától délre, egy nyugat-keleti vonalban. Érdekes lehet ebben a tekintetben, hogy az ún. többtagú övgarnitúrák (többnyire) vasból készült sima lemezes szíjvégei nagy számban fordulnak elő a 7. sz. első harmadában – elsősorban a Dunántúlon.⁴²

Hogy a két szíjvégtípus, valamint a különböző övszerkezetek hogyan hatottak egymásra, van-e közöttük összefüggés, egy rendkívül izgalmas kutatási kérdés. Az mindenesetre biztos, hogy a különböző technológiával készült díszítetlen lemezes szíjvégek sokszor egy soktagú övgarnitúrában találkoznak.⁴³ Ugyanakkor az is jellemző, hogy ezek az egyszerű lemezes szíjvégek sokszor csak egyedül, vagy legfeljebb 1-2 másik szíjvéggel, verettel együtt kerülnek elő a sírból.⁴⁴ Ezek a jelenségek megnehezítik az övszerkezetek szerinti elkülönítést.⁴⁵

Oldallemezes szíjvégek

A 157 db (119 statisztikai egység) adatbázisba sorolt oldallemezes díszítetlen szíjvég 106 sírból, 29 lelőhelyről származik (*Katalógus* 4–6., 8. kép 2.).⁴⁶ Ezek közül két lelőhely sírjai (Szeged-Makkoserdő 24. sír, Hajdúnánás-Fürj-halom járás 12. sír) éremmel és radiokarbon adattal keltezhetők a 7. század harmadik negyedére.⁴⁷ Ezt a keltezést erősíti a gátéri 11. sír is, amelyet ugyanakkor szintén elsősorban a hajdúnánási párhuzamok alapján keltezhettünk a 7. század közepére – harmadik negyedére.⁴⁸ A lelőhelyek közül Börcs-Nagydomb 2. sírját keltezik korábbra, a 6–7. század fordulójára, a 3. sírt a 7. század közepére teszi Tomka Péter.⁴⁹ A lehető legtöbb értékelhető kontextussal együtt előkerült, díszítetlen oldallemezes szíjvéget megvizsgálva világossá válik, hogy ezek elsődleges előfordulási ideje valóban a 7. század második fele. Csak néhány sír esetében vetődik fel ehhez képest eltérés a keltezésben: Börcs-Nagydomb (2. sír),⁵⁰ Budapest-Szőlő utca 1. 1. sír,⁵¹ Keszthely-Déli erőd-

³⁹ Terjedelmi okok miatt a nagyobb esetszámú típusok bemutatására szorítkozunk.

⁴⁰ Övveretek esetében ez az oldallemezes technológiai eljárás csak véletlenszerűen fordul elő (KOVRIK, Ilona 1963 31., Taf. XXI. 37–41.).

⁴¹ Az oldallemez hiánya sok esetben kérdéses. Lehetséges, hogy egyszerűen csak a publikálás során nem tettek említést a pontos készítési technikára vonatkozóan, vagy egyszerűen nem őrződtek meg az oldallemezek. Az is elképzelhető, hogy eredetileg préselték ezeket, azonban a lehajló peremek letöredeztek, elvesztek, mint ahogyan az sem kizárható, hogy egyszerű hátlemezekről van szó. Sajnos a közlések nem tettek ezekre vonatkozó utalásokat.

⁴² Vö. Kölked-Feketekapu A 14, 17, 75, 21, 43, 44, 103, 130, 138, 142, 154, 215, 249, 250, 255, 257, 283, 297, 324, 341, 391, 469, 485, 471, 523, 546, 539, 647 sz. sírjait, valamint

Zamárdi 328, 691, 830, 899, 901, 1285, 1377, 1493, 1532, 1623, 2061 sz. sírjait. KISS, Attila 1996; BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 és 2014

⁴³ Pl. KISS, Attila 1996 70. és 83. tábla (341., 471. sírok); BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 144. tábla.

⁴⁴ Pl. KISS, Attila 1996 93. tábla (546. sír); BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2014 Taf. 170. (1532. sír).

⁴⁵ Az övszerkezetek tipológiájához lásd: VIDA Tivadar 2018 111–169.

⁴⁶ Ebben benne vannak az övfüggős övek szíjvégei is.

⁴⁷ GARAM, Éva 1992 144–145.; RÁCZ Zsófia – SZENTHE Gergely 2009 309–338.

⁴⁸ RÁCZ, Zsófia 2014 156–157.

⁴⁹ TOMKA Péter 2005 175.

⁵⁰ TOMKA Péter 2005 143–147.

⁵¹ NAGY, Margit 1998 44–46.

fal 1967/99. sír,⁵² Keszthely–Pusztaszentegyházi-dűlő 2000/156. sír,⁵³ Kölked–Feketekapu A 107. sír.⁵⁴ Valamint kérdésesek még a Zamárdiból ismert gyöngyös sírok, ugyanakkor itt a gyöngyök keltezésének felső határa a 7. század utolsó harmada, így ez még bőven belefér a 7. század második felének időszakába. Börcs-Nagydomb esetében nem látjuk azonban teljes mértékben megalapozottnak a 6–7. század fordulójára történő keltezést, ugyanis egyik tárgy sem bizonyítja ezt megnyugtatóan, igaz, ellene sem szól semmi. A földbe kerültek ezek a leletek a 7. század középső harmadában is. A Budapest–Szőlő utcai leletek a 7. század közepére keltezhetőek. A Keszthely–Déli erődfal 1967/99. sír lehet a legkorábbi előfordulása az oldallemezes szíjvég-típusnak.

Formai szempontból 10 kategóriába oszthatók a díszítetlen, oldallemezes szíjvégek (2. kép 1.): 1. egyenes oldalú, ívelt végűek; 2. egyenes oldalú, csúcsos végűek; 3. egyenes oldalú, egyenes végűek; 4. egyenes oldalú, ismeretlen végűek (sérültek); 5. konkáv oldalú, ívelt végűek; 6. konkáv oldalú, csúcsos végűek; 7. konkáv oldalú, egyenes végűek; 8. széttartó oldalú, íves végűek; 9. széttartó oldalú, csúcsos végűek; 10. rövid, széles szíjvégek, íves véggel, gyakorlatilag oldal nélkül (az oldal maga az ív). Ha megnézzük a 2. kép 1-et, láthatjuk, hogy az ívelt végű szíjvégek 75%-ot tesznek ki. Arányban csak ezután következnek a csúcsos végűek (14%).

Az itt vizsgált szíjvégek 47%-a ezüsből, 41%-a rézötvezetből készült. 6%-ot, illetve 4%-ot alkotnak az ezüstözött, illetve horganyozott (?) rézötvezetek. A maradék 2% esetében nem szerepelt adat az alapanyagra vonatkozóan (2. kép 2.).

A leírt kronológiai vázlatokból kiderül, hogy az oldallemezes technológia ismert volt a 7. század első felében is, első megjelenésük pedig a Dunántúlhoz köthető. A század közepén már biztosan jelen voltak a Szeged–Szentest régióban, valamint a Csörsz-árok északi vonulata mentén, egészen a nyíregyházi régióig. A 7. század utolsó harmadára a teljes avar szállásterületen elterjedtek, a balatoni mellett a Szekszárd–Kölked régióban, az Észak-Du-

nántúlon, a Duna–Tisza köze északi és déli területein, illetve a Felső-Tisza-vidéken is (8. kép 2.). Kérdés, hogy mivel magyarázható ez a népszerűség a 7. század második felében. Hipotézisként felvethető, hogy a szíjvégek méretével áll összefüggésben ez a technológiai megoldás, ezt azonban csak a jövőbeni metrikus vizsgálatok dönthetik majd el.⁵⁵

Préselt szíjvégek

A díszítetlen szíjvégek legnagyobb csoportját alkotják. 47 lelőhelyről, 209 sírból került elő az összesen 546 db préselt, díszítetlen szíjvég, melyek 299 statisztikai egységet alkotnak (*Katalógus* 7–9.).⁵⁶ Ebből 115 esetben lehetett a kontextus alapján pontosabban meghatározni a keltezést (2. kép 3.). Ezeknek a szíjvégeknek a 47%-a keltezhető a 7. század második felére, 11%-a a század közepére, s a maradék 42% a 7. század első felére (2. kép 4.).⁵⁷ Ezekből az eredményekből ugyanakkor már tehetünk bizonyos megállapításokat „korai”, illetve „késői” (így nevezzük jelen esetben a 7. század első és második felét) díszítetlen, préselt lemezes szíjvégekre vonatkozóan. Ehhez szükséges, hogy összefoglaljuk az egyik, illetve a másik csoport formai jellemzőit.

Korai csoport – 7. század első fele

Formai szempontból az egyenes oldalú, ívelt végű darabok domináltak: a 48 ide sorolható statisztikai egységből 30 tartozik e csoportba. A csúcsos végződés igen ritka, mindössze négy esetben fordult elő. Elvértve kerültek elő egyenes végződésűek (2), s ugyanígy a konkáv oldal sem gyakori. Egy szíjvégnek voltak összetartó oldalai (egyenes volt a vége), és négynek széttartó vagy enyhén széttartó. A 13, 7. század közepére keltezett statisztikai egység közül mind egyenes oldalú, s ezek kö-

⁵² MÜLLER, Róbert 2010 60., Taf. 41.

⁵³ MÜLLER, Róbert 2014 76–77., Taf. 28.

⁵⁴ KISS, Attila 1996 41–42., Taf. 34.

⁵⁵ A publikációkból hiányzó, vagy csak nagyon nehezen kinyerhető metrikus adatok sajnos nem engednek meg, vagy csak nagyon korlátozott mértékben, hasonló vizsgálatokat.

⁵⁶ A sok-mellékszijas, a hátveretes és az övfűgős övek bevonásával készült statisztika.

⁵⁷ Ez a megoszlás jól mutatja a keltezési hiányosságokat, hiszen valószerűtlen, hogy a század elején és végén nagy számban forduljanak elő ezek a szíjvégek, a század közepén pedig lecsökkenjen a számuk. A későbbiekben ennek kiküszöbölésére szükséges a keltezés pontosítása.

zül csak kettőnek csúcsos a vége, a többi íves kiképzésű. A 7. század első felére, illetve közepére keltezett préselt, díszítetlen szíjvégek 63%-a készült ezüsből, 24%-a rézötvözetből, 10% ezüstözött rézötvözetből, 2% ónozott(?) rézötvözetből, 1%-ot alkotnak azok a darabok, amelyeknél nem adták meg a publikációkban az anyagösszetételt (3. kép 1.).

A préselt díszítetlen szíjvégek már a 7. század elejétől elterjedtek mind a Dunántúlon, mind a Duna-Tisza közén, a Maros torkolatvidékén, valamint a Felső-Tisza-vidéken (elsősorban Nyíregyházától délre). A szíjvégtípus elterjedése jellegzetes képet mutat, egy északi (kelet-nyugati irányú), valamint egy déli (Kölked-Szekszárd, Maros torkolat zónája) elterjedési sűrűsödést, s jelen van a Balaton mellett is (9. kép 2.).

Késői csoport – 7. század második fele

A 7. század harmadik negyedére keltezett hajdúnánási szíjvégek (3 db) szintén egyenes oldalúak és ívelt végűek. A 7. század második felére-végére keltezett 52 statisztikai egységnyi szíjvég közül 29 esetben fordultak elő egyenes oldalú darabok, ezek közül 22 ívelt, négy csúcsos, egy egyenes végű, és kettő volt töredékes. 14 statisztikai egység szíjvégei konkáv oldalúak, ezek közül négy ívelt végződésű, míg 10 csúcsos. Egyszer fordult elő profilált oldal csúcsos végződéssel, nyolc esetben (enyhén) széttartó oldalú szíjvég volt, többnyire lekerekített záródással, csak egy esetben volt csúcsos kiképzésű a vég.

A két csoport összehasonlításából kiderül, hogy a 7. század végére enyhén visszaszorult az egyenes oldalú, ívelt végű szíjvégek aránya, ugyanakkor megnövekedett a konkáv oldalú, ezen belül is elsősorban a csúcsos végű szíjvégek száma. A kisebb arányban jelen lévő széttartó oldalú szíjvégek mennyisége különösebben nem változott az évtizedek során. Ennél komolyabb átalakulás nem figyelhető meg az anyagban.

A késői csoportban 42%-ot alkotnak az ezüst, 34%-ot a rézötvözet, 14%-ot az ezüstözött rézötvözetek, 4%-ot a horganyozott(?) darabok, 1-1%-ot pedig az aranyozott ezüst, illetve rézötvözet darabok. 4% esetében nem volt adat a szíjvég anyagára vonatkozóan. Vál-

tozik tehát az anyagösszetétel aránya, azonban a meglehetősen alacsony esetszám miatt kérdésessé válik ennek a megfigyelésnek a megbízhatósága (3. kép 2.).

Elterjedésükben a század közepén megerősödik a fent leírt korábbi elterjedési kép, majd a század második felétől, annak elsősorban az utolsó harmadában, teljesen átalakult a térbeli elterjedés: megszűnt az északi és déli zóna, s általánosan elterjed a szíjvég-típus azokon a területeken is, melyek korábban teljesen üresek voltak (9. kép 2.).

Díszítetlen övveretek

71 lelőhelyről, összesen 164 sírból kerültek elő különböző formájú és technológiájú díszítetlen veretek, melyek összesen 537 statisztikai egységet (32%)⁵⁸ alkotnak az összesen 1 673-ból.⁵⁹ Technológiai szempontból 5-6 csoportot különíthetünk el a publikációkban megadott adatok alapján. A 3. kép 3-4. látható, hogy a préselt díszítetlen veretek és a (nem préselt) lemezből készült darabok hasonló arányban vannak jelen (46%, illetve 45%). Az oldallemeszek elenyésző számot képviselnek, s 7%-ot alkotnak az öntött darabok.⁶⁰ Amennyiben a tényleges darabszámot nézzük, akkor a préselt alkotják az abszolút többséget (63%), második helyen az egyszerű lemezből készültek állnak (33%), s csak 4%-ot alkotnak az öntöttek.⁶¹ Az egyéb technológiai csoportok elenyésző részarányal rendelkeznek.

Formai szempontból – amennyiben a statisztikai egységeket vesszük figyelembe – szépen látszik, hogy 35%-kal a kerek alakú veretek dominálnak (4. kép 1.). 23%-ot alkotnak a négyzetes veretek, 14%-ot a téglalap alakúak, a pajzs alakúak és a konkáv oldalú négyzetesek 4-4%-ot tesznek ki, a karikacsüngös téglalap

⁵⁸ Amennyiben csak az 1 570 statisztikai egységet alkotó sok-mellékszijas, hátveretes és övfűgős öveken belül nézzük, akkor 34,2%-ot alkotnak.

⁵⁹ 1 673 statisztikai egység a díszítettekkel együtt.

⁶⁰ Itt a statisztikai egységek száma került összesítésre. Az öntött darabok esetében nyilvánvalóan elsősorban három-, négy- és többtagú garnitúrákhoz tartozó veretekről van szó, az arányok bemutatása céljából kerültek itt megemlítsre.

⁶¹ Mivel azonban itt elsősorban a préselt, sok mellékszijas garnitúrákra koncentrálnak, így a legtöbbször a három- és négytagú garnitúrákhoz tartozó öntött vereteket nem fogjuk figyelembe venni.

alakú veretek 3%-ot jelentenek.⁶² Az egyéb formák elenyésző számban fordulnak elő, ezért a következőkben csak a nagy esetszámúak vizsgálatával foglalkozunk (4. kép 2.).

Kerek alakú veretek

Összesen 187 statisztikai egységnyi (943 db) kerek alakú, díszítetlen veret került besorolásra az adatbázisba. Ezekben belül elkülöníthetünk néhány alcsoportot: a kisméretű kerek alakú vereteket, a nagyobb, félgömbös vereteket (melyek lószerszámdíszekre hasonlítanak, de soktagú öv részeként kerültek elő), és a kisméretű, pitykeszerű vereteket. Külön csoportot alkotnak az egyszerű lemezből készült, nem préselt, díszítetlen veretek, illetve azok, amelyeket egy (ritkán két) szegeccsel rögzítettek az övre, és közepüket egy szegecsfej díszíti.

Kisméretű, lapos, kerek veretek

A csoporton belül külön kell választanunk a préselt, illetve az egyszerű lemezből, préselés nélkül készült darabokat, valamint az öntött példányokat.⁶³ Az első 41, a második 13 statisztikai egységet alkot (213, illetve 63 db).

Préselt, kisméretű, kör alakú, lapos veretek (Katalógus 10–12.): A csákerényi 186. sírt a 7. század első felére keltezhetjük a szemesgyöngyök és a kiscsöngőcsüngős fülbevaló alapján.⁶⁴ A Deszk H 18. sír a 7. század első felére tehető a gyöngy, a tarsolycsat és a szíjvégek alapján.⁶⁵ Kölked-Feketekapu A temetőjében hasonlóan datálható a 341. sír, a 392. sír szürke kerámiaja szintén korai jellegzetesség, ugyanakkor a 380. sír besorolása kissé kérdéses.⁶⁶ A környei 24. és 50. sírok csak tágabb, a 7. század első két harmadára való keltezést engednek meg.⁶⁷ Szekszárd-Bogyiszlói út 612. és 667. sírját a 7. század első felére tehetjük a gyöngyök, valamint a szürke kerámia alapján.⁶⁸ A zamárdi

447. sírt a Fönlak-típusú veretek kelteznek, az 512. sír besorolása ennél kérdésesebb, de az arcábrázolásos szíjvég alapján szintén a korai fázishoz szokás sorolni.⁶⁹ A 867. sírt az ozorai párhuzamok alapján a 7. század közepére, illetve második felének elejére datálhatjuk.⁷⁰ Az 1384a sír a 7. század első felére tehető, míg az 1392. sír Heraclius és Heraclius Constantinus solidusszal keltezhető a 7. század elejére.⁷¹ Az 1978. sírt a század közepére helyezhetjük a szíjvégek és a szíjbújtató alapján.⁷²

Összegezve a préselt, kisméretű, kör alakú, díszítetlen vereteket, elmondhatjuk, hogy a keltezhető darabok közül 12 db a 7. század első felére, 5 db a század közepére, s maximum 1-2 db keltezhető a század második felére. Elterjedésüket tekintve dunántúli túlsúly figyelhető meg, de előfordultak a Maros torkolatvidéken és a Felső-Tisza-vidéken is (10. kép 1.).

Lemezes, kisméretű, kör alakú, lapos veretek (Katalógus 13–15.): A hajdúdorogi övdíszeket a 7. század elejére keltezhetjük.⁷³ Kölked-Feketekapu A 341. sírja a 7. század első felére tehető az övcsatok és a szíjvégek alapján.⁷⁴ A 479. és 546. sír besorolása kérdéses.⁷⁵ Zamárdi 193. és 834. sírját a század közepére keltezhetjük a gyöngyperemes veretek és az álcatok típusa alapján.⁷⁶ Az 1020. sírt a század első felére-közepére tehetjük, az 1140b sírt viszont már elsősorban a század középső harmadára-harmadik negyedére datálható, hasonlóan az 1285. sírhoz.⁷⁷ Összegezve elmondható, hogy a veretek 90%-a a 7. század első két harmadára keltezhető. A fönlaki préselőminta keltezése a 7. század második negyede, ami egybevág az összegzett képpel mindkét típus esetében. A préselt és a sima lemezes, kisméretű, kör alakú, lapos, díszítetlen veretek elterjedése hasonló (10. kép 2.).

⁶² Ezek már a közép és késő avar kori átmenetet jelzik; nem kerültek teljes körűen felvételre.

⁶³ Az öntött példány egy préselőminta Fönlakról (RÁCZ, Zsófia 2014 152–156., Taf. 15.).

⁶⁴ VIDA, Tivadar 2015 238.; LÁSZLÓ, Gyula 2015 64., Taf. 16.

⁶⁵ BALOGH Csilla 2004 265., Abb. 9–12.

⁶⁶ KISS, Attila 1996 278.

⁶⁷ SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 16., 18., Taf. 3. 6., 25.

⁶⁸ ROSNER, Gyula 1999 78., 84., 107–109., Taf. 40., 44., 53.

⁶⁹ BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 66., 75., Taf. 48. 50., 63.; GARAM, Éva 2018 70–72.

⁷⁰ BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 Taf. 87., 92., 95., 101., 103.; GARAM, Éva 2018 74.

⁷¹ BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 Taf. 153., 158., 160.; GARAM, Éva 2018 74., 87.

⁷² BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 Taf. 210., 217.; GARAM, Éva 2018 83.

⁷³ GARAM, Éva 1992 142–144., Taf. 38. 46–47.

⁷⁴ KISS, Attila 1996 95., 278.

⁷⁵ KISS, Attila 1996 278., 284–285.

⁷⁶ GARAM, Éva 2018 74–77.

⁷⁷ BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 Taf. 116., 130., 133., 135., 144.; GARAM, Éva 2018 59., 66–83.

Kisméretű félgömbös veretek

54 sírban (55 statisztikai egység, 283 db) fordult elő kisméretű, díszítetlen, félkörös keresztmetszetű veret, tehát olyan, amelyet Garam Éva a tiszafüredi temető esetében a legkorábbi horizonthoz sorolt (*Katalógus* 16–18.).⁷⁸ Mindegyik darab préseléssel készült. A sírok keltezése „színesebb” képet mutat, található ugyanis közöttük négy olyan, amelyet a 7. század második felére, illetve harmadik negyedére keltezhetünk (Felgyő–Ürmös-tanya 62. sír, Kölked–Feketekapu B 203. sír, Szeged–Fehértó A 26. sír, Szeged–Kundomb 305. sír), és hat sír, melyet a 7. század közepére tehetünk (Budakalász 1284. sír, Budapest–Szőlő utca, Gátér 259. sír, Tiszafüred–Majoros 429. sír, Zamárdi–Rétiföldek 738. és 1140b sír). A legnagyobb csoportot természetesen a korai, a 7. század első felére keltezhető darabok teszik ki, összesen 17 ilyen sír volt, míg kilenc tehető általánosan a 7. század első két harmadára. 11 sírt keltezhetünk a 7. század középső harmadára, s mindössze kettőt az utolsó harmadra (5. kép 1.). E verettípus elterjedése a 7. század első felében és a közepén elsősorban a Dunántúlon, a Duna–Tisza köze északi felében, illetve a Felső-Tisza-vidéken volt jellemző, majd a század második felében elsősorban már délen, a Szeged–Szentés vonalon, illetve Kölkeden, kérdéses azonban, hogy ez mennyire tükrözi vissza a jelenlegi kutatási helyzetet (11. kép 1.). A nagyobb méretű, félgömbös veretek elterjedése lényegében nagyon hasonló képet mutat (*Katalógus* 19–20., 11. kép 2.).

Négyzet alakú veretek

Összesen 70 sírból került elő a 75 statisztikai egységnyi, 179 db négyzet alakú, díszítetlen övveret. Készítéstechnológiai szempontból felbonthatjuk a csoportot, ahogy azt az 5. kép 2. is mutatja.⁷⁹ A csoporton belül az egyszerű, nem préselt lemezből készültek (83+7 db)⁸⁰ vannak többségben, második helyen a préselt lemezből

készült darabok (49+36 db)⁸¹ vannak, ezeken kívül 4 db egyszerű (nem préselt) lemezből, oldallemezzel ellátott veretet ismerünk.

Lemezből kivágott, négyzet alakú veretek
(*Katalógus* 21–23.)

Ahogy az 5. kép 3-on jól látszik, bár előfordul ez a verettípus a 7. század első felében, illetve középső harmadában is, nagyobb számban a 7. század második felében, utolsó harmadában van jelen. Az első darabjai a Dél-Dunántúlon, illetve a Maros torkolatától délre kerültek elő, majd a század közepétől már megjelentek északon is, a 7. század második felében-végén már nagyobb számban voltak jelen a Felső-Tisza-vidéken is (12. kép 1.).

Préselt négyzet alakú veretek
(*Katalógus* 24–25.)

A préselt négyzet alakú veretek kizárólag a 7. század második felére jellemzőek, ahogy azt a 6. kép 1. mutatja. A 7. század közepén jelentek meg egyre nagyobb számban egyrészt a balatoni régióban, másrészt északon, a Budapest–Tiszafüred tengelyben. A 7. század második felében a Felső-Tisza-vidéken (elsősorban Tiszafüred magasságában) és Kölked–Szekszárd környékén fordultak elő nagyobb számban, de ismerünk néhány darabot Gellérről is (12. kép 2.).

Négyzet alakú, konkáv oldalú veretek

A díszítetlen négyszögletes veretek 4%-át alkotják a négyzetes, konkáv oldalú példányok 20 statisztikai egységgel, amelyek 77 db veretet takarnak, 20 sírból (*Katalógus* 26.). Három statisztikai egység kivételével (amelyek egyszerű lemezből készültek), mindegyiket préselték, keltezésük is egységesen a 7. század második fele-vége.

A hernádpusztai 13. sírt a gyöngyöcsüngös fülbevaló alapján helyezhetjük a 7. század második felére.⁸² Jászapáti 337. sírját szintén a 7. század második felére datáljuk,⁸³ Szeged–

⁷⁸ GARAM Éva 1995b 188.

⁷⁹ Rögzítés szempontjából további csoportokat alakíthatunk ki, azonban ettől területi korlátok miatt jelen munkában eltekintünk.

⁸⁰ A nem szegeccsel, illetve a szegeccsel rögzítetteket külön válogattuk.

⁸¹ A nem szegeccsel, illetve a szegeccsel rögzítetteket külön válogattuk.

⁸² ÉBER László 1901 311.

⁸³ MADARAS, László 1994 84., Taf. XLIV.

Fehértó B 62. sírját a propellerveret alapján,⁸⁴ Szeged–Makkoserdő 291. sírját a korai szőlőfürtcsüngős fülbevalók alapján a 7. század második felére⁸⁵ keltezhetjük. A tiszafüredi 407. sírt a nagyszíjvég alapján tehetjük a 7. század második felére.⁸⁶ Ugyanitt az 1069. sírban láncfonatornamentikás nagyszíjvég utal a 7. század közepére–második felére.⁸⁷ A verettípus a Dunántúlon, illetve a Duna–Tisza között terjedt el, mindkét régiónak elsősorban az északi felében (13. kép 1.).

Téglaalap alakú veretek

A téglaalap alakú veretek legkorábbi darbjai az ún. többtagú övgarnitúrák részeiként a Dunántúlon jelentek meg a 7. sz. első harmadában, elsősorban vaslemezről készült formában.⁸⁸ Ezeket is beszámítva 124 statisztikai egységnyi, 263 db téglaalap alakú díszítetlen veret található az adatbázisunkban.⁸⁹ Technológiai szempontból a veretek túlnyomó többsége egyszerű lemezből, préselés nélkül készült (109 statisztikai egység, 88%), 11 préselt (9%), s mindössze négy statisztikai egység (3%) öntött (6. kép 2.).

Egyszerű lemezből, préselés nélkül készült téglaalap alakú veretek (Katalógus 27–29.): Összegezve az egyes statisztikai egységek, illetve azoknak a síroknak a keltezéseit, amelyekből előkerültek, elmondható, hogy a legnagyobb számban a 7. század utolsó harmadában voltak használatban. A 7. század első feléből ismert darabok elsősorban nem a sokmellékszijas övek részét képezték, hanem a többtagúakét. Feltehetőleg sokmellékszijas öv lehetett a Kölked–Feketekapu A 43. sírjából előkerült garnitúra, amelyben szintén előfordultak téglaalap alakú veretek, azonban technológiai és kulturális szempontból ez még a többtagú övekhez kötődik.⁹⁰ Egy korai lemezes veret ismert még például Bőrcs–Nagydombról (1. sír), melynek azonban

kérdéses a veretként való meghatározása.⁹¹ A lemezes (nem vasból készült) téglaalap alakú veretek valódi elterjedési ideje a 7. század középső harmada. (6. kép 3.). A sok mellékszijas és a hátveretes övek részeként elterjednek a Tisza-vidéken, a Jászapáti–Tiszafüred régióban, de már megtalálhatók voltak Szegeden is, majd a század második felében, utolsó harmadában mind a Budapest–Tiszafüred tengelyen, mind a Balaton-régióban elterjedtek, s a Maros torkolatvidékén is, de Gellérről (Holiare, SK) is ismerünk ilyen típusú veretet (13. kép 2.).

A karikacsüngős, téglaalap alakú veretek 3%-ot alkotnak a díszítetlen vereteken belül, ez azonban nem reprezentatív, ugyanis nem készült teljes körű gyűjtés. 16 statisztikai egységet alkot az ide sorolt 23 db veret, melyek 16 sírból kerültek elő. Keltezésük egységesen a 7. század utolsó harmada–vége, esetleg a 8. század eleje. Térkép erről a verettípusról nem készült, ugyanis erősen átnyúlik használata a késő avar korba, s a kimondottan késői kontextusú darabok nem kerültek felgyűjtésre.

Pajzs alakú veretek

A díszítetlen vereteken belül 4%-ot tesznek ki, ami ebben az esetben 23 statisztikai egységet takar, és 49 db veretet jelent 22 sírből. Alapvetően két nagyobb technológiai csoportra bonthatók: préseltre és lemezből kivágottakra.⁹²

Préselt, íves, pajzs alakú veretek

Öt statisztikai egységet a 7. század első harmadára, négyet a középső harmadra, egyet pedig a század utolsó harmadára keltezhetünk (Katalógus 30–32.). Felgyő–Ürmös-tanya 197. sírját a 7. század első felére keltezhetjük.⁹³ A környei 100. sír csak tágan, a 7. század első két harmadára helyezhető a mellékletek alapján.⁹⁴ Szeged–Kundomb 289. sírját a 7. század első felére datálják a Fönlak-típusú veretek, a 305. sírt viszont egyértelműen a 7. század második

⁸⁴ MADARAS, László 1995 143., Pl. 12.

⁸⁵ SALAMON, Ágnes 1995 134., Pl. 20.

⁸⁶ GARAM, Éva 1995b 56., Taf. 88.

⁸⁷ GARAM, Éva 1995b 125–126., Taf. 145.

⁸⁸ VIDA Tivadar 2018 145–146.

⁸⁹ Meg kell ugyanakkor jegyeznünk, hogy a négyzetes és a téglaalap alakú veretek elkülönítése nem minden esetben egyértelmű, elsősorban a „közel négyzet alakú” téglaalapok esetében.

⁹⁰ KISS, Attila 1996 Taf. 27.

⁹¹ TOMKA Péter 2005 139., 4. kép 11.

⁹² Kölkedről ismertek öntött példányok is, ezek azonban ellenveretek, melyek egy teljesen más övszerkezetből valók, más kulturális háttérrel. Vö.: 39. és 56. lj.

⁹³ BALOGH Csilla 2010 254.

⁹⁴ SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 Taf. 17.

felére tehetjük a fülbevalók alapján.⁹⁵ Zamárdi 818. sírját a 7. század első felére keltezi Garam Éva, ugyanakkor az is kérdéses, hogy az itt előkerült övdísz funkciója veret vagy szíjvég.⁹⁶ Az 1135. sírt tágan, a 7. század első két harmadára keltezhetjük az ún. „háromlevél” minta stilizált változata alapján. Az 1160. sír⁹⁷ és az 1213. sír⁹⁸ ciprus- és pont-vonal mintás veretei a 7. század első felére tehetők.

A verettípus a 7. század első felében a Balaton-vidéken, Budapest környékén, illetve a Maros torkolatvidékén fordult elő, később csak kisebb számban, elvétve tűnt fel (14. kép 1.). A század második feléből elsősorban egyszerű lemezes példányok ismertek.⁹⁹

Függesztőveretek (Katalógus 33–40.)

A bócsai leleteket, s ezen belül a hosszú nyakú, vízszintes nyolcas akasztójú függesztőveretet a 7. század első felére,¹⁰⁰ valamint Börcs-Nagydomb 1. sírját szintén a 7. század első felére keltezhetjük.¹⁰¹ A budakalászi 299. sírt a 6. század végére – a 7. század első felére tehetjük az övcsat alapján. A budakalászi 1284. sír leleteinek párhuzamai alapján már egyértelműen a 7. század középső harmadára datálható, hasonlóan az 1317. sír leleteihez. A Budapest-Farkasvölgyből előkerült függesztővereteket a 7. század első felére helyezhetjük, elsősorban a szíjvégek fogazott szalagdíszítése alapján.¹⁰² A csákszentimrei 215. sír keltezését a sírban talált Syrakusa-típusú csat adja.¹⁰³ A Keszthelyen előkerült darabot Bóna István és Garam Éva is a 6. század végére – 7. század elejére keltezte.¹⁰⁴ Kölked-Feketekapu A 479. sírját csak kérdőjelesen tehetjük a kis kerek veretek alapján a 7. század első felé-

re.¹⁰⁵ Kölked-Feketekapu B 580. sírját egyértelműen a 7. század második felére datálhatjuk, ugyanakkor ez a függesztőveret teljesen más, mint az eddig felsoroltak, egyedül a funkciója hasonló – ez magyarázhatja a kronológiai eltérést.¹⁰⁶ Környe 151. sírját a veretek összetétele alapján (álcsat, duplahalfarkas veret) a 7. század első felére, legfeljebb a század közepéig keltezhetjük.¹⁰⁷ A 60. sír az áttört négyszögletes és a gyöngyperemes veretekkel már egyértelműen inkább a 7. század középső harmadára utal.¹⁰⁸ Míg Szeged-Fehértó B 69. sírját a 7. század második felére-végére (e függesztőveret is teljes mértékben kilóg a sorból kialakítását tekintve),¹⁰⁹ addig Szekszárd-Bogyiszlói út 667. sírját a 7. század első felére helyezhetjük a kis kerek veretek alapján.¹¹⁰ Zamárdi 250a sírját legfeljebb a 7. század középső harmadára datálhatjuk.¹¹¹ Zamárdi 834. sírját a gyöngyperemes veretek és az álcsat a 7. század első felére-közepére keltezi.¹¹² Ugyanitt az 1624. sírt kérdőjelesen tehetjük a 7. század első felére.¹¹³ A zsámboki első sír a 7. század első felére-közepére datálható.¹¹⁴

Ahogy az a 6. kép 4-en is jól látszik, a díszítetlen függesztőveretek a 6. század végétől a 7. század középső harmadáig fordultak elő nagyobb számban, majd szinte eltűntek, már csak a formailag teljesen eltérő, nagyon távoli variánsaik fordultak elő a temetők anyagában. A 7. század első harmadában a budapesti, a balatoni, a Kölked-Szekszárd régióban, valamint Bócsán és Felgyőn fordult elő, a század közepén a Budapest-Balaton tengelyen sűrűsödtek a lelőhelyek, majd a század végén már csak Tiszafüredről és Kölkedről ismerünk ilyen típusú veretet (14. kép 2., 15. kép 1–2.).

A díszítetlen szíjvégek és veretek elterjedésének értékelése

Amennyiben a díszítetlen szíjvégek elterjedését vizsgáljuk a 7. század első két harma-

⁹⁵ SALAMON, Ágnes – CS. SEBESTYÉN, Károly 1995 37., 39., Pl. 36., Pl. 38.

⁹⁶ GARAM, Éva 2018 66–67.

⁹⁷ BÁRDOS Edith – GARAM Éva 2009 Taf. 129., Taf. 132.; GARAM, Éva 2018 163–168.

⁹⁸ BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 157–158., Taf. 137.

⁹⁹ GARAM, Éva 1995b 60., Taf. 92.; BÁRDOS, Edith – GARAM Éva 2014 Taf. 218.

¹⁰⁰ GARAM, Éva 1993 57.

¹⁰¹ TOMKA Péter 2005 175., Abb. 4.

¹⁰² NAGY, Margit 1998 97–98., Taf. 83.; vö. GARAM, Éva 2018. A függesztőveretek töredékessége miatt azonban megkérdőjelezhető ezek díszítetlen volta is.

¹⁰³ LÁSZLÓ, Gyula 2015; SCHULZE-DÖRRLAMM, Mechthild 2002 179.

¹⁰⁴ BÓNA, István 1962 57–59.; GARAM, Éva 2001 130.

¹⁰⁵ KISS, Attila 1996 128–129., Taf. 87.

¹⁰⁶ KISS, Attila 2001 176., Taf. 96.

¹⁰⁷ SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 29., Taf. 26.

¹⁰⁸ SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 19., Taf. 7.

¹⁰⁹ MADARAS, László 1995 Pl. 13.

¹¹⁰ ROSNER, Gyula 1999 Taf. 44.

¹¹¹ BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 43–44., Taf. 31.

¹¹² BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 114–115., Taf. 101.

¹¹³ BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2014 Taf. 177.; vö. GARAM, Éva 2018 92–97.

¹¹⁴ GARAM, Éva 1983 Abb. 2–3.

dában, viszonylag jól elkülönülő térbeli csoportosulásokat figyelhetünk meg (16. kép 1.¹¹⁵). Talán a legfeltűnőbb a szinte Győr térségétől induló „lelőhelysor”, mely egészen Nyíregyháza térségéig nyúlik. Természetesen nem tekinthetjük egy vonalnak, sornak ezeket a lelőhelyeket, hiszen egymástól viszonylag nagy távolságra fekvő, tagolt domborzattal határolt területeken fekszenek. Hasonlóan szembetűnő egy déli csoportosulás is, amely egy képzeletbeli „félköríven” haladva a Kölked-Szekszárd mikrorégióból indul, s halad Kiskőrös–Csongrád–Szentestérségéig érintve Szeged régiójáig. Természetesen itt sem feltételezzük, hogy a lelőhelyek sort alkotnának. E két – térben jól elkülönülő – lelőhely-koncentráción kívül a balatoni régió az, amely szembetűnően kimagasló leletei számával.

A díszítetlen veretek elterjedése megközelítőleg hasonló képet mutat, csak kisebb eltérések, árnyalások mutatkoznak: az egyik a Balaton és Budapest térsége közötti átkötő szakasz, ahol több lelőhelyről is származnak díszítetlen veretek, illetve az egyes – fent vázolt – régiókon belül is kissé eltérő a tárgyak szóródása (17. kép 1.). Ha egyesítjük a két térképet, teljesebb képet kapunk a kora avar kor díszítetlen övdíszének elterjedési képéről (18. kép 1.). Ami mindegyik térképen hasonló, az a lelőhelyek térbeli szóródása mellett a díszítetlen övdíszek nélküli területek változatlansága. Így tehát a Duna-Tisza köze középső területei, a Nyugat-Dunántúl Balatontól északra, illetve délre eső területei, valamint a Kelet-Dunántúl középső, Duna-menti területei. Valamilyen okból szintén üres a déli – fent leírt – félköríven haladó lelőhelyektől délre eső zóna is. A Maros alsó folyásától északra fekvő területeken már előfordulnak lelőhelyek, igaz, csak kis számban.

A térképeket elláttuk egy – a 19. századi vízszabályozások előtti állapotokat mutató – vízrajzi réteggel is, amelytől azt reméltük, hogy segíti értelmezni a lelőhelyek területi elrendeződéseit.¹¹⁶ Ez részben teljesült is, hiszen

például az egyik – legjobban vízjárta – területen, a Felső-Tisza-vidéken jól látható, hogy a lelőhelyek a nagyobb vízfelületek, illetve időszakosan vízjárta területek szélén helyezkedtek el. Nem kaptunk ugyanakkor magyarázatot az említett nagy kiterjedésű lelőhelymentes területekre. A kutatási helyzet minden bizonnyal alapvetően befolyásolja az elterjedési térképeink nyújtotta képet, azonban – véleményünk szerint – nem fogható teljes mértékig erre a jelenség. Megállapíthatjuk, hogy a díszítetlen övdíszekkel felszerelt övek sírba helyezése bizonyos mikrorégiókra korlátozódott a 7. század első felében, illetve a század közepén, s ezek a mikrorégiók egymáshoz területileg viszonylag közel estek, s 3-4 jól elkülönülő térbeli egységet hoztak létre (18. kép 1.).

Nagyot változik a kép, ha a 7. század második felére keltezhető övdíszeket vizsgáljuk (18. kép 2.). A sírjvégek esetében is azonnal feltűnhet, hogy bár alapvetően még kirajzolódhatnak azok a térbeli elrendeződések, amelyek a század első felét jellemezték, de a pontok már sokkal lazábban szóródnak a térben, a fent leírt üres zónákban is feltűnnek lelőhelyek, illetve kilépünk – nemcsak belső irányban – az eddigi elterjedéseken kívüli területekre is (16. kép 2.). A korábbi kép teljesen megbomlani látszik, ha csak a vereteket vesszük térképre (17. kép 2.); a lelőhelyek szóródása teljesen más képet mutat. Sűrűsödnek a lelőhelyek a Kölked-Szekszárd régió és a Balaton között, valamint a Duna-Tisza köze legészakabbi zónájától már délebbre is előfordulnak díszítetlen veretek. Ha az egyesített térképet vesszük szemügyre, jól látható, hogy a lelőhelyeknek a fent leírt, 7. század első felére jellemző, délen megfigyelt félkörös elrendeződése megmaradt (egy intenzívebb „összefonódással” a balatoni régió irányába), ugyanakkor a korábbi északi részen húzódó nyugat-keleti „lelőhelyvonal” fellazult, szétessett, gyakorlatilag eltűnt.

A díszítetlen övdíszek vizsgálatával kirajzolódó csomópontok/központok (Balaton, Kölked-Szekszárd, Budapest régió, Maros torkolat) eddig is jól ismertek voltak a kutatás számára, itt ezek csak megerősítést nyertek. A tárgyak előfordulásai összevetésre kerültek a lehetséges egykori római utakkal is, hogy lás-

¹¹⁵ Az ábrák értelmezésénél figyelembe kell venni, hogy bizonyos lelőhelyek többször is feltüntetésre kerültek (pl. felfelé és lefelé álló háromszög) azokban az esetekben, ha több típusú veret is előkerült az adott helyről.

¹¹⁶ A vízrajzi réteg a következő digitalizált térkép felhasználásával készült: *A Kárpátmedence vízborította és árvízjárta területei az ármentesítő és lecsapoló munkálatok*

megkezdése előtt. Szerkesztette a M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium Vízrajzi Intézete. Budapest, 1938.

suk, befolyásolhatták-e az avar kori elterjedési képeket. Bizonyos esetekben, mint a Maros torkolatot a Kölked–Szekszárd régióval összekötő útvonal esetében, erre nagy esély látszik, s talán ugyanezt feltételezhetjük a Balatont a budapesti régióval összekötő vonal esetében is. Az egykori római utak feltérképezetlensége azonban szinte lehetetlenné teszi ennek részletesebb vizsgálatát.¹¹⁷

A sajátos elterjedési képeket, illetve a 7. század első és második fele közötti változásokat az interpolációs térképek figyelembe vételével érdemes értelmezni (7. kép 1–2., 8. kép 1.). Ezek egyértelműen bizonyítják, hogy a 7. század második felére a díszítetlen veretekből álló övgarnitúrák divatja súlypontilag áthelyeződött délről északra. Ennek a hátterében állhat népességnövekedés az északi területen, a népesség, társadalom fokozatos északra húzódása, új népességek megjelenése/letelepülése (mobilitás), de egyszerűen divatjelenséggként is értelmezhetjük. Utóbbi ellen szól a viszonylag nagyszámú újonnan induló temető, illetve a települési terület szélesedése. A megnövekvő népességszám északon azonban magyarázhatja az addigi elterjedési kép fellazulását, eltűnését, míg délen, ezzel szemben – habár ott is jelentős átalakulások mentek végbe – alapvetően megmaradnak a régi struktúrák.

Egy – állandó regionális központok mellett – dinamikus átalakulásnak lehetünk tehát itt tanúi, melyet alátámasztanak az övdíszek díszítetlen típusai is. A következőkben ugyanezt a jelenséget néhány ékszertípus kontextusán keresztül is megvizsgáljuk. A díszítetlen övdíszek további vizsgálati lehetőségeket is magukban rejtenek, mint például az anyagcsoportok szerinti elemzés, erre azonban itt most – terjedelmi korlátok miatt – nem térünk ki. Tovább fogja árnyalni a képet, ha az összes többi – díszített – verettípus is elemzésre kerül.

ÉKSZEREK

Az ékszerek esetében a vizsgált időszakból három olyan tárgytypust lehet kiválasztani, amelyek a 7. század közepétől – második felétől más régiókban (a Dunántúl északi részén, a Duna–Tisza közén, annak az északi részén, va-

lamint az Alföld északi részén) koncentrálnak, mint a kora avar kori mediterráneumi eredetű tárgytypusok többsége.¹¹⁸ Azért kerültek ezek a tárgyak kiválasztásra, hogy megvizsgálhassuk, mi rejlik a hasonló jelenség hátterében.

Alsó íven többes granulációszemmel díszített fülbevaló (Katalógus 42.)

Az alsó íven többes granulációszemmel díszített fülbevaló típusa a 7. század második fele táján jött divatba, s használata egészen a 10. századig kimutatható.¹¹⁹ Kora avar kori szórványos előfordulása mellett főként az avar kor második felére, illetve a késő avar korra keltezhető leletegyüttesekben fordul elő ez a típus,¹²⁰ hosszú továbbélése pedig nem csupán a Kárpát-medencében, hanem a morvaországi területeken is kimutatható.¹²¹ A Kárpát-medencében olyan temetőkben jelentek meg először, amelyek a 7. század közepe táján, illetve a 7. század második felében indultak, majd feltűntek olyan helyeken is a 7. század vége – 8. század időszakában, amelyek már a kora avar kortól használatban voltak.

Kovrig Ilona elterjedésük kiindulópontjaként az igari és a dunapentelei sírokat emelte ki, eredetként pedig a piramis alakú fülbevalókkal együtt a Fekete-tengertől északra lévő területeket jelölte meg, ezzel együtt bizánci hatású ékszertípusnak tartotta.¹²² Mind a dunapentelei, mind az igari III. sírt, közvetve az ozorai hasonló leletegyüttesek alapján, a 7. század harmadik harmadára keltezte a kutatás.¹²³

A fülbevalók kronológiai megoszlása, illetve nemek szerinti felosztása alátámasztja Kovrig Ilona megfigyelését. A kora avar kori szórványos előfordulás mellett ugyanis (valamelyest eltérő kivitelű, ezüstből készült darabok) a 7. század közepétől elsőként fegyveres férfisírokban jelent meg ez a típus (19. kép 1.). Az ide sorolt 20 férfisírból további három sír tartalmazott valamilyen formában aranyból, hét sír pedig ezüstből készült övveretet, övdíszet. Az alsó íven többes granulációszemmel

¹¹⁸ GARAM, Éva 2001 194–196.

¹¹⁹ ČILINSKÁ, Zlata 1966 149.

¹²⁰ GARAM, Éva 1984 99–101.

¹²¹ SZÓKE, Béla Miklós 1992 862–863.

¹²² KOVRIG, Ilona 1963 143.

¹²³ BÓNA István 1970 258.

¹¹⁷ Bödöcs András szíves szóbeli közlése nyomán.

díszített fülbevalót tartalmazó férfisírok első sorban a Duna–Tisza köze, valamint az Alföld északi részén, másfelől pedig a Duna–Tisza köze déli, és a Dunántúl Szigetköz felé eső részén fordultak elő gyakrabban. A dél-dunántúli temetőekben csak a 8. századtól jelentek meg. Hosszabb távú kulturális hatásként értékelhető továbbá, hogy idővel egyre inkább párosával, női temetkezésekből kerültek ki.

Jánoshida-típusú fülbevaló (Katalógus 41.)

A Jánoshida-típusú fülbevalók csoportját elsőként Ormándy János különítette el, ő a kislemezgömbös fülbevalók között tárgyalta.¹²⁴ A többnyire aranyból készült, granulációs szemekkel díszített fülbevalótípus a 7. század közepén – második felében jelent meg a Kárpát-medencében, s a 7. század végéig volt csak divatban. Ormándy János, bár tipológiai rokonította a nagylemezgömbös fülbevalók egyik altípusával, a fülbevaló eredetét a Kaukázus vidékére helyezte.¹²⁵ Kárpát-medencei elterjedésük jellegzetes képet mutat: teljesen egybevág a 8. kép 1. által sugallt, északra helyeződött súlyponttal (19. kép 2.).

Az a felfogás, miszerint a Jánoshida-típusú fülbevalók a Balkánon az avarok jelenlétével függnek össze, legújabban – Ivan Bugarski kutatásai alapján – megfordulni látszik, vagyis „bizánci” eredetüként igyekeznek ezt a típust is számon tartani.¹²⁶ Ezt a kérdést eldönteni egyelőre szinte lehetetlen, mint ahogy azt sem lehet megválaszolni, hogy milyen irányú kapcsolatokról van szó. Annyi azonban bizonyosan megállapítható a Jánoshida-típusú darabok kapcsán, hogy azok a Kárpát-medencén kívül, az északnyugat-balkáni területeken fordulnak elő a 7. század második felében.¹²⁷ Éppen ezért az elemzés során ezt az ékszer-típust is figyelembe kell venni, még akkor is, ha a Balkán ezen része, ebben az időszakban, az egykori *Dacia Mediterranea* provincia már nem tartozik bizánci ellenőrzés alá.¹²⁸

E fülbevalótípus viselete kapcsán, hasonlóan az előzőhöz, megfigyelhető néhány eset-

ben, hogy azok olyan férfisírokból kerültek ki, amelyek ezüst veretes övdíszeket, övgarnitúrát tartalmaztak, s amelyekben – két kivételtől eltekintve – valamilyen fegyver is volt.¹²⁹ Mivel viszonylag rövid időtartamig volt használatban ez az ékszer, nehéz megállapítani, hogy ezek a férfisírok, az előzőekhez hasonlóan, szintén a legkorábbi megjelenését mutatják-e a fülbevalónak. Ugyanakkor az előző típusból kiemelkedő dunapentelei lelőhely ebben az esetben is kulcsfontosságúnak számít.

A balkáni párhuzamok közül a Vajkáról (RS) előkerült fülbevalópárnak van csupán kontextusa, ez azonban szintén férfisírból származik, s leletanyagát a 7. század végére lehet keltezni.¹³⁰ Ezek alapján beleillik tehát az előbb bemutatott képbe, miszerint feltehetőleg szorosabb kapcsolat volt a két térség között.

DRÁGAKÖVEK, FÉLDRÁGAKÖVEK

Ametiszt (Katalógus 45–46.)

Az avar kori Kárpát-medencében csekély számban fordulnak elő ametisztgyöngyök. Nyolc lelőhely közül két esetben a nyaklánc gyöngyei között találkozunk ametiszttel. Az egyik Keszthely–Fenekpuszta, Horreum temető 5. sírja, a másik pedig Kölked B temető 119. sírja. Mindkét esetben a korai időszak két olyan lelőhelyéről van szó, amelyek más tárgytípusok tekintetében is fontos szerepet játszottak a távolsági kapcsolatok fenntartásában (20. kép 1.).

Érdekes módon azonban az ametisztek száma a 7. század közepétől emelkedett meg, igaz, nagy mennyiségről ekkor sem beszélhetünk. Az erre az időszakra keltezhető ametisztek mindegyike fülbevaló függőjeként került a sírba, amiből arra következtethetünk, hogy maga az ékszer bírt jelentőséggel, s nem

¹²⁹ Ezüst veretes övgarnitúra és fegyver a következő sírokban volt: Halimba 6. (TÖRÖK, Gyula 1998 18.), Jánoshida 180. és 210. sír (ERDÉLYI István 1958 36–37.), Zsély (Želovce, SK) 490. sír (ČILINSKÁ, Zlata 1973 Taf. LXXXIII. 490.), Mödling (A) 35. sír (DISTELBERGER, Anton 2004 Abb. 10.), Dunapentele 10. sír (GARAM Éva 1995a 141–146.). Ezüst veretes övgarnitúra fegyver nélkül: Alattyán 604. sír (KOVRIK, Ilona 1963 Taf. XXXVIII. 64.), Dévaványa 15. sír (KOVRIK, Ilona 1975a 134.).

¹³⁰ BUGARSKI, Ivan 2012 234.

¹²⁴ ORMÁNDY János 1995 161.

¹²⁵ ORMÁNDY János 1995 161.

¹²⁶ BUGARSKI, Ivan 2012 233–254.

¹²⁷ BUGARSKI, Ivan 2012 235.

¹²⁸ MILINKOVIĆ, Mihailo 2008 554.

az ametiszt behozatalára irányuló tevékenység zajlott.

A korai időszakkal ellentétben az ametisztfüggős fülbevalót tartalmazó sírok azonban más területen mutathatók ki: megjelentek egyfelől a Duna–Tisza közén, valamint a Dunántúl középső részén, szorosabban összeköti őket azonban a funkció (20. kép 1.).

Az ametisztek, valamint az ametiszttel díszített ékszerek beszerzése korlátozott volt a vizsgált időszakban. Összehasonlításként: a meroving időszak alatt Jörg Drauschke 1 005 darab ametisztet tudott azonosítani a dél-németországi területeken.¹³¹ Kutatásában kimutatta, hogy a 7. század első felében a kelet-meroving területen fellendülés tapasztalható az ametiszt forgalomban.¹³² Ez a jelenség Itáliától Svédorszáig kimutatható,¹³³ egy egész Európát érintő divatról van szó.¹³⁴ Az ametisztek svédországi megjelenése pedig egyértelműen az elit tagjaihoz köthető.¹³⁵

Ellentétben ugyan a dél-németországi és nyugat-európai területekkel, a Kárpát-medencében a 7. század utolsó harmadára, 7. század végére keltezhetők az ametisztfüggős sírok, azonban ugyanúgy az elit tagjaihoz köthető megjelenésük. Bár a fentebb vázolt elitet érintő kereskedelemről tehát nagy valószínűséggel kimaradt a Kárpát-medence, ugyanakkor ékszer formájában, valamilyen úton eljutott a legfelsőbb rétegig.

Habár statisztikailag nem értékelhető számban kerültek elő eddig ametisztgyöngyök a Kárpát-medencéből, elterjedésük mintázata a többi tárggyal összevetve hasonló képet mutat, tehát a (távolsági) kapcsolatokat fenntartó régió súlypontja áthelyeződik.

Karneol (Katalógus 43–44.)

Az ókorban a karneol kedvelt drágakő volt, belőlük főként ékszereket (nyakláncokat, gemmákat, gyűrűfej berakásokat) készí-

tettek, de gyógyító cézzal is felhasználták őket.¹³⁶ A 6. századtól kezdve a karneolokat többnyire aranyból készült tárgyak berakásaként gyakran újra felhasználták, ezáltal értékük is megnőtt.¹³⁷

Kovrig Ilona megfigyelései alapján a lecsiszolt sarkú hasábos gyöngyök megjelenése az avar leletekben a 7. század második felét jelzi.¹³⁸ Garam Éva megállapítása szerint szintén a 7. század közepétől látható ez a forma (lecsiszolt sarkú, hasáb alak), amelyeket a 7. század utolsó harmadában felváltottak a sötétkék, kék színű példányok.¹³⁹

A karneolok kronológiai és térbeli megoszlását vizsgálva, ezek esetében is kimutatható a súlypontok megváltozása. Míg a korai időszakban a Dunántúlon kerül elő több karneol (20. kép 2.), addig a 7. század második felében a Dunántúl, valamint az Alföld északi része játszik nagyobb szerepet a karneol felhasználásban. Ugyanakkor ebben az időszakban a karneolok vizsgálata alapján a dél-alföldi régió is fontos közvetítő volt (21. kép 1.).

*

A tanulmány első részében interpolációs térképek segítségével modelleztük az övdíszek divatjának térbeli változásait. Kiderült, hogy a veretekkel díszített övek területenként időben változó mennyiségben voltak jelen. Így a 7. század első harmadában még egy erős Dél-Kárpát-medencei súlypont figyelhető meg, amely a század második harmadától kezdve átalakult, feloldódott, s lassan kezdett észak felé rendeződni, s a század második felében-végén már egyértelmű északi súlypontot mutatott, kiterjedve a korábbi elterjedési területtől északabbra is. Vizsgáltuk a jelenség lehetséges hátterét, amelyre a legvalószínűbb magyarázat az, hogy az újonnan induló temetőkben egyre nagyobb számban helyezték el a halottakat díszes öveikkel, így reprezentálva társadalmi státuszukat. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy – amint az a térképek jelmagyarázataiból ki is derül – egy-egy nagyobb

¹³¹ Igaz, az ő gyűjtése szélesebb lelőhelyspektrumra terjedt ki – ez a meroving területek kutatási helyzetéből adódik. Bár az avar kor kutatása a feltárt és közölt sírok számát illetően viszonylag jó helyzetben van, ezek a sírok azonban jóval kevesebb lelőhelyről származnak.

¹³² DRAUSCHKE, Jörg 2011 50–54.

¹³³ LJUNGKVIST, John 2010 419–441.

¹³⁴ CHRISTLEIN, Rainer 1978 108.

¹³⁵ LJUNGKVIST, John 2010 419–441.

¹³⁶ SCHUHMANN, Walter 1992

¹³⁷ von CARNAP-BORNHEIM, Claus – WEISGERBER, Gerd 2000 286.

¹³⁸ KOVRIG, Ilona 1963 143.

¹³⁹ GARAM, Éva 1992 152. Ismert néhány kora avar kori darab is: BENEDEK András – MARCSIK Antónia 2017 395.

gócpont a 7. század második felében már nem jelentett akkora „övdísz-koncentrációt”, mint korábban. Ezt azonban erősen befolyásolhatja a kutatási helyzet, ezért a későbbiekben még szükséges lesz egy index használata, amely az egy sírra jutó átlagos övdíszek számát mutatja egy temetőrészen belül. Ezzel a módszerrel összemérhetővé válnak a nagyobb és a kisebb temetőrészek is ebből a szempontból.

Vizsgálatunk második részében a díszítetlen övdísz-típusokat vettük sorra; formai, technológiai és kronológiai bontásban vizsgáltuk elterjedéseiket. Több övdísz esetében sikerült megállapítani a lehetséges „kiindulópontot”, azaz az első feltűnési helyét a Kárpát-medencében. Nem meglepő módon, ez a terület több esetben – az avar korban leginnovatívabb területnek számító – Dunántúl, ahol számos díszített és díszítetlen övdísz, valamint övcsatokat állítottak elő. A térképezéssel modellezhetővé vált bizonyos övdísz-típusok elterjedése, illetve a területi elterjedés dinamikája. Bizonyos típusok – részben kis számukból fakadóan – lokális elterjedéseket mutatnak, változatosabb térbeli struktúrák, illetve dinamikák elemzésére elsősorban a díszítetlen szíjvégek, valamint a négyzetes, a téglalap alakú és a kör alakú veretek bizonyos típusai nyújtottak lehetőséget. A 19. századi szabályozás előtti vízrajzi térkép használatával világossá vált, hogy több esetben a lelőhelyek a nagyobb vizenyős vagy időszakosan vízzel borított területek peremét követték, illetve hogy több esetben bizonyos kiemelkedőbb területekre, homokhátakra stb. koncentrálnak a lelőhelyek, de előfordulnak mélyen, az időszakosan vízborított területeken belül, a kisebb szárazulatokon is lelőhelyek. Ezek a természetföldrajzi tényezők alakították és meghatározták azt az életteret, amelyet az avar kori vezetőrétegnek kontroll alatt kellett tartania.¹⁴⁰

A díszítetlen övdíszek – szíjvégek és veretek – együttes vizsgálatával lehetőség nyílt ennek a sajátos tárgycsoportnak az egészéről átfogó képet nyernünk. Az első és legfontosabb eredmény ezzel kapcsolatban az, hogy a díszítetlen övdíszek térbeli elrendeződése az időben előrehaladva fokozatosan változott. A 7. század első felére–közepére nagyjából három – viszonylag világosan elkülönülő – el-

terjedési zóna vázolható fel: egy északi, amely nyugat-keleti irányban a Duna mentén, illetve az Északi-középhegységtől délre, nagyjából a Csörsz-árkok mentén húzódik; egy déli, amely egy képzeletbeli félköríven elrendeződve a Kölked–Szekszárd zónától kiindulva halad Kiskőrös és Szentes érintésével Szeged térségéig; s a harmadik gócpont a Balaton térsége. Bizonyos esetekben jól megfigyelhető a zónák közötti „összeköttetés” is, például a Balatontól északkeletre, a mai Tata irányában. A leírt zónák természetesen olyan mikrorégiókból épülnek fel, amelyek – más tárgytípusok vizsgálata esetén is – szinte minden esetben kimagaslóan, ilyen a Szeged–Szentes, Kölked–Szekszárd, a Balaton, illetve Budapest régiója. Ezek közül számos már a római korban is hasonlóan fontos csomópontként funkcionált – földrajzi helyzete egyszerűen erre determinálta.¹⁴¹ Komoly változásnak lehetünk szemtanúi a 7. század második felétől, amikor a korábbi gócpontok részben felbomlanak, részben átalakulnak, a korábbi elterjedési kép teljesen megváltozik: a veretek és szíjvégek sokkal szórtaabb elterjedési képet mutatnak, kevésbé koncentrálnak egy-egy területre. Azt mondhatjuk, hogy az elterjedési terület egyrészt befelé (a korábbi üres zónák irányába), másrészt kifelé (a korábbi elterjedési területen kívül eső területekre¹⁴²) is kiterjed. Ezeknek hátterében egy átalakuló társadalom, a változó demográfiai helyzet, a változó térhasználat, s egy átalakuló gazdasági rendszer állhat, amelyben változhatott az övgarnitúrákat, s ezen belül a díszítetlen veretekkel felszerelt öveket viselők státusza is. Ennek kiértékelése azonban mélyebb társadalomrégészeti elemzéseket igényel.

Az övdíszek elterjedése, illetve a díszítetlen övdíszek elemzése során kialakult képünket tovább árnyalhatjuk bizonyos ékszertípusok vizsgálatával. Összevetve a díszítetlen övveretek és szíjvégek vizsgálatából származó eredményeket az ékszerek bemutatásából származó információkkal, egymást fedő és kiegészítő kép bontakozik ki. Ez a jelenség nagy valószínűséggel annak köszönhető, hogy az északi régióban nagyobb számban nyíltak új temetők

¹⁴⁰ A kora avar kori Duna-Tisza közének természetföldrajzi vizsgálatához lásd BALOGH Csilla 2013 23–31.

¹⁴¹ VADAY, Andrea 2003 213–216., térkép a 215. oldalon; vö. még: VADAY, Andrea – GABLER, Dénes 1986 49–66., Abb. 14–16., 21–22.; VADAY Andrea 1998 117–143.

¹⁴² Lásd pl. Ipoly-vidék.

a 7. század középső harmadában, s ezzel párhuzamosan megnőtt a népsűrűség is. Az övek nagyszámú előfordulása mellett, az ékszerek és drágakövek elterjedése is inkább északabbi súlypontokat jelez. Ugyanezt a képet erősíti tovább az előkelő sírok térképezése is (22. kép 1.).

A vizsgált időszakban, a 7. század középső harmadában – második felében kevesebb közvetlen párhuzammal rendelkező „bizánci” tárgytypus fordul elő, az egyes típusok azonban a korai időszakhoz képest nagyobb számban jelennek meg a Kárpát-medencében. Az általunk vizsgált ékszerek közül az egyszerű szőlőfürt csüngős fülbevaló párhuzamait a Krím-félszigeten és a Pontusz-vidéken találjuk meg, ezzel szemben a Jánoshida-típusú fülbevaló a balkáni kapcsolatok fenntartására utal. Az ametiszt távolsági kereskedelméből a rendelkezésünkre álló adatok alapján a Kárpát-medence ebben az időszakban kimaradt, a drágakő az öt hordozó ékszerekkel, fülbevalókkal együtt kerülhetett ide, megjelenésében pedig az elitek közti kommunikáció játszhatott szerepet (19. kép 1.).

Az alsó íven granulációs szemekkel díszített fülbevaló esetén megállapítható volt, hogy azok nagyobb számú megjelenése a 7. század középső harmadában elsősorban férfisírokhoz köthető, még hozzá olyan férfisírokhoz, amelyekben fegyver és ezüst veretes övgarnitúra is volt. Hasonló a kép a Jánoshida-típusú darabok esetében is, ezek azonban rövid időtartamig voltak használatban, így nehéz megállapítani első megjelenésüket, ellenben szintén olyan temetkezésekben fordulnak elő, amelyek tartalmaztak helyenként fegyvert vagy ezüst veretes övgarnitúrát. Ezek alapján feltételezhetjük, hogy a vizsgált ékszertípusok 7. század közepi példányai magasabb presztízzsel bíró férfiak sírjából származnak, majd a 7. század végére az alsó íven granulációs szemekkel díszített fülbevalótípus esetében megfigyelhető, hogy általánossá vált, s szegényesebb mellékletekkel együtt már gyakrabban fordultak elő női sírokban is.

Garam Éva a 2001-es munkájában kimutatta, hogy a „bizánci” eredetű tárgytypusok a 7. század második felétől inkább a Duna–Tisza köze északi részén, valamint az Alföld északi részén fordulnak elő nagyobb számban,¹⁴³ ame-

lyet vizsgálataink megerősítenek, illetve kiegészítenek. Az ékszerek és drágakövek/féldrágakövek alapján vizsgált temetőkből, a leletek együttes előfordulása alapján kiemelkedik egy-két fontosabb lelőhely (19. kép 1.). Ezek közül régóta ismert Dunapentele (és a hozzá hasonló lovas sírok) szerepe,¹⁴⁴ amelyet alátámaszt az a megfigyelés is, miszerint a dunapentelei lelőhelyen a vizsgált tárgytypusok közül az alsó íven granulációs szemekkel díszített fülbevaló, a Jánoshida-típusú fülbevaló, valamint ametiszt is előfordul, s ezeket nagyjából egy időhorizontra, a 7. század harmadik negyedére lehet keltezni. Talán kevésbé egyértelmű, de az elemzés alapján kirajzolódik Tiszaderzs szerepe is. Itt egy sírban Jánoshida-típusú fülbevaló karneol gyönggyel együtt került elő. Az északi régióból Budakalász, Alattyán és Visznek lelőhelyeket lehet kiemelni, ahol a vizsgált tárgyak közül kettő-kettő fordult elő, valamint a Balaton régiójából Zamárdi, a dél-alföldi területekről pedig Szeged környéke emelkedik ki. Ez a kép jól illeszkedik az öveknél megfigyelt gócpontokhoz, sűrűsödésekhez.

E fontos kommunikációs és gazdasági csomópontoknak meghatározó szerepük volt az avar kori Kárpát-medencében, felügyeletüket és irányításukat az egykori avar kori elitnek kontrollálnia kellett hatalma fenntartása érdekében. Meghatározó lehetett ebből a szempontból a távolság, a központi helyek elérhetősége, megközelíthetősége. Fontos lenne ebben a tekintetben e mikrorégiók – mint lehetséges hatalmi centrumok – elemzése, hogy egy összetettebb képet alkothassunk arról, hogyan épülhettek fel ezek, s legfőképpen: milyen gazdasági alapokon álltak (településstruktúra stb.). Ehhez a megfelelő alapot a település kutatás eredményei hozhatják a jövőben.

Az övek egy csoportja, illetve néhány ékszertípus elemzésén keresztül megpróbáltunk rávilágítani néhány, a háttérben zajló társadalmi dinamikára, amely a Kárpát-medence kora és közép avar korát jellemzi. Noha ezek közvetlen információkkal nem szolgálnak az egykori hatalmi centrumokra vonatkozóan, figyelembevételük mindenképpen fontos a kérdés vizsgálatánál, s talán hozzájárulhatnak a probléma mélyebb megértéséhez.

¹⁴³ GARAM, Éva 2001

¹⁴⁴ BÓNA István 1983 120–124., GARAM Éva 1995a

IRODALOM

ALBRECHT, Stefan

- 2010 Warum tragen wir einen Gürtel? Der Gürtel der Byzantiner – Symbolik und Funktion. In (Hrsg. Falko Daim – Jörg Drauschke): *Byzanz – Das Römerreich im Mittelalter* 1. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 84, 79–96. Mainz

BAKAY Kornél

- 1973 Az avar kor időrendjéről. *Somogyi Múzeumok Közleményei* I. Kaposvár

BALOGH Csilla

- 2004 Martinovka-típusú övgarnitúra Kecelről. A Kárpát-medencei maszkos veretek tipokronológiája (Gürtelgarnitur des Typs Martinovka von Kecel. Die Typochronologie der Maskenbeschläge des Karpatenbeckens). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* X, 241–303. Szeged
- 2010 A Felgyő, Ürmös-tanyai avar kori temető. In: Balogh Csilla – P. Fischl Klára: *Felgyő, Ürmös tanya. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyvei – Monumenta Archeologica* I, 186–381. Szeged
- 2013 A Duna-Tisza köze avar kori betelepülése. Doktori disszertáció. Budapest
- 2018 Egy falu a sötét időkben. Avar kori település a Felgyő-Kettőshalmi-dűlőben. Budapest

BÁLINT Alajos

- 1937 Avar sírok Batidán. *Dolgozatok* 13, 89–104. Szeged

BÁLINT, Csanád

- 2000 Byzantinisches zur Herkunftsfrage des vielteiligen Gürtels. In (Hrsg. Bálint, Csanád): *Kontakte Zwischen Iran, Byzanz und der Steppe im 6.-7. Jahrhundert. Varia Archaeologica Hungarica* 10, 99–163. Budapest–Napoli–Roma

BANNER János

- 1927 Nép-vándorlások sírok Nagy-kamaráson. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből* 3, 141–159. Szeged

BARATI Piroska

- 2014 A jutasi avar kori temető feldolgozása. Diplomamunka. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Régészettudományi Intézet. Budapest

BÁRDOS Edith

- 1978 Avar temető Kaposvár határában. *Somogyi Múzeumok Közleményei* III, 13–65. Kaposvár

BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva

- 2009 Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek, Teil I. *Monumenta Avarorum Archaeologica*. Budapest
- 2014 Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek, Teil II. *Monumenta Avarorum Archaeologica*. Budapest

BARKÓCZI László

- 1968 A 6th century cemetery from Keszthely-Fenekpuszta. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae* 20, 275–311. Budapest

BENEDEK András – MARCSIK Antónia

- 2017 Kora avar kori temetőrészlet Kövegyről. Új temetkezési szokások a Tisza–Körös–Maros mentén a kora avar korból. In (szerk. T. Gábor Szilvia – Czukor Péter): *Út(on) a kultúrák földjén. Az M43-as autópálya Szeged-országhatár közötti szakasz régészeti feltárásai és a hozzá kapcsolódó vizsgálatok*. 369–442. Szeged

BLAY, Adrienn

- 2018 Überlegungen zur Bedeutung und Gültigkeit des Begriffs „Keszthely-Kultur“ und weitere mögliche Ansätze. *Antaeus* 35–36, 167–186. Budapest

BÓDIS Katalin

- 2008 Digitális domborzatmodellek és alkalmazási lehetőségeik az árvízi kockázatelemzésben. Doktori Értekezés. Szeged

BÓNA István

- 1957 Az ürbőpusztai avar temető. *Archaeologiai Értesítő* 84, 155–174. Budapest
- 1962 Beiträge zu den ethnischen Verhältnissen des 6.-7. Jahrhunderts in Westungarn. *Alba Regia* 2–3 (1961–1962), 49–68. Székesfehérvár
- 1970 Avar lovassír Iváncsáról. *Archaeologiai Értesítő* 97, 243–263. Budapest

- 1973 VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. *Fontes Archaeologici Hungariae*. Budapest
- 1983 A XIX. század nagy avar leletei. A Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 1982–83, 81–160. Szolnok
- BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech
- 1956 Pohrebisko z neskorej doby avarskej v Žitavskej Tóňi na Slovensku. *Slovenská archeológia* 4, 5–78., 79–93. Nitra
- BUGARSKI, Ivan
- 2012 On the Jánoshida type earrings and the seventh century byzantine finds from the western Balkans, with a retrospective view of the Vajska (Vajszka) Cemetery. In (szerk. Vida Tivadar): *Thesaurus Avarorum. Régészeti Tanulmányok Garam Éva tiszteletére*. Budapest
- VON CARNAP-BORNHEIM, Claus – WEISGERBER, Gerd
- 2000 Karneol (szócikk). In: *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* 16, 285–287. Berlin–New York
- CHRISTLEIN, Rainer
- 1978 Die Alamannen – Archäologie eines lebendigen Volkes. Stuttgart
- ČILINSKÁ, Zlata
- 1966 Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava
- 1973 Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava
- CSALLÁNY Dezső
- 1939 Kora-avarkori sírleletek. *Folia Archaeologica* I–II, 121–155. Budapest
- 1948 Szegedi avarkori sírleletek és hún-bolgár invokürtök régészeti kapcsolatai. *Archaeologiai Értesítő* III. folyam 6. kötet, 350–359. Budapest
- 1963 A kuturgur-bolgárok (hunok) régészeti hagyatékának meghatározása. *Archaeologiai Értesítő* 90, 21–38. Budapest
- DAIM, Falko
- 2010 Byzantine Belt Ornaments of the 7th and 8th Centuries in Avar Contexts. In: *Intelligible Beauty. Recent Research on Byzantine Jewellery*. British Museum Research Publication 178, 61–71. London
- DAWES, Elizabeth – H. BAYNES, Norman
- 1977 Three Byzantine Saints. (First published 1948) Crestwood, New York
- DIMITRIJEVIĆ, Danica – KOVAČEVIĆ, Jovan – VINSKI, Zdenko
- 1962 Seoba Naroda. Nemun
- DINNYÉS István et al. (DINNYÉS István – KÓVÁRI Klára – KVASSAY Judit – MIKLÓS Zsuzsa – TETTMANTI Sarolta – TORMA István)
- 1993 A szobi és a váci járás. Pest megye régészeti topográfiája. Magyarország régészeti topográfiája 9. Budapest
- DISTELBERGER, Anton
- 2004 Österreichs Awarinnen – Frauen aus Gräbern des 7. und 8. Jahrhunderts. St. Pölten
- DOBOS Alpár
- 2012 Girdle-hangers decorated with hinged plates from the gepidic and early avar period in the Carpathian Basin. *Archaeologiai Értesítő* 137, 27–56. Budapest
- DRAUSCHKE, Jörg
- 2011 Zwischen Handel und Geschenk. Studien zur Distribution von Waren aus dem Orient, aus Byzanz und Mitteleuropa im östlichen Merowingerreich. Mainz
- ÉBER László
- 1901 Abony. *Archaeologiai Értesítő* XXI, 289–318. Budapest
- ERDÉLYI István
- 1958 A Jánoshidai avarkori temető. *Régészeti Füzetek* Ser. II-1. Budapest
- ERDÉLYI István – NÉMETH Péter
- 1969 A Várpalota-gimnáziumi avar temető. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleménye 8, 167–197. Veszprém
- FANCSALSZKY Gábor
- 1999 Három avar kori temető Tiszavasváriban. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1999, 107–141. Budapest
- FARKAS Sándor
- 1892 Népvándorlaskori temető Mártélyon. *Archaeologiai Értesítő* 12, 413–426. Budapest

FETTICH Nándor

1943 Győr a népvándorlaskorban. In: Győr története a tizenharmadik század közepéig. Győr

FERENCZY László

1963 A váchartyáni avarkori temető. *Archaeologiai Értesítő* 90, 84–107. Budapest

FÜLÖP Gyula

1985 Avar kori sírok Balinka-Mecsérpusztán és Bodajk belterületén. *Alba Regia* XXII. Székesfehérvár

1988 Awarenzeitliche Fürstengründe aus Igar. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 40, 151–190. Budapest

GARAM Éva

1972 Avar temetők Andocson. *Folia Archaeologica* XXXIII, 129–182. Budapest

1979 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre. Budapest

1983 Über die frühawarischen Gräber von Zsámbok. *Folia Archaeologica* 34, 139–156. Budapest

1984 Spätawarenzeitliche Goldgegenstände im Ungarischen Nationalmuseum. *Folia Archaeologica* 35, 87–109. Budapest

1992 Die münzdatierten Gräber der Awarenzeit. In (Hrsg. Falko Daim): *Awarenforschungen I.* Wien

1993 Katalog der awarenzeitlichen Goldgegenständen und der Fundstücke aus den Fürstengräbern. *Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Seria Archaeologica I.* Budapest

1995a A dunapentelei sírok katalógusa. *Archaeologiai Értesítő* 121, 139–162. Budapest

1995b Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. Budapest

2001 Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts. *Monumenta Avarorum Archaeologica* Vol. 5. Budapest

2011 Gehängegürteltracht der awarenzeitlichen Frauen im 6.-8. Jahrhundert. *Archaeologiai Értesítő* 136, 63–93. Budapest

2018 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Zamárdi-Rétiföldek, Teil III. *Monumenta Avarorum Archaeologica* Vol 12. Budapest

GARAM Éva – KOVRIG Ilona – SZABÓ János

1975 Avar Finds in the Hungarian National Museum 1. Cemeteries of the Avar Period in Hungary. Budapest

HAJNAL Zsuzsa

2005 Késő antik jellegű kerámia a Kölked-feketekapui avar kori telepről. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*. 437–480. Budapest

HORVÁTH Tibor

1935 Az üllői és a kiskőrösi avar temető. *Archaeologia Hungarica* 19. Budapest

ISTVÁNOVITS Eszter

2001 Korai szláv település maradványai Kisvárda határában. *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 43, 165–181. Nyíregyháza

JUHÁSZ, Irén

2004 Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szarvas-Grexa-Téglagyár, FO 68. *Monumenta Avarorum Archaeologica* 7. Budapest

KADA Elek

1905 Gátéri (Kunszállási) temető a régibb középkorból. (Első és második közlemény.) *Archaeologiai Értesítő* XXV, 360–384, 402–407. Budapest

1906 Gátéri (Kun-kisszállási) temető a régibb középkorból. (Harmadik és negyedik közlemény.) *Archaeologiai Értesítő* XXVI, 135–155, 207–221. Budapest

1908 Gátéri (Kun-kisszállási) temető a régibb középkorból. (Ötödik közlemény.) *Archaeologiai Értesítő* XXVIII, 330–339. Budapest

KISS, Attila

1977 Avar Cemeteries in County Baranya. Budapest

1996 Das awarenzeitliche gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A. Innsbruck

2001 Das awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B. *Monumenta Avarorum Archaeologica* 6. Budapest

KISS Gábor

1984a A regölyi temető. – Das Gräberfeld von Regöly. In: Kiss Gábor – Somogyi Péter: Tolna megyei avar temetők. – Awarische Gräberfelder im Komitat Tolna. *Dissertationes Pannonicae* III/2. 123–160. Budapest

- 1984b A závodi temető. – Das Gräberfeld von Závod. In: Kiss Gábor – Somogyi Péter: Tolna megyei avar temetők. – Awarische Gräberfelder im Komitat Tolna. *Dissertationes Pannonicae* III/2. 161–178. Budapest
- KOREK József
- 1943 A Szentes-kajáni avar temető. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből* 18, 1–90. Szeged
- KOVIRG Ilona
- 1946–48 Avarkori leletek Csengődről. *Archaeologiai Értesítő* VII-VIII-IX (1948), 339–359. Budapest
- 1963 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. Budapest
- 1975a The Dévaványa Cemetery. In (ed. Kovrig, Ilona): *Avar Finds in The Hungarian National Museum*. Vol. 1. 121–156. Budapest
- 1975b The Tiszaderzs Cemetery. In (ed. Kovrig, Ilona): *Avar Finds in The Hungarian National Museum*. Vol. 1. 209–240. Budapest
- 1975c The Szob Cemetery. In (ed. Kovrig, Ilona): *Avar Finds in The Hungarian National Museum*. Vol. 1. 157–208. Budapest
- KOVIRG Ilona – KOREK József
- 1960 Le cimetière de l'époque avare de Csóka (Čoka). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae* 12, 257–297. Budapest
- KÜRTI Béla
- 1990 Avar sírleletek Csanytelekről és Gerláról. *Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* VII, 79–86. Szolnok
- LÁSZLÓ, Gyula
- 1955 Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars. *Archaeologia Hungarica* 34. Budapest
- 2015 Das awarenzeitliche Gräberfeld in Csákberény-Orondpuszta. *Monumenta Avarorum Archaeologica* 11. Budapest
- LŐRINCZY Gábor – RÁCZ Zsófia
- 2015 Szabolcs-Szatmár-Bereg megye avar sírleletei II. Tiszavasvári-Kashalom-dűlő kora avar kori temetkezései. – *Avar Finds from Szabolcs-Szatmár-Bereg County II. Early Avar Graves from Tiszavasvári-Kashalom-dűlő*. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 56, 141–218. Nyíregyháza
- LJUNGKVIST, John
- 2010 Influences from the Empire: Byzantine-Related Objects in Sweden and Scandinavia, 560/570-750/800 AD. In (Hrsg. Daim, Falko – Drauschke, Jörg): *Byzanz – Das Römerreich im Mittelalter*, Teil 3. Peripherie und Nachbarschaft. Mainz
- MADARAS, László
- 1994 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Jászapáti. *Das Awarische Corpus*. Avar Coprus Füzetek. Beihefte II. Debrecen–Budapest
- 1995 The Szeged-Fehértó „A” and „B” cemeteries. *Das Awarische Corpus*. Avar Coprus Füzetek. Beihefte III. Debrecen–Budapest
- MAROSI Arnold – FETTICH Nándor
- 1936 Dunapentelei avar sírleletek. A székesfehérvári múzeum fennálásának 25 éves jubileumára. *Archaeologia Hungarica* 18. Budapest
- MEIER-ARENDT, Walter (Hrsg.)
- 1985 Awaren in Europa. Schätze eines asiatischen Reitervolkes in 6.-8. Jahrhundert. *Ausstellungskatalog*. Frankfurt am Main
- MILINKOVIĆ, Mihailo
- 2008 Die spätantik-frühbyzantinischen befestigten Höhenanlagen in Serbien. In (Hrsg. Heiko Steuer – Volker Bierbrauer): *Höhensiedlungen zwischen Antike und Mittelalter von den Ardennen bis zur Adria*. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Ergänzungsband 58, 533–557. Berlin–New York
- MILLEKER Bódog
- 1893 Szerb-keresztúri őstelep (Torontál m.). *Archaeologiai Értesítő* 13, 300–305. Budapest
- MÜLLER, Róbert
- 1989 Vorbericht über die Freilegung des Grabes eines hohen Militärs aus der Mittelawarenzeit in Gyenesdiás. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1989, 141–164. Budapest

- 2008 Die früh- und mittelawarischen Bestattungen des Gräberfeldes von Gyenesdiás. Antaeus 29-30, 279-300. Budapest
- 2010 Die Gräberfelder vor der Südmauer der Befestigung von Keszthely-Fenekpuszta. Castellum Pannonicum Pelsonense 1. Budapest-Leipzig-Keszthely
- 2014 Die Gräberfelder von Keszthely-Fenekpuszta, Ödenkirche-Flur. Castellum Pannonicum Pelsonense 5. Budapest-Leipzig-Keszthely-Rhaden Westf.
- NADJ Sándor
- 1959 Die Nekropole bei Aradac aus dem frühen Mittelalter. Rad Muzeja Vojvodine – Work of Museum of Voivodina 8, 45-102. Novi Sad
- NAGY, Margit
- 1998 Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest. Monumenta Avarorum Archaeologica 2. Budapest
- B. NAGY Katalin
- 2003 A Székkutas-Kápolnásdűlői avar temető. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Monographica Archaeologica 1. Szeged
- ORMÁNDY János
- 1995 Granulációs díszítés avar kori tárgyakon. Gúla- és lemezgömbcsüngős arany fülbevalók. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archeologica I, 151-167. Szeged
- PAPP László
- 1963 A bolyi avar kori temető I. – Der awarenzeitliche Friedhof von Bóly. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 7, 163-193. Pécs
- PÁSZTOR Adrien
- 1990 A bolyi avar kori temető értékelése. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 34, 129-146. Pécs
- 1996 A magyarországi kora és középső avar kori gyöngyök tipológiai vizsgálata (Untersuchung der früh- und mittelawarenzeitlichen Perlen aus Ungarn). A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica II, 195-220.
- 2003 A Székkutas-Kápolnásdűlői avar kori temető gyöngyleletei. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Monographica Archaeologica 1. Szeged
- 2011 A Keszthely-Fenekpuszta Horreum melletti temető gyöngyleteiről. – Perlenfunde aus dem Horreum-Gräberfeld Keszthely-Fenekpuszta. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica XII, 235-244. Szeged
- 2012 A Lesencetomaj-Piroskereszt avar kori temető 39. sírjának gyöngysora. In: Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére. Budapest
- PÓPITY Dániel
- 2015 Avar kori települészet Csanádpalota-Országhatár lelőhelyen. A 7. századi telepkek kérdése az Alföldön. Archaeologiai Értesítő 140, 93-114. Budapest
- POPOVIĆ, Ivana
- 2001 Kasnoantički i ranovizantijski nakit od zlata u Narodnom muzeju u Beogradu. Beograd
- RÁCZ, Zsófia
- 2014 Die Goldschmiedegräber der Awarenzeit. Mainz
- RÁCZ Zsófia – SZENTHE Gergely
- 2009 Avar temető Hajdúnánás határában. – Awarisches Gräberfeld in der Gemarkung von Hajdúnánás. Communicationes Archaeologicae Hungariae (2010), 309-335. Budapest
- RENFREW, Colin – BAHN, Paul
- 2005 Régészet. Elmélet, módszer, gyakorlat. Budapest
- ROSNER, Gyula
- 1999 Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szekszárd, Bogyzslói Straße. Budapest
- SALAMON, Ágnes
- 1995 The Szeged-Makkoserdő Cemetery. In: Das Awarische Corpus. Avar Corpus Füzetek. Beihefte IV. Debrecen-Budapest
- SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István
- 1971 Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe. Budapest
- SALAMON, Ágnes – CS. SEBESTYÉN, Károly
- 1995 The Szeged-Kundomb Cemetery. In: Das Awarische Corpus. Avar Corpus Füzetek. Beihefte IV. Debrecen-Budapest

- SCHUHMANN, Walter
1992 Drágakő Biblia. A világ összes drágaköve és ékköve egy kötetben 1500 kő színes fényképpel. Budapest
- SCHMAUDER, Miachel
2001 Vierteilige Gürtelgarnituren des 6.-7. Jahrhunderts: Herkunft, Aufkommen und Trägerkreis. In (Hrsg. Ernst Pohl – Udo Recker – Claudia Theune): Archäologisches Zellwerk. Beiträge zur Kulturgeschichte in Europa und Asien. Festschrift für Helmut Roth zum 60. Geburtstag. 5–44. Rahden/Westf.
- SCHULZE-DÖRRLAMM, Mechthild
2002 Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum I-II. Mainz
- SIMON László
1993 Kőpakolásos temetkezések a biatorbágyi avar temetőben. (előzetes jelentés). A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve 30–31/2, 141–168. Miskolc
- SOMOGYI Péter
1984 A cikói temető. In: Kiss Gábor – Somogyi Péter: Tolna megyei avar temetők. Budapest
- STEUER, Heiko
2007 Zentralorte. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 35, 878–914. Berlin–New York
- SZABÓ János Győző
1968 Az egri múzeum avar kori emlékei III. Sírletelek Nagyréde–Ragyogóparton. Az Egri Múzeum Évkönyve. 29–54. Eger
- SZATMÁRI Sarolta
1983 Avar kori lelőhelyek Komárom megyében. In: Komárom megye története I. Komárom
- SZENTHE Gergely
2006 Közép avar kori összetett hátveretek. Egy közép avar kori övtípusról. Mittelawarenzeitliche zusammengesetzte Rückenbeschläge. Über einen mittelawarischen Gürteltyp. Communicationes Archaeologicae Hungariae 2006, 179–212. Budapest
2012 7. századi ezüstlemezes övgarnitúrák. Adatok az ezüstlemezről készült, sima felületű övveretek elterjedéséhez. In (szerk. Vida Tivadar): Thesaurus Avarorum. Régészeti Tanulmányok Garam Éva tiszteletére. Budapest
- SZENTPÉTERI, József (Hrsg.)
2002 Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa I-II. MTA Régészeti Intézet. Varia Archaeologica Hungarica XIII/1-2. Budapest
- SZÓKE, Béla Miklós
1992 Die Beziehungen zwischen dem Ostalpenraum und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentracht). In (Hrsg. Daim, Falko): Awarenforschungen 2. Wien
- TELBISZ Tamás – SZÉKELY Balázs – TÍMÁR Gábor
2013 Digitális terepmodellek. Adat, látvány, elemzés. Budapest
- TOBLER, Waldo
1970 A Computer Movie Simulating Urban Growth in the Detroit Region. Economic Geography 46/3, 234–240. Worcester
- TOČÍK, Anton
1968 Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. Bratislava
- TOMKA Péter
2005 Korai avar sírok Börös-Nagydombon (Győr-Moson-Sopron megye). Archaeologiai Értesítő 130, 137–179. Budapest
- TÖRÖK Gyula
1973 VII. századi sírok Kerepesről. Folia Archaeologica 24, 113–133. Budapest
1975a The Kiskőrös-Pohibuj-Mackó-dűlő cemetery. In (ed. Kovrig, Ilona): Avar Finds in the Hungarian National Museum. 283–304. Budapest
1975b The Víznek Cemetery. In (ed. Kovrig, Ilona): Avar Finds in the Hungarian National Museum. 321–346. Budapest
1994 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Solymár. In: Das Awarische Corpus. Avar Corpus Füzetek. Beihefte I. Debrecen–Budapest
1995 The Csengele-Feketehalom cemetery. In (Hrsg. Madaras, László): Das awarische Corpus. Avar Corpus Füzetek. 208–275. Debrecen–Budapest

- 1998 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba. In: Das Awarische Corpus. Avar Corpus Füzetek. Beihefte V. Debrecen–Budapest
- VADAY Andrea
- 1998 Kereskedelem és gazdasági kapcsolatok a szarmaták és rómaiak között. In (szerk. Havassy P. Gyula): Jazigok, roxolánok, alánok (Szarmaták az Alföldön). Gyulai Katalógusok 6, 117–143. Gyula
- 2003 Roman Presence in the Barbaricum. In (ed. Visy, Zsolt): The Roman Army in Pannonia. Budapest
- VADAY, Andrea – GABLER, Dénes
- 1986 Terra Sigillata im Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien. *Fontes Archaeologici Hungariae* 1986, Budapest
- K. VÉGH Katalin
- 1965 A nyékládházi avar temető. A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve 5, 177–211. Miskolc
- VIDA Tivadar
- 1995 Frühmittelalterliche scheiben- und kugelförmige Amulettkapseln zwischen Kaukasus, Kastilien und Picardie. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 76, 219–290. Darmstadt
- 1996 Bemerkungen zur awarenzeitlichen Frauentracht. In: Bialeková, Darina – Zábojník, Jozef: *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau im 6.-11. Jahrhundert*. 107–124. Bratislava
- 2000 Die Ziergehänge der awarenzeitlichen Frauen im Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 51 (1999/2000), 367–377. Budapest
- 2015 Das kulturelle Bild der Gemeinschaft von Csákberény-Orondpuszta. In: László, Gyula: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Csákberény-Orondpuszta*. *Monumenta Avarorum Archaeologica* 11, 236–241. Budapest
- 2018 A sztyeppei, a bizánci és a Meroving birodalmak között. Kulturális változások a Kárpát-medence nyugati felén a 6–7. században. Akadémiai doktori értekezés. Budapest
- VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.
- Das awarenzeitliche Gräberfeld von Budakalász-Dunapart. Unpublizierte Ausgrabung von Tivadar Vida und Adrien Pásztor

Levente Samu – Adrien Blay

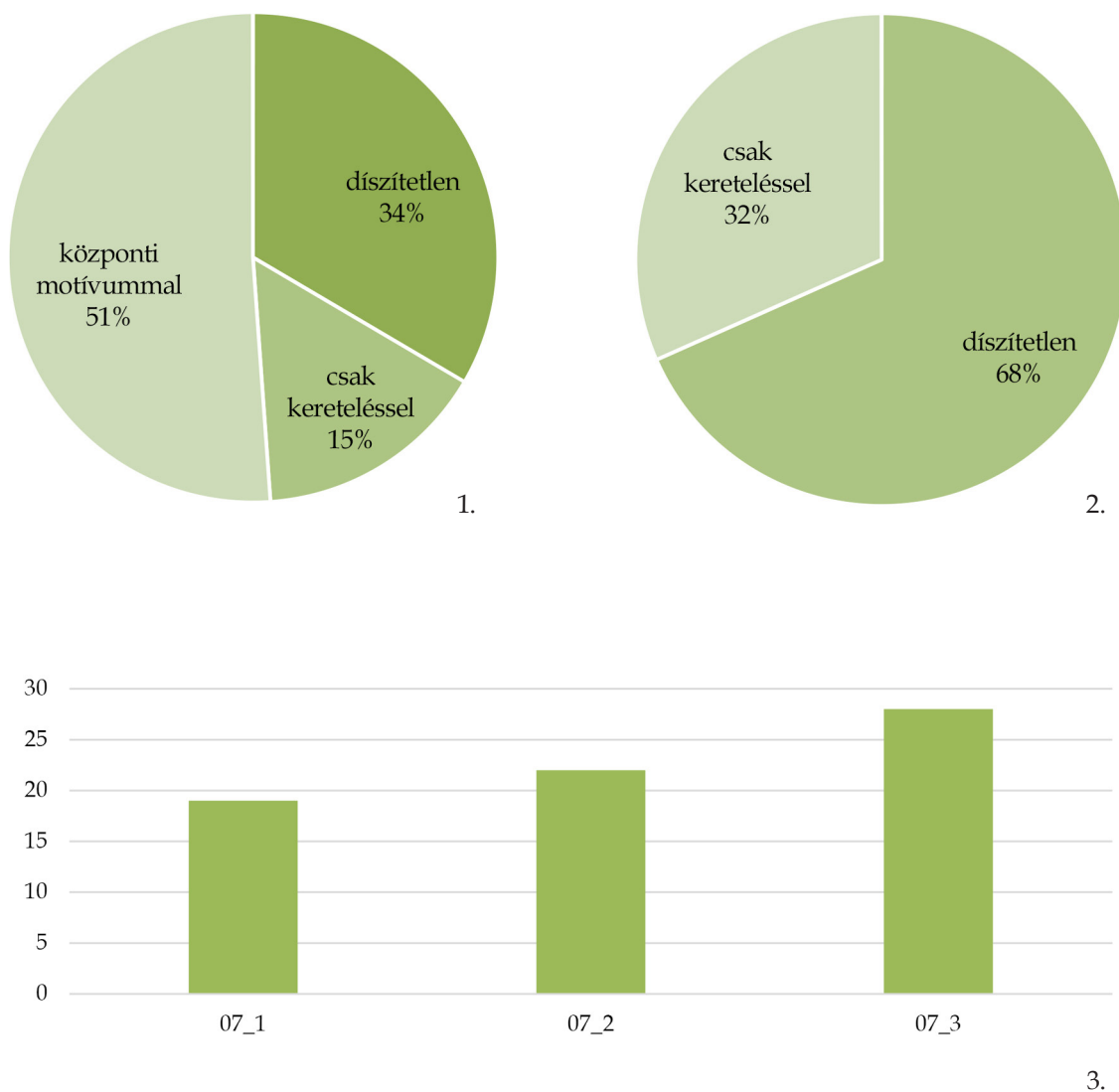
REGIONAL SHIFTS IN THE CARPATHIAN BASIN DURING THE SEVENTH CENTURY

In the first part of the study, we modelled the regional changes in the fashion of belt fittings using spatial interpolation maps, which indicated diachronic changes in the regional frequencies of mount-ornamented belts. In the first third of the seventh century, these belts predominate in the southern Carpathian Basin; a change can be noted from the century's second third, involving a gradually northward shift and the appearance of belt fittings north of the former distribution territory and, eventually, a preponderance in the north in the century's later half and its close. We examined the possible reasons for this shift: the most likely explanation seems to be that the deceased were increasingly often interred with their ornate belt to signal their social status in the newly opened cemeteries. It must nevertheless be noted that – as shown by the keys to the maps – a larger cluster in the later seventh century does not indicate a similar concentration of belt fittings as during the preceding period.

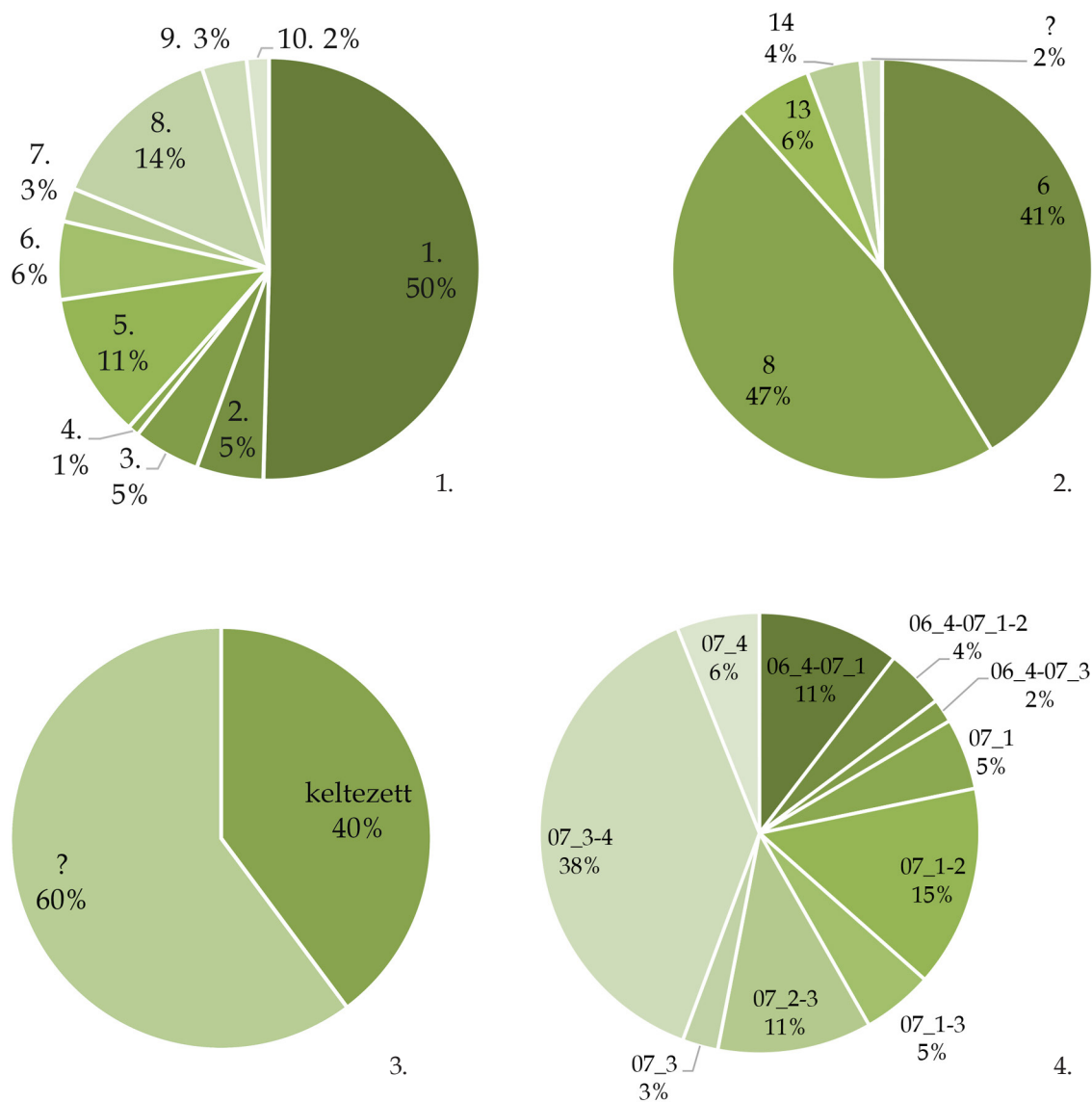
By also looking at the diachronic changes in the distribution of plain, undecorated belt fittings – mounts and strap-ends – we could gain an overall picture of this distinctive artefact group. The first and perhaps most important result is that with the passing of time, certain gradual changes can be noted regarding the regional patterns of plain belt fittings. Three main, relatively distinct distributions can be outlined by the earlier and mid-seventh century: (a) a northern one along the Danube in a west to east direction and south of the Northern Mountain Range, roughly along the Csörsz Dyke, (b) a southern one along an imaginary arc from the Kölked-Szekszárd zone through the Kiskőros and Szentes areas to the Szeged area, and, unsurprisingly, (c) one in the Balaton region. In some cases, there is a “link” between the regions, for example north-eastwards of Lake Balaton towards the Tata area.

The three zones described in the above are made up of micro-regions which stand out also if we look at other artefact types (e.g. the Szeged-Szentes, the Kölked-Szekszárd, the Balaton and the Budapest region). Many of these were major hubs during the Roman period too, predestined for this role owing to their geographic location. A major change can be noted from the later seventh century onward, when the earlier hubs in part disintegrate and in part undergo some transformation, and changes can be seen in the earlier distribution map: the mounts and strap-ends have a much more dispersed distribution, with fewer concentrations in one or another area. We may say that the distribution area in part expanded inward (to the previously “empty” regions) and in part outward (to areas lying beyond the former distribution, to the Ipoly region, for example). These changes can be attributed to a society in flux, to changing demographic conditions and to the transformation of the economic system, in which the status of the individuals wearing mount-decorated belts, including the plain belt sets, had also changed. However, the proper assessment of these changes calls for more detailed social archaeological studies.

Additional details can be added to the broad picture of the distribution of belt fittings and of plain, unornamented belt fittings if we look at certain jewellery types. Although there are fewer Byzantine-type articles with direct parallels during the middle third of the seventh century and its later half, individual types appear in much higher numbers in the Carpathian Basin compared to the early Avar period. Among the earrings, the crescentic type with granulation along the lower arc and Jánoshida-type earrings can principally be associated with male burials and it has been suggested that these were endowed with greater prestige judging from the other grave goods. Concentrations in their distribution can be noted at Budakalász, Alattyán and Vesznek in the northern region, at Zamárdi in the Balaton region and in the Szeged area in the southern Hungarian Plain. This corresponds to the concentrations noted in the distribution of belt fittings. These major economic and communication hubs played a prominent role in the Carpathian Basin during the Avar period and they were no doubt controlled by the period’s Avar elite in order to maintain its power. Distances and the accessibility of the central places were no doubt important considerations. One fruitful line of inquiry would be the analysis of these micro-regions – as possible power centres – in order to gain a better understanding of their organisation and their economic foundation (settlement structures, etc.). The findings of settlement studies will no doubt provide a solid foundation for future studies in this field.

1. kép. 1. A 7. századi szíjvégek felosztása díszítés szerint (n=1613 [statistikai egység]);
2. A 7. századi övveretek felosztása díszítés szerint (n=2093 [statistikai egység]);
3. A lemezből kivágott díszítetlen szíjvégek előkerülése sírokból a 7. század folyamán (n=64 [sír])

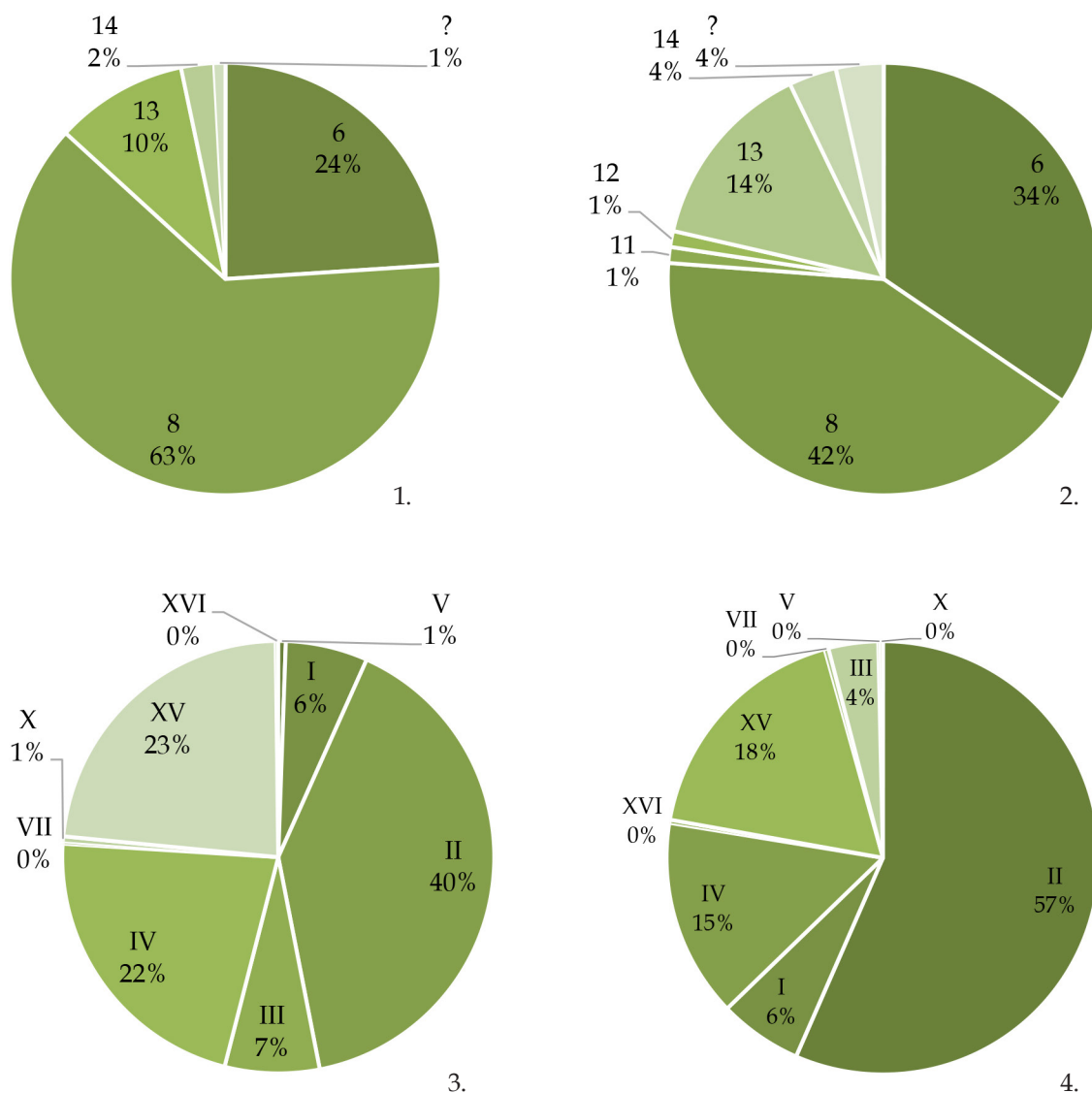

2. kép. 1. A díszítetlen, oldallemezes szíjvégek formai felosztása (n=117 [statistikai egység]). 1 – párhuzamos oldalú, ívelt végű, 2 – párhuzamos oldalú, csúcsos végű, 3 – párhuzamos oldalú, egyenesen levágott végű, 4 – párhuzamos oldalú, töredezett végű, 5 – konkáv oldalú, íves végű, 6 – konkáv oldalú, csúcsos végű, 7 – konkáv oldalú, egyenes végű, 8 – széttartó oldalú, íves végű, 9 – széttartó oldalú, csúcsos végű, 10 – rövid, íves veretek (hátvereteknél);

2. A díszítetlen, oldallemezes szíjvégek alapanyag szerinti megoszlása (n=121 [statistikai egység]).
 6 – réztötvözet, 8 – ezüst, 13 – ezüstözött réztötvözet, 14 – ónozott réztötvözet;

3. A préselt díszítetlen szíjvégek keltezési aránya (n=298 [statistikai egység]);

4. A préselt díszítetlen szíjvégek kronológiai bontásban negyedszázadok szerint (n=298 [statistikai egység])

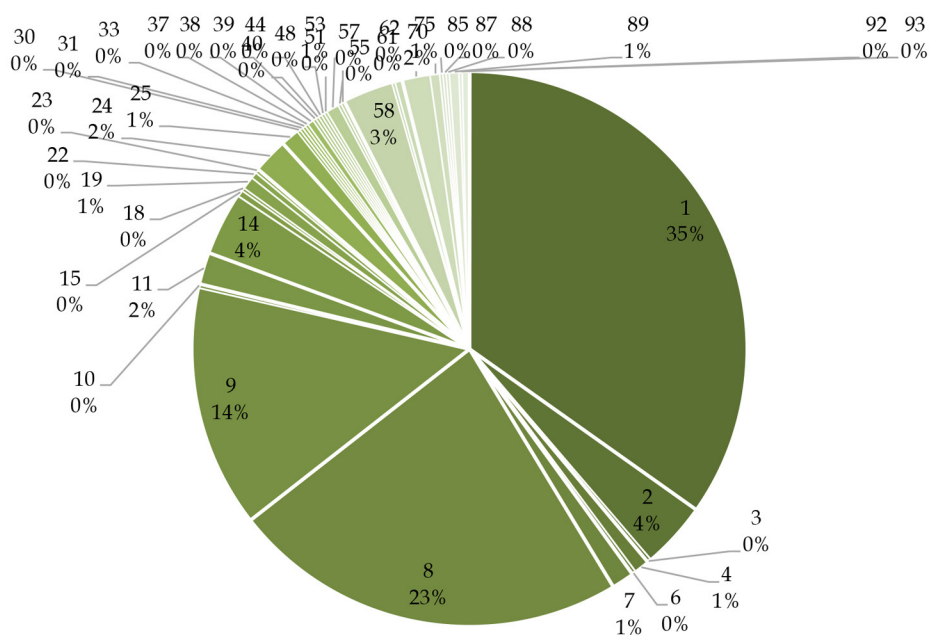

3. kép. 1. A korai (7. sz. első fele) préselt díszítetlen szíjvégek anyagösszetétele (n=48 [statistikai egység]).
6 – rézötvözet, 8 – ezüst, 13 – ezüstözött rézötvözet, 14 – ónozott rézötvözet;

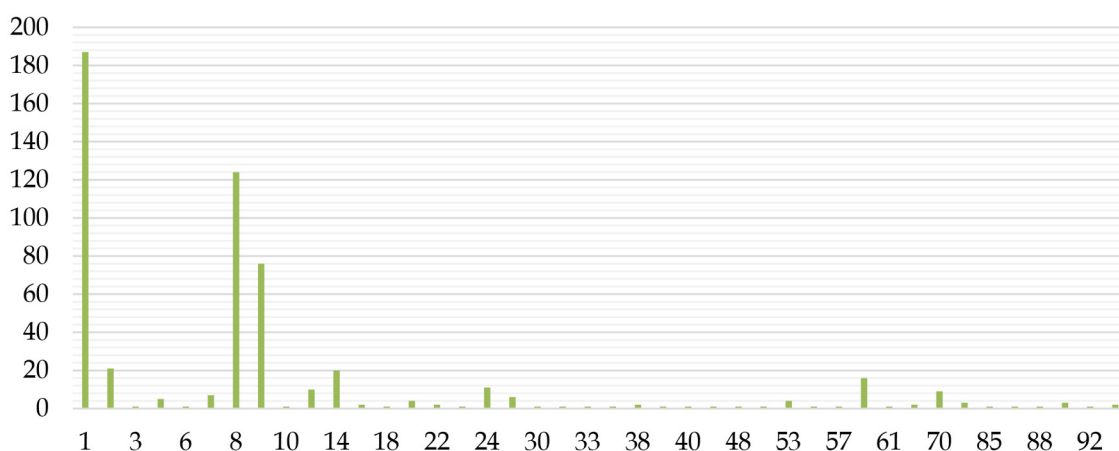
2. A késői (7. sz. második fele) préselt szíjvégek anyagösszetétele (n=51 [statistikai egység]).
6 – rézötvözet, 8 – ezüst, 11 – aranyozott rézötvözet, 12 – aranyozott ezüstlemez, 13 – ezüstözött rézötvözet, 14 – ónozott rézötvözet;

3. A díszítetlen övveretek technológiai összetétele statisztikai egységek alapján (n=537). I – préselt, díszített, II préselt, díszítetlen, III-öntött, nem áttört, IV – lemezes, díszített, V-öntött, áttört, VII – csont, X – öntött préselőtő, XV – lemezes, díszítetlen, XVI – lemezes, díszítetlen, oldallemezzel;

4. A díszítetlen övveretek technológiai összetétele darabszám alapján (n=1727). I – préselt, díszített, II préselt, díszítetlen, III-öntött, nem áttört, IV – lemezes, díszített, V-öntött, áttört, VII – csont, X – öntött préselőtő, XV – lemezes, díszítetlen, XVI – lemezes, díszítetlen, oldallemezzel

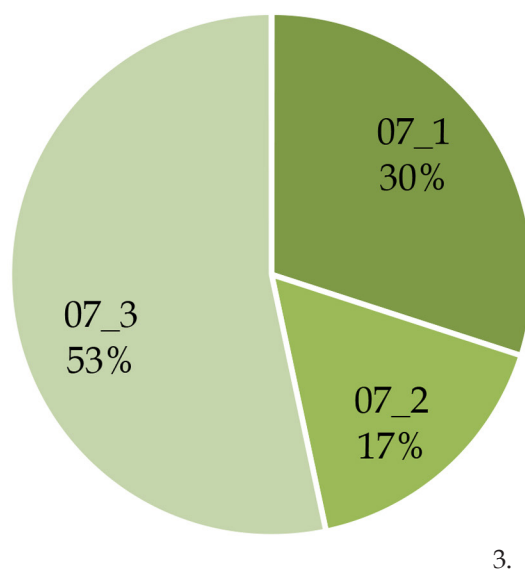
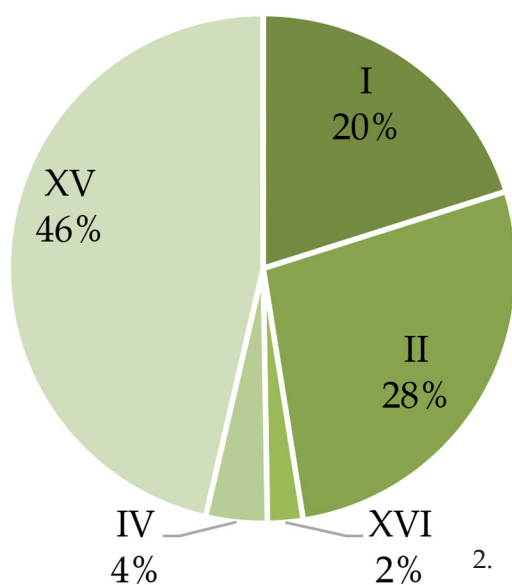
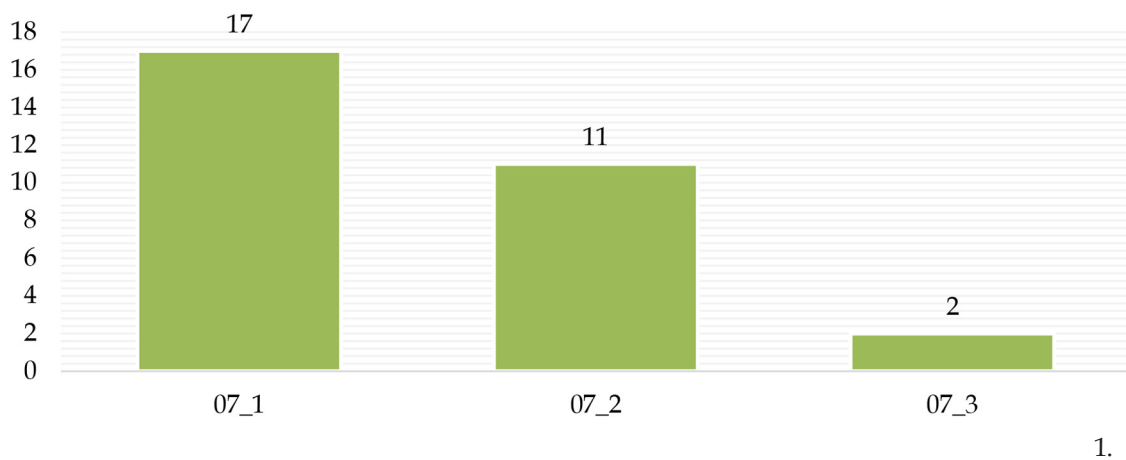
1.

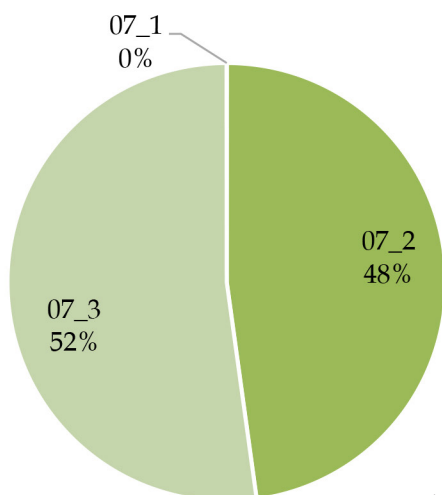
2.

4. kép. 1. A díszítetlen veretek formai összetétele (n= 537 [statisztikai egység]). 1 – korong alakú, 2 – pajzs alakú, 4 – hosszított pajzs alak („nyelv” alak), 7 – tagolt oldalú, lekerekített sarkú, 8 – téglalap alakú, 9 – négyzetes alakú, 11 – háromszög alakú, 14 – téglalap alakú, konkáv oldalú, 24–25 – észak-itáliai típusú veretek, 58 – téglalap alakú veret karika csüngőkkel, 70 – csúcsos pajzs alakú veret;

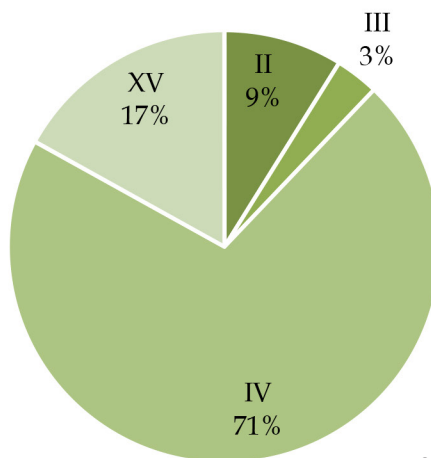
2. A nagy esetszámú díszítetlen veretformák (n=537 [statisztikai egység]). 1 – korong alakú, 2 – pajzs alakú, 4 – hosszított pajzs alak („nyelv” alak), 7 – tagolt oldalú, lekerekített sarkú, 8 – téglalap alakú, 9 – négyzetes alakú, 11 – háromszög alakú, 14 – téglalap alakú, konkáv oldalú, 24–25 – észak-itáliai típusú veretek, 58 – téglalap alakú veret karika csüngőkkel, 70 – csúcsos pajzs alakú veret

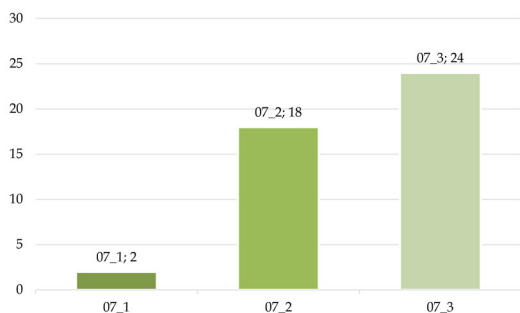
5. kép. 1. A kisméretű, kör alakú, félgömbös, díszítetlen veretek keltezése (n=30 [sír]);
2. A díszítetlen négyzet alakú veretek technológiai felosztása (n=179 [darab]). I – préselt, díszített, II préselt, díszítetlen, IV – lemezes, díszített, XV – lemezes, díszítetlen;
3. Az egyszerű lemezből készült, négyzetes, díszítetlen veretek kronológiai megoszlása harmadszázadonkénti bontásban (n= 30 [sír])

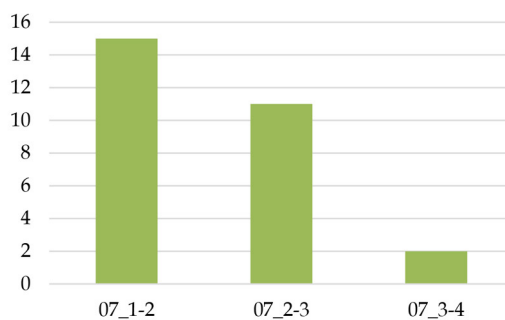
1.

2.

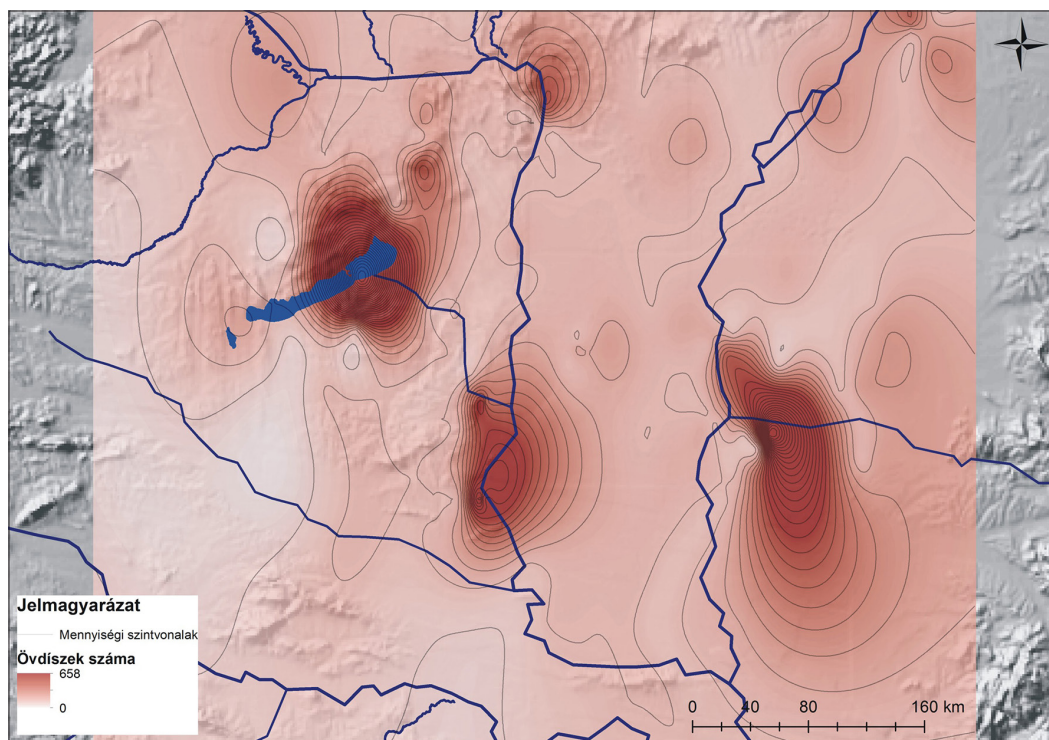

3.

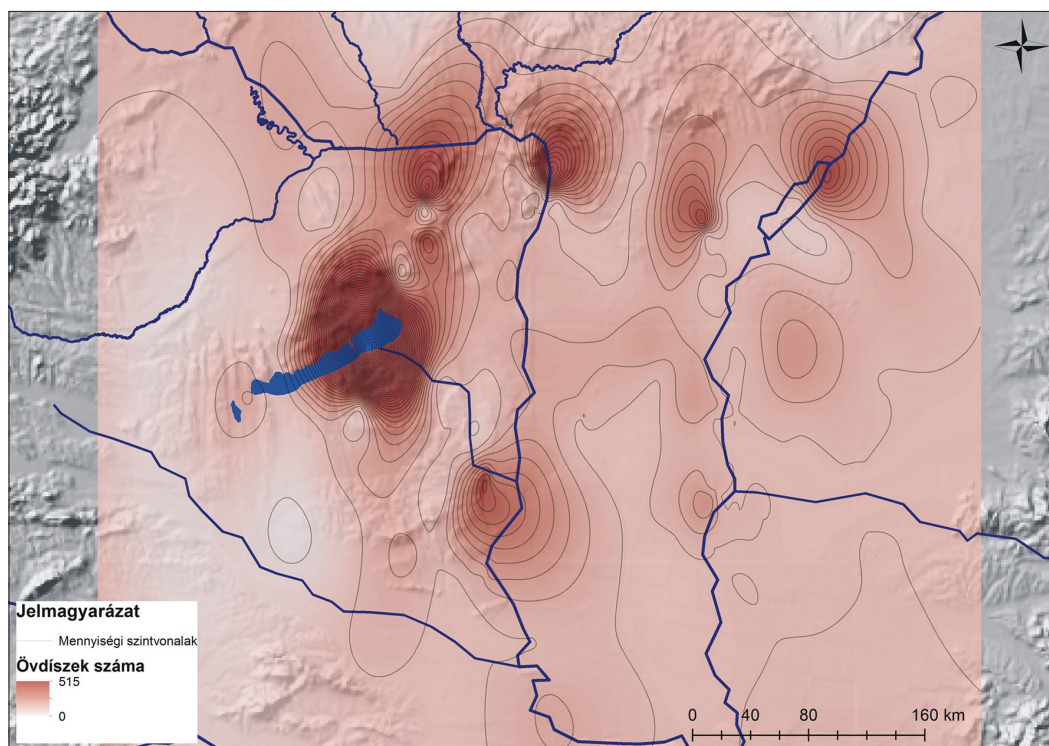

4.

6. kép. 1. A préselt lemezből készült négyzetes veretek kronológiai megoszlása harmadszázadonkénti bontásban (n= 23 [sír]);
2. A téglalap alakú díszítetlen veretek technológiai felosztása (n= 109 [statistikai egység]).
II - préselt, díszítetlen, III - öntött, nem áttört, IV - lemezes, díszített, XV - lemezes, díszítetlen;
3. Téglalap alakú, egyszerű lemezből készült, díszítetlen veretek kronológiai felosztása harmadszázadonkénti bontásban (n= 44 [statistikai egység]);
4. A díszítetlen függesztőveretek kronológiai felosztása harmadszázadonként (n= 28 [sír])

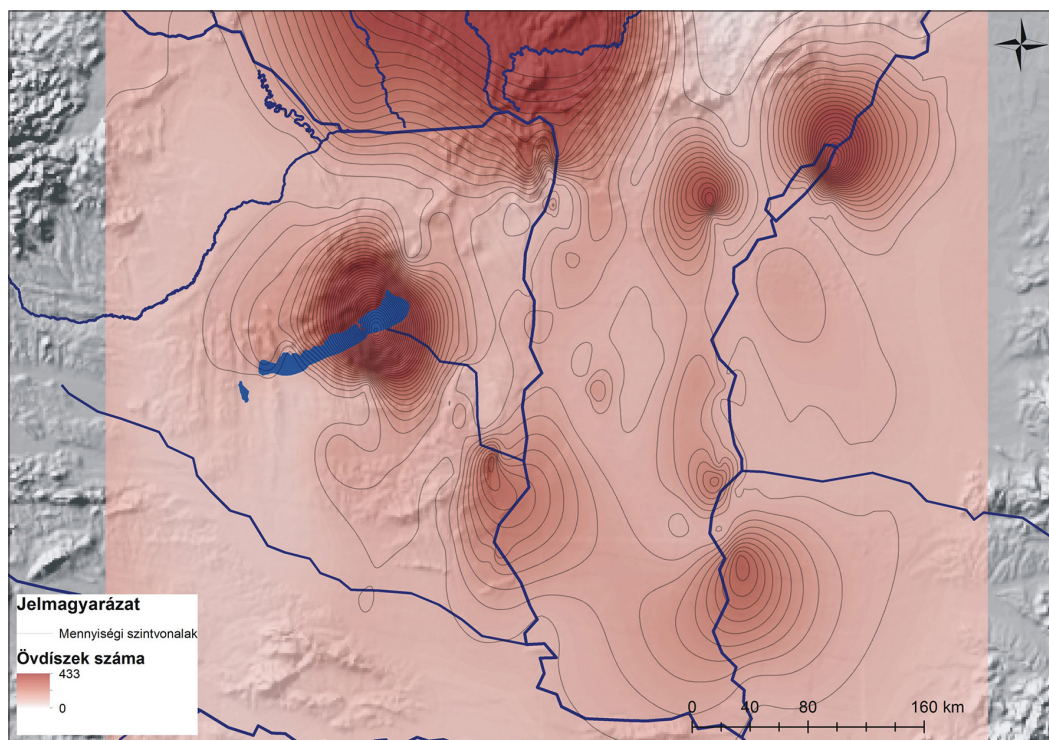

1.

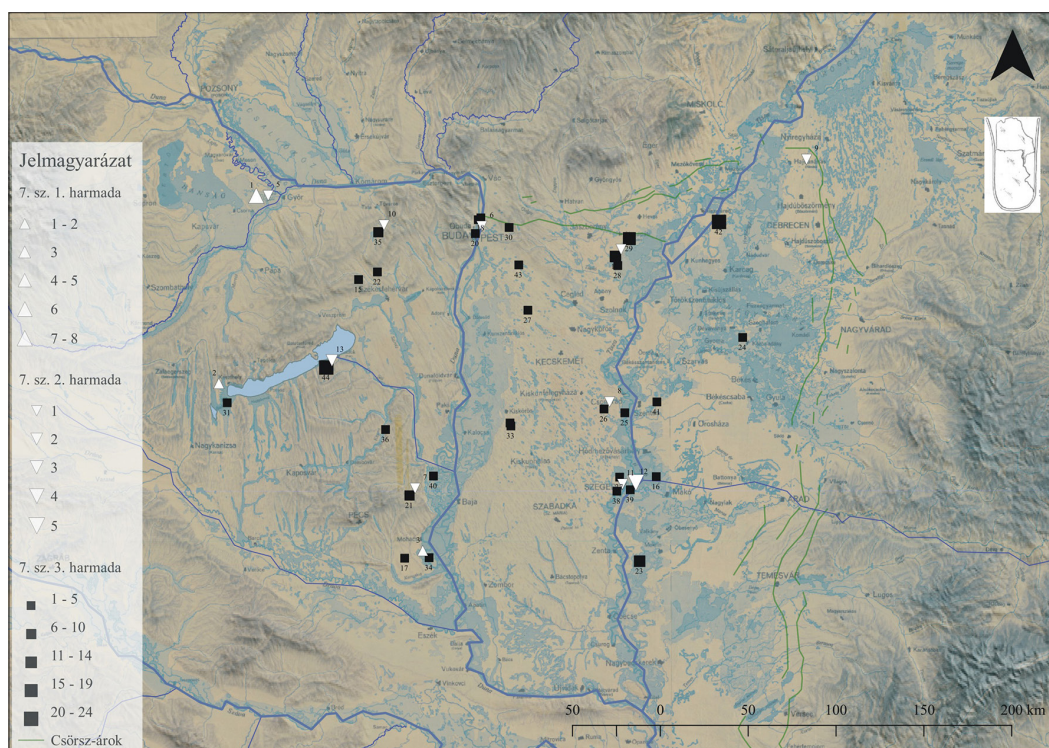

2.

7. kép. 1. Az övdíszek mennyiségi elterjedése a 7. század első harmadában a Kárpát-medencében;
2. Az övdíszek mennyiségi elterjedése a 7. század középső harmadában a Kárpát-medencében

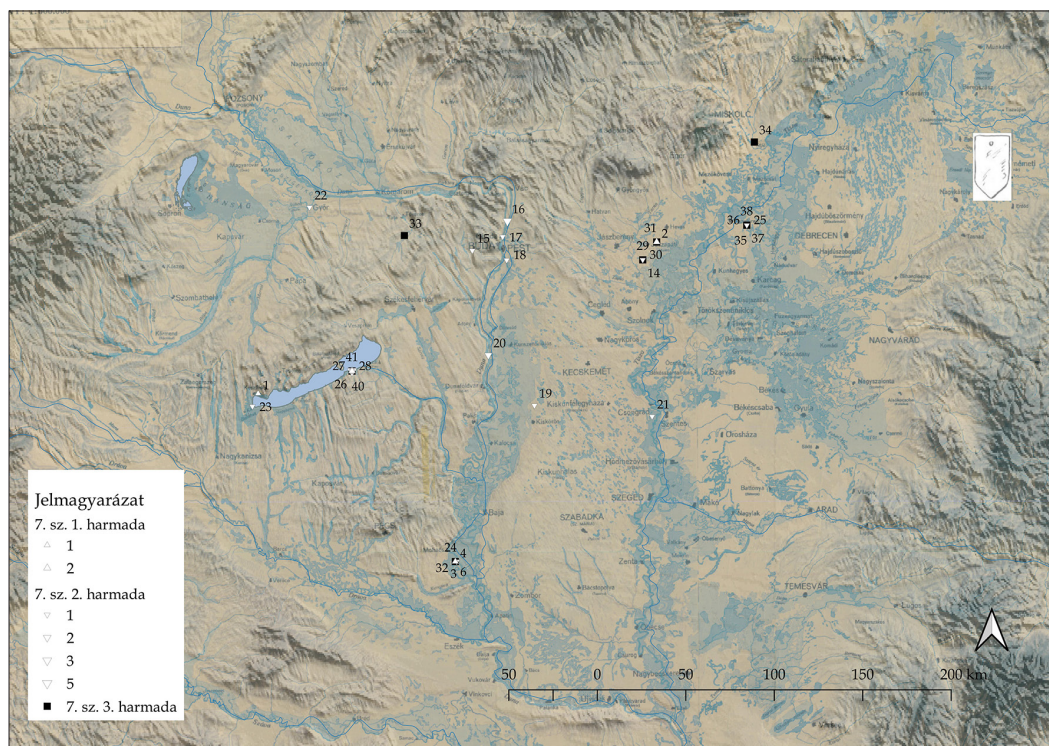

1.

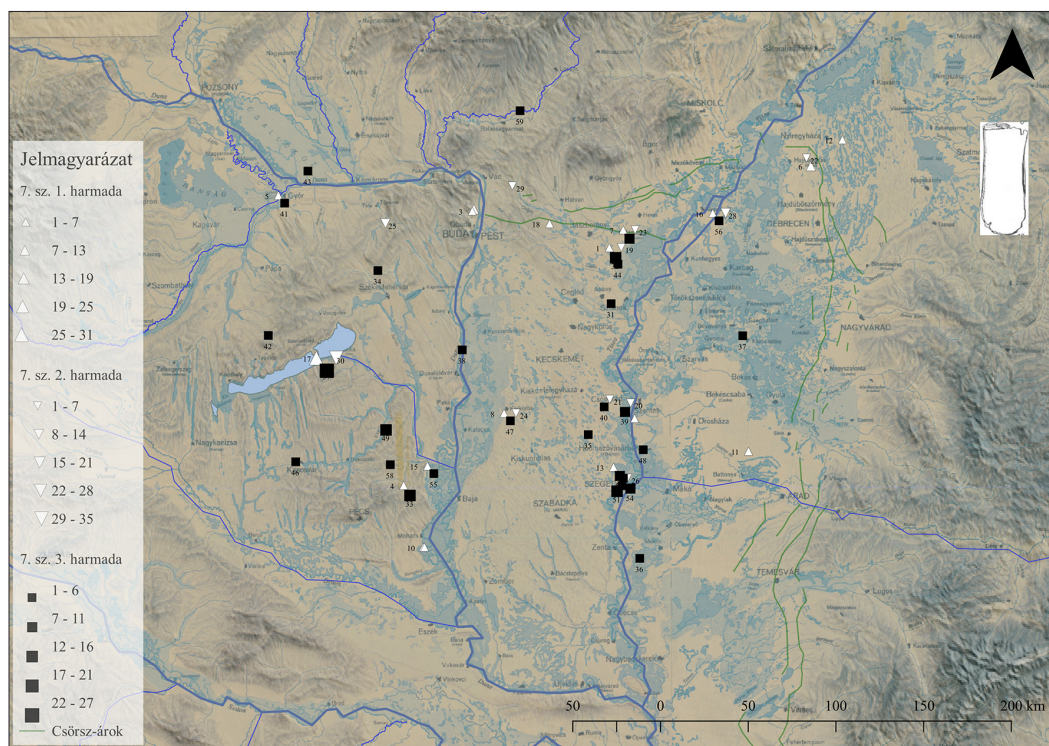

2.

8. kép. 1. Az övdíszek mennyiségi elterjedése a 7. század utolsó harmadában a Kárpát-medencében;
2. Az oldallemezes díszíttelen síjvégek elterjedése a 7. században

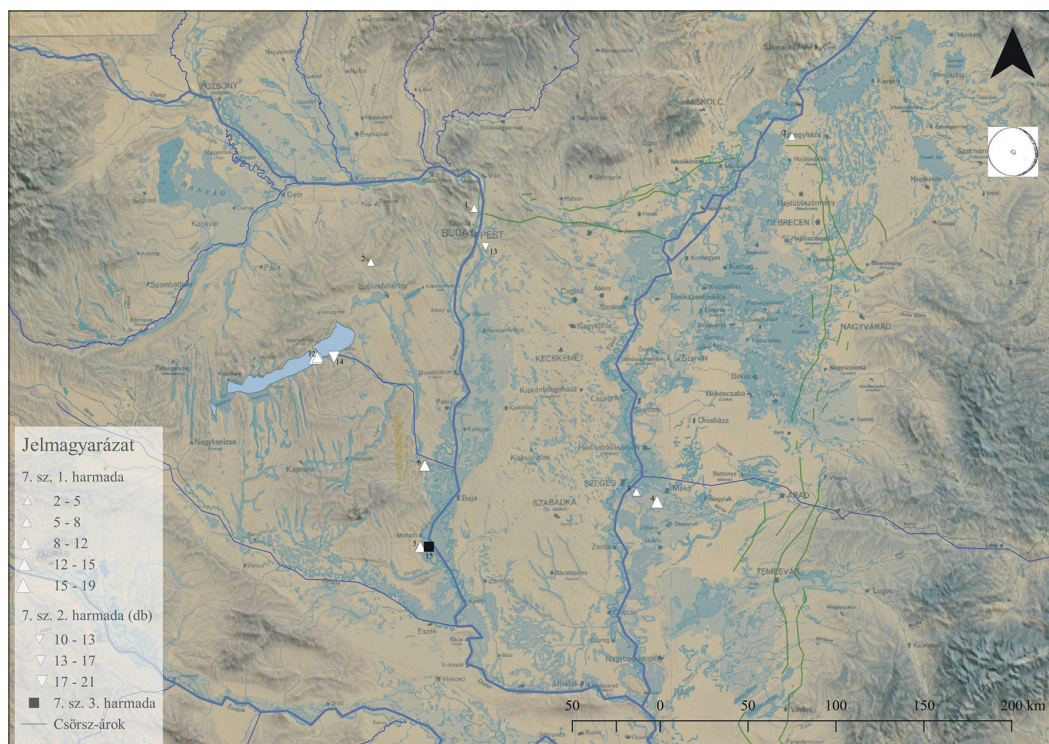

1.

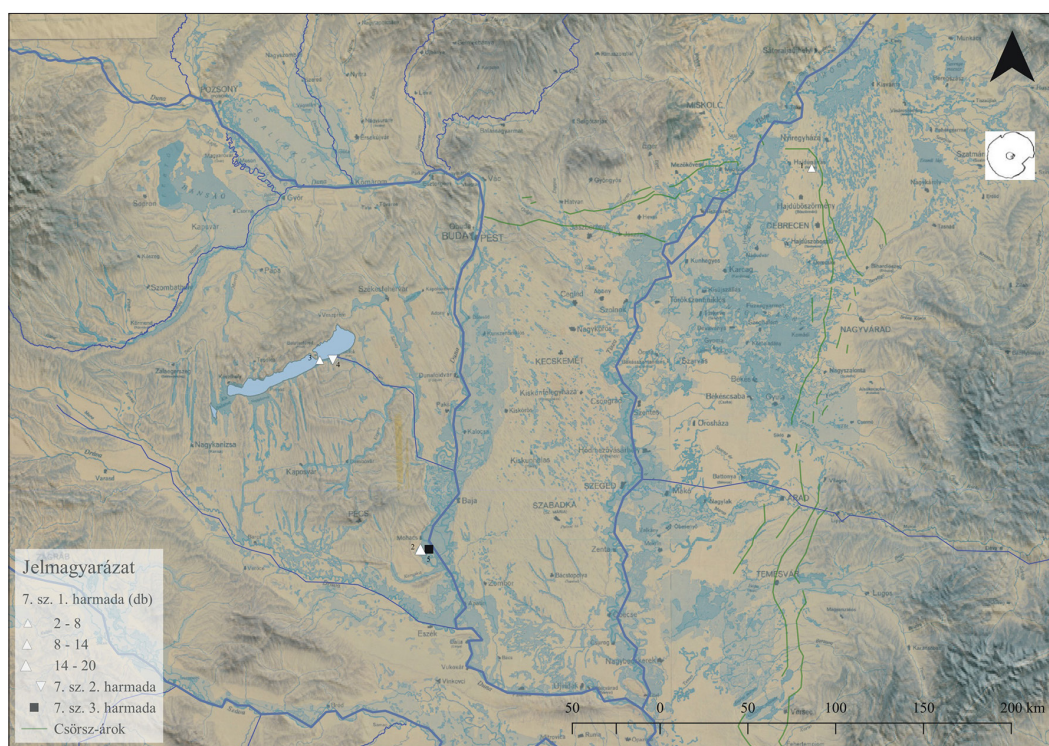

2.

9. kép. 1. Az egyszerű lemezből készült díszítetlen szíjvégek elterjedése a Kárpát-medencében;
2. A préselt, díszítetlen szíjvégek elterjedése a Kárpát-medencében

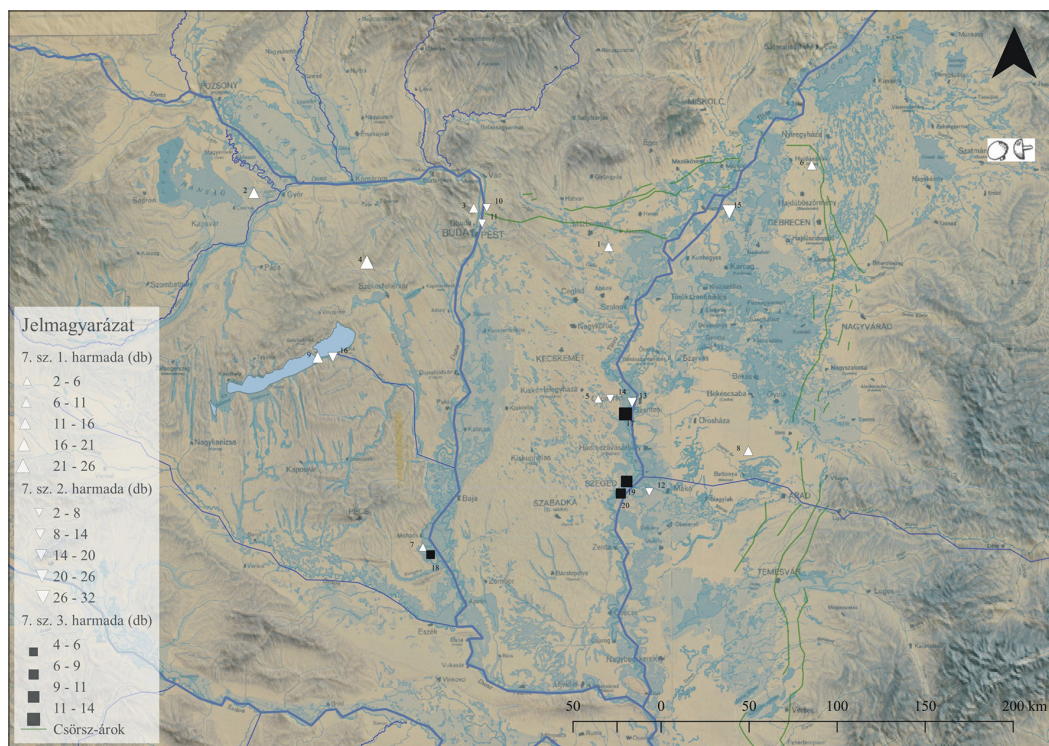

1.

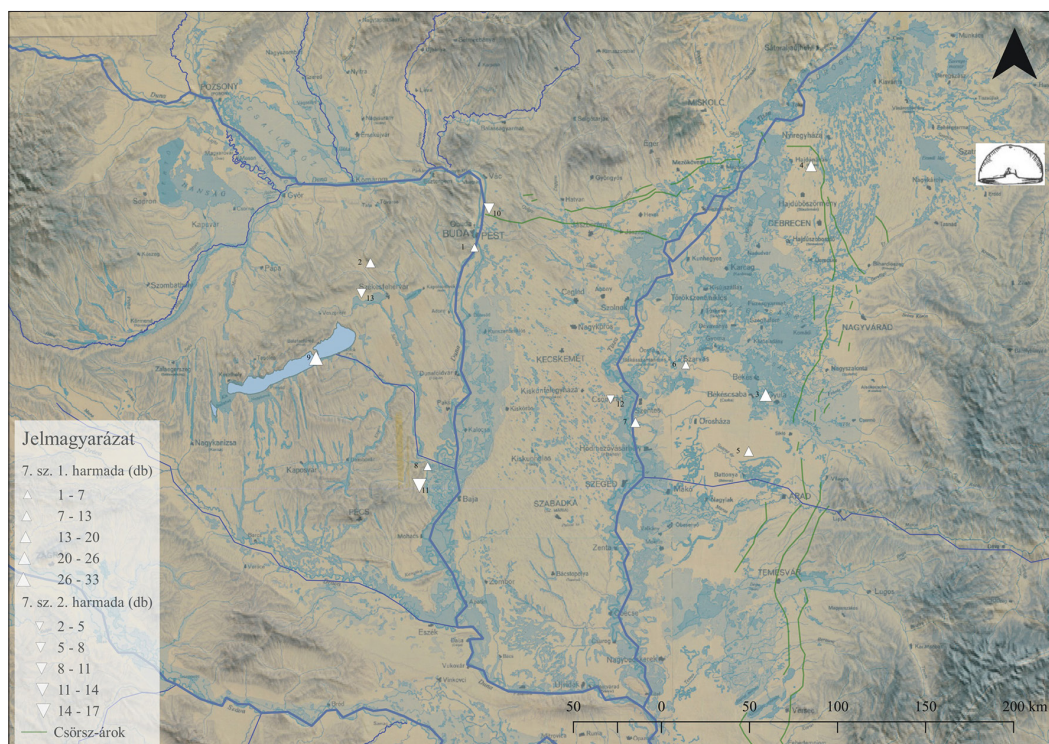

2.

10. kép. 1. A lapos, kerek, préselt, díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében;
 2. A lapos, kerek, nem préselt, díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében

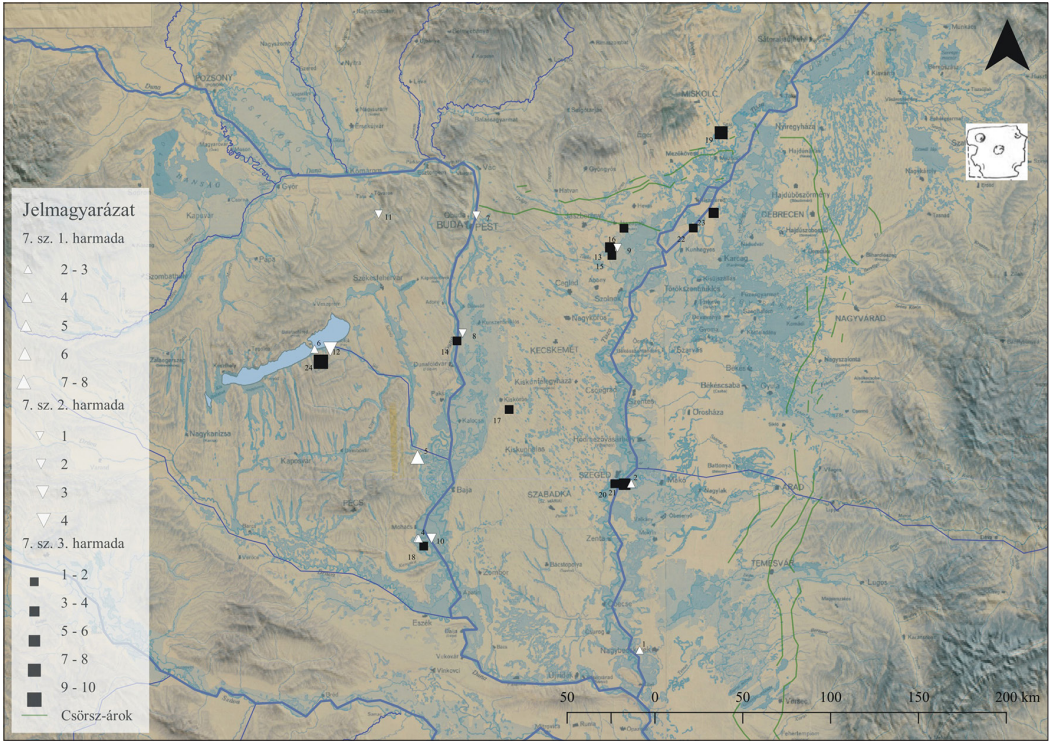

1.

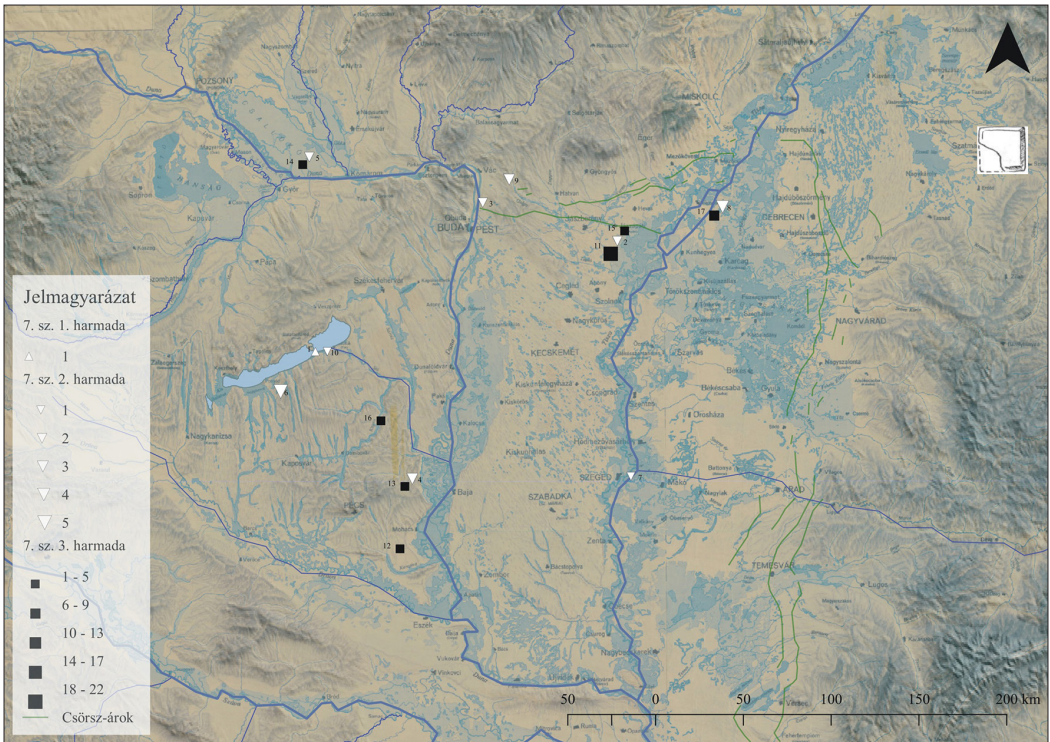

2.

11. kép. 1. A kisméretű, félgömbös, préselt, díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében;
2. A nagyméretű, félgömbös, préselt, díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében

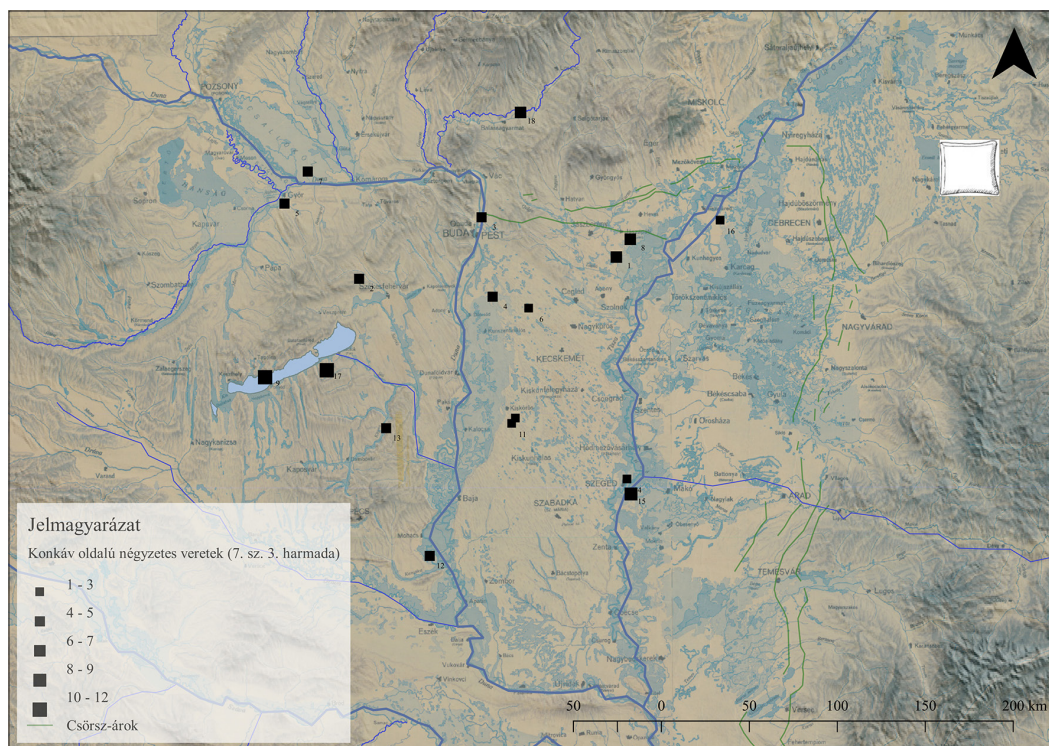

1.

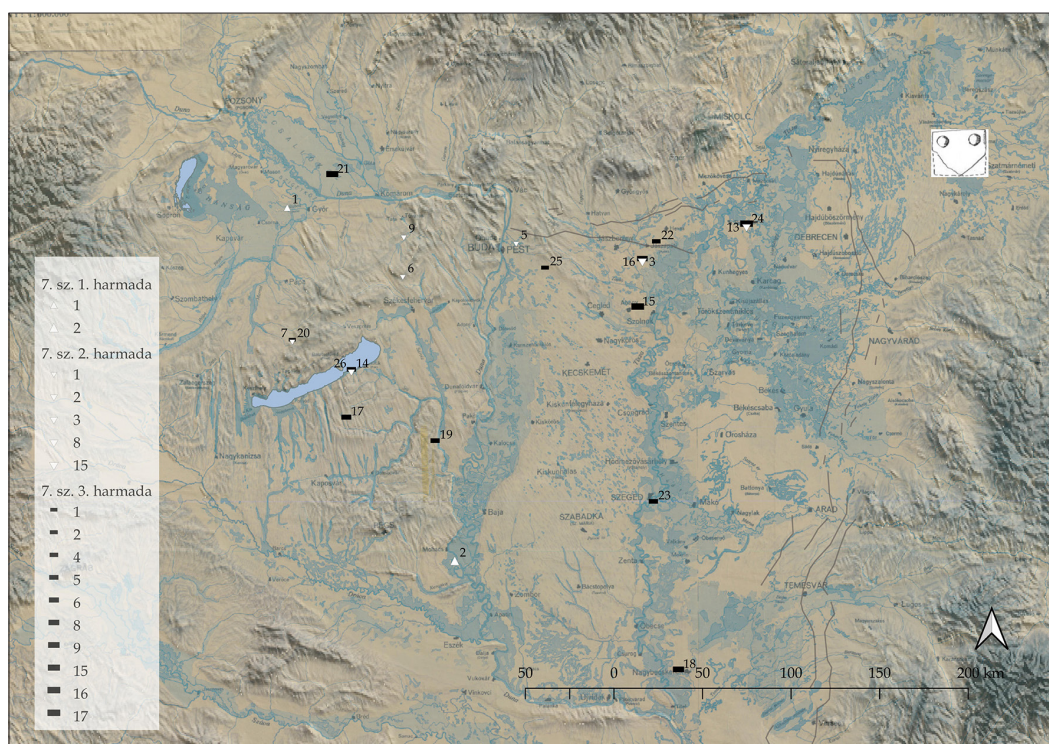

2.

12. kép. 1. Az egyszerű lemezből (préselés nélkül) készült négyzet alakú díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében;
2. A préselt négyzet alakú díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében

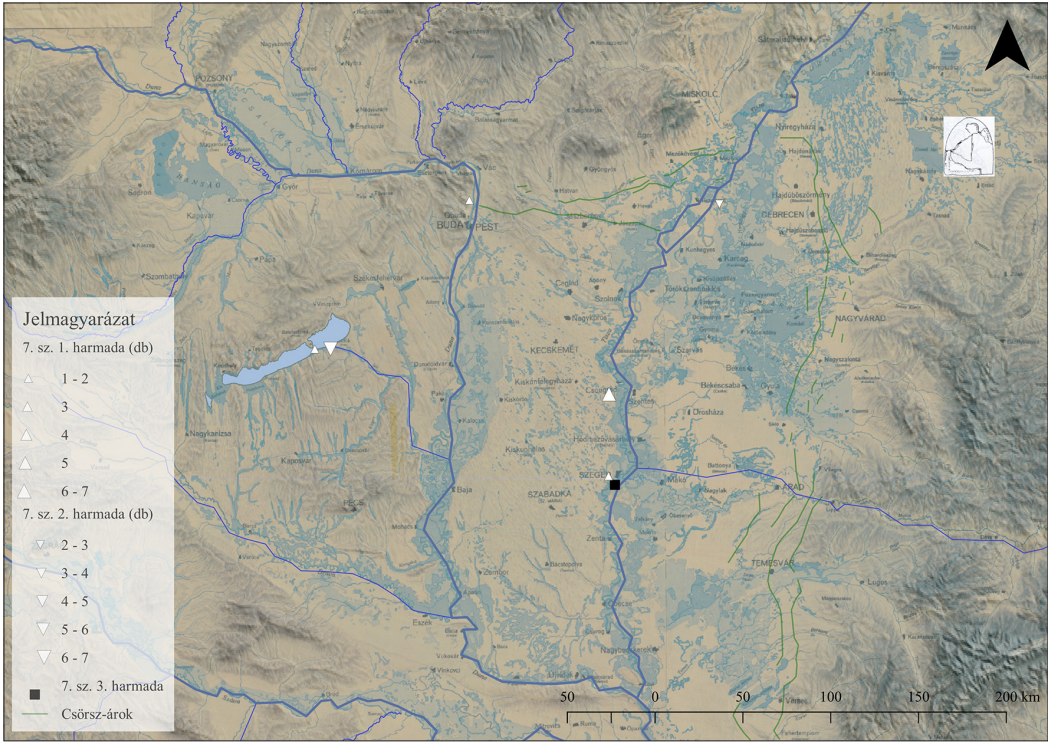

1.

2.

13. kép. 1. Az egyszerű lemezből (préselés nélkül) készült négyzet alakú díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében;
2. A préselt négyzet alakú díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében

1.

2.

14. kép. 1. A négyzet alakú, konkáv oldalú díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében;
2. Az egyszerű (nem préselt) lemezből készült, téglalap alakú díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében

1.

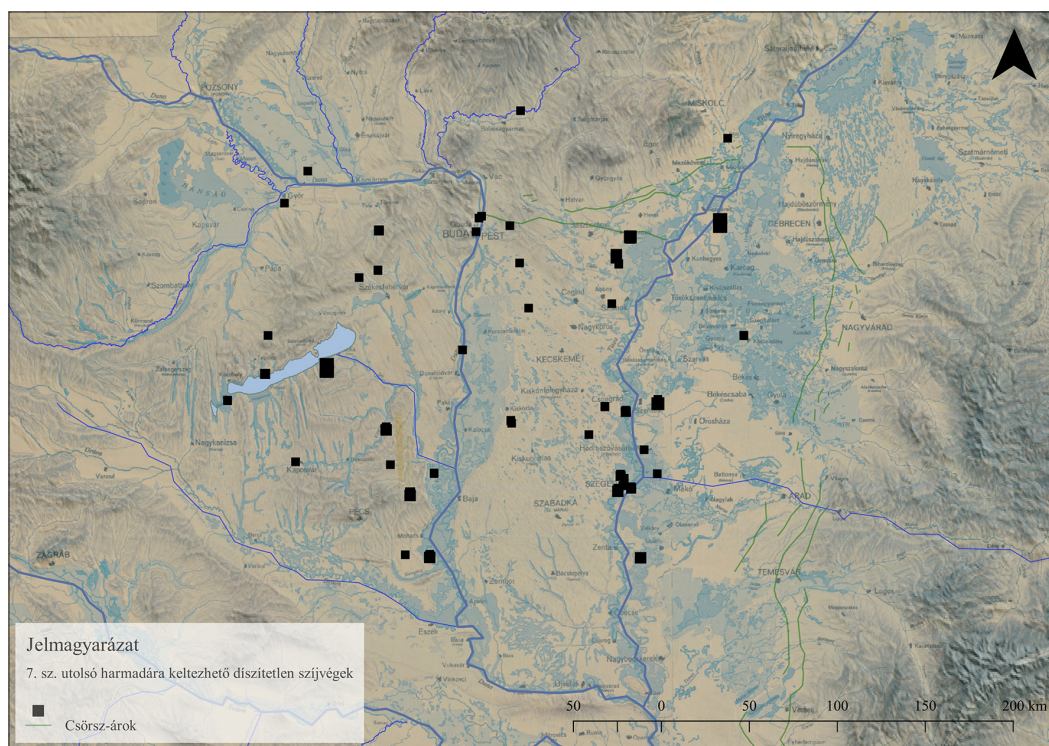

2.

15. kép. 1. A pajzs alakú, préselt, díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében;
2. Az egyszerű lemezből készült függesztős díszítetlen veretek elterjedése a Kárpát-medencében

1.

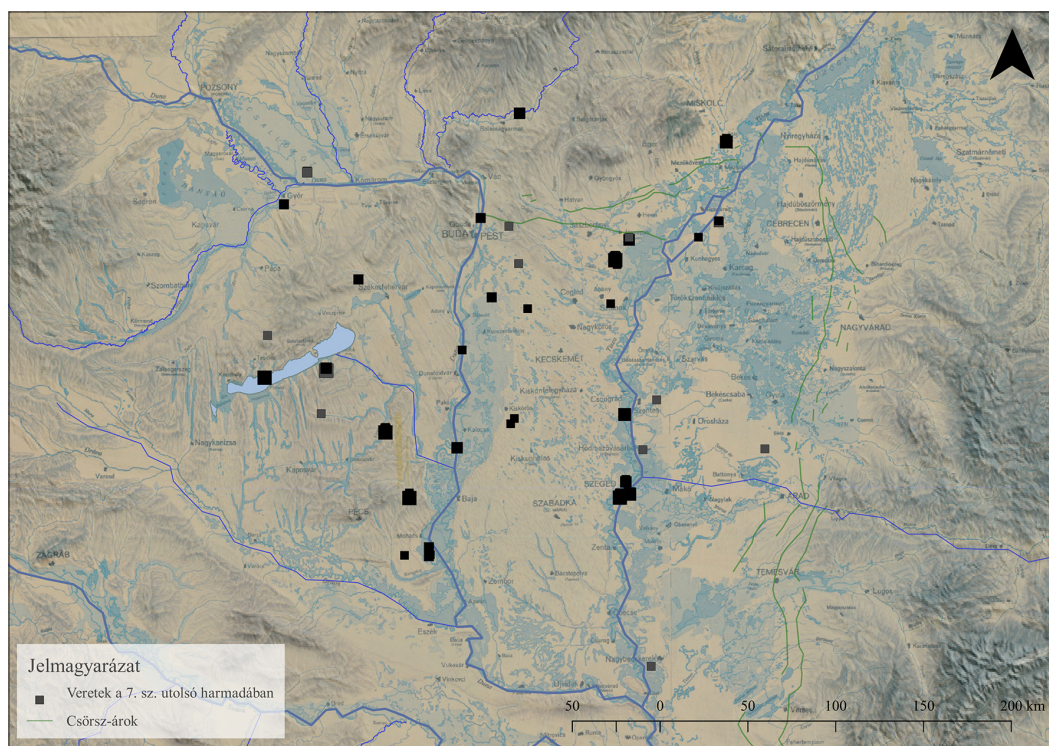

2.

16. kép. 1. A díszítetlen szíjvégek összesített elterjedése a Kárpát-medencében (7. század első két harmada);
2. A díszítetlen szíjvégek összesített elterjedése a Kárpát-medencében (7. század második fele)

1.

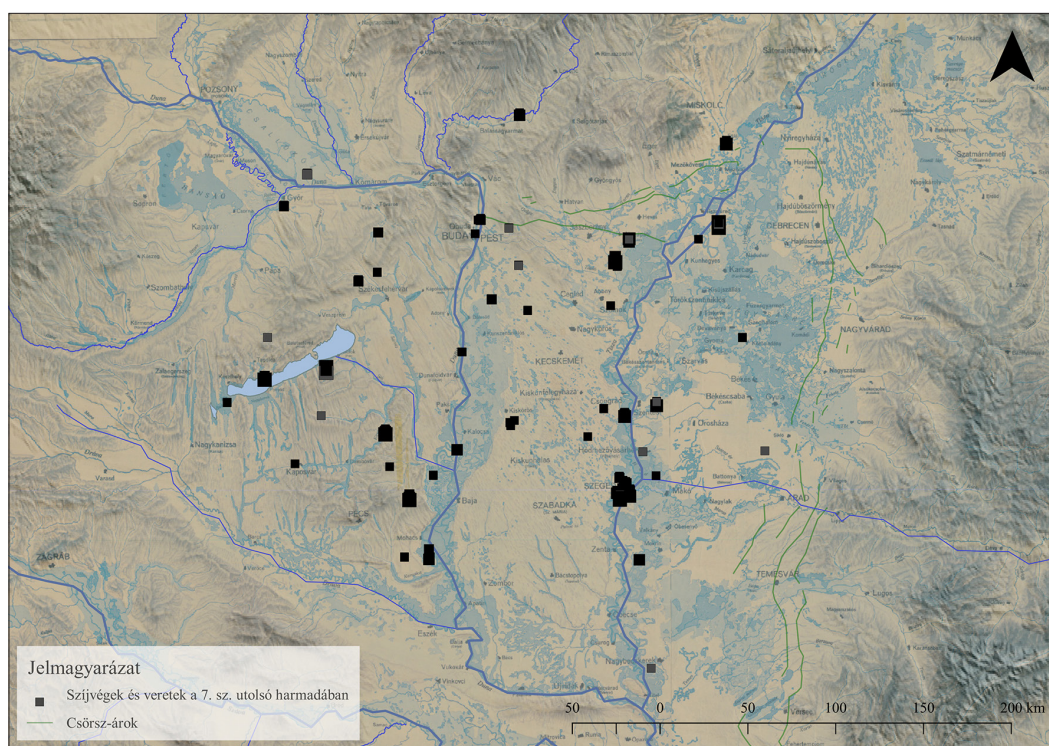

2.

17. kép. 1. A díszítetlen veretek összesített elterjedése a Kárpát-medencében (7. század első két harmada);
2. A díszítetlen veretek összesített elterjedése a Kárpát-medencében (7. század második fele)

1.

2.

18. kép. 1. A díszítetlen szíjvégek és veretek összesített elterjedése a Kárpát-medencében (7. század első és második harmada); 2. A díszítetlen szíjvégek és veretek összesített elterjedése a Kárpát-medencében (7. század második fele)

1.

2.

19. kép. 1. A férfisírokban előforduló korai szőlőfürtcsüngös fülbevalók elterjedése (7. század második harmada);
2. A Jánoshida-típusú fülbevalók elterjedése (7. század második fele)

1.

2.

20. kép. 1. Az ametiszttek elterjedése a 7. század első és második felében;
2. A karneolok elterjedése a 7. század első felében

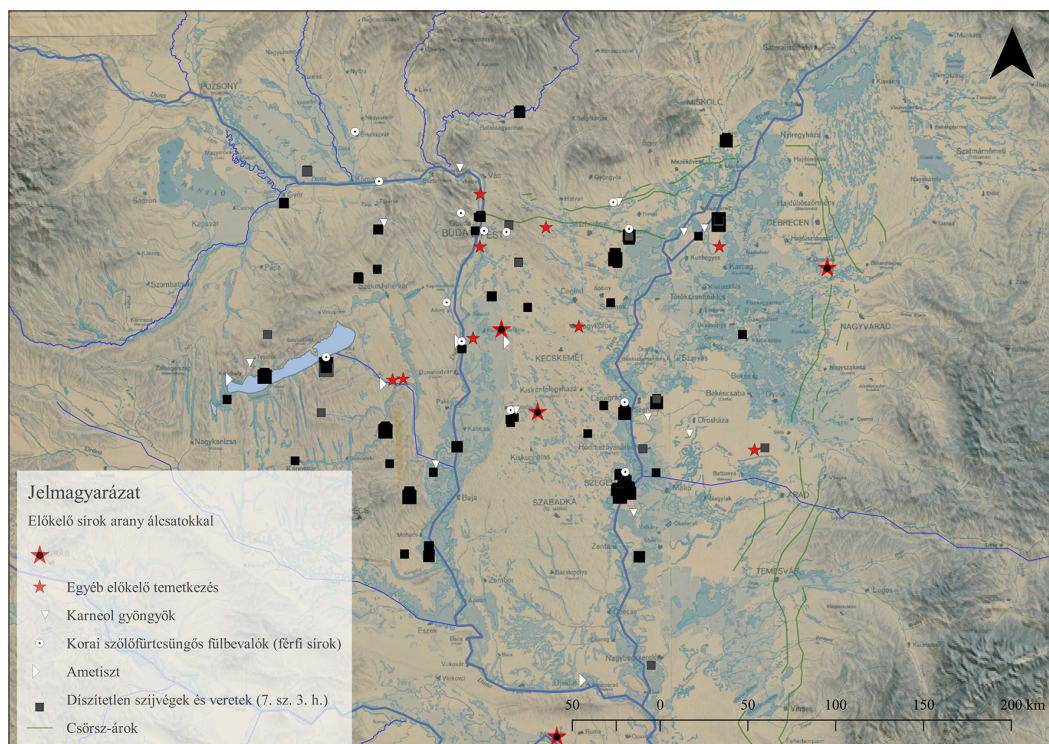

1.

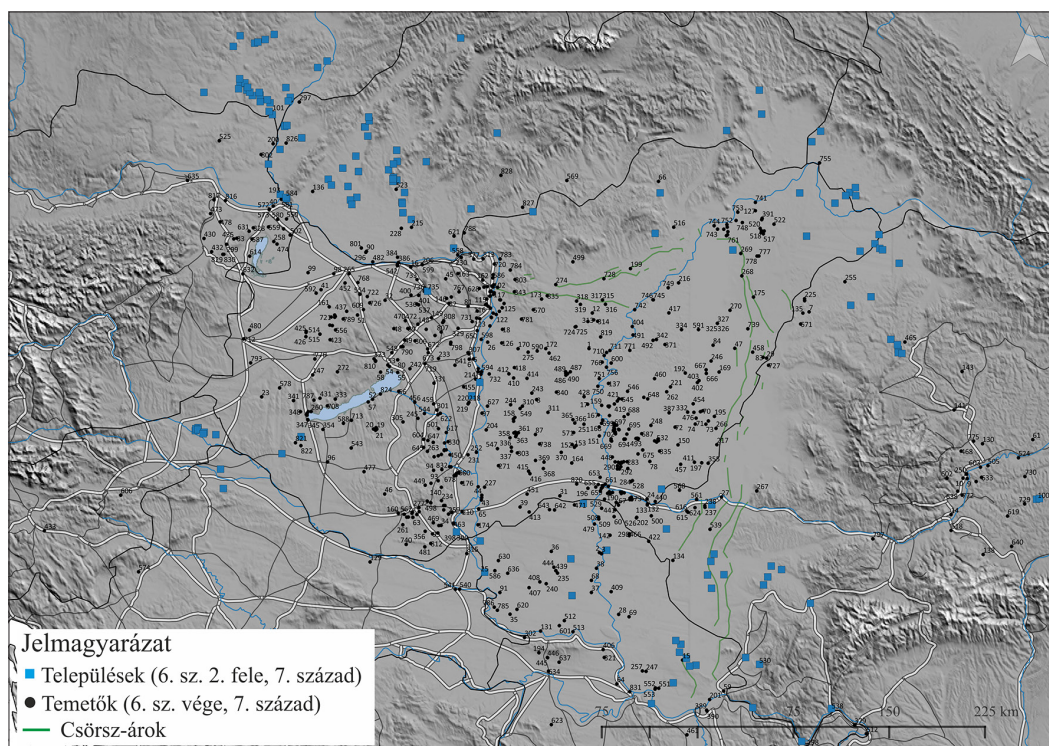

2.

21. kép. 1. A karneolok elterjedése a 7. század második felében;
2. Több tárgy együttes előfordulása (korai szőlőfürtcsüngös fülbevaló, Jánoshida-típusú fülbevaló, karneol és ametiszt)

1.

2.

22. kép. 1. Több, a 7. század második felére keltezhető tágytípus és az előkelő temetkezések együttes térképezése; 2. A 6. század második felétől a 7. század végéig keltezhető települések és temetők a Kárpát-medencében

KATALÓGUS

1. Az egyszerű lemezből készült díszítetlen szíjvégek (7. sz. első harmada)

ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Gyenesdiás	MÜLLER, Róbert 2008 280., Abb. 1.	32	1
2.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 44, Taf. XIX. 1.	402	2
3.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 95., Taf. 70.	341	2
4.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 126–127., Taf. 83.	471	1
5.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 144–145., Taf. 93.	546	1
6.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 165–166., Taf. 102.	647	1
7.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 64., Taf. 48.	425	1
8.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 167., Taf. 144.	1285	2
9.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 180., Taf. 156–157.	1377	2
10.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 196., Taf. 166.	1493	2
11.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2014 16., Taf. 170.	1532	1
12.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2014 29–30., Taf. 177.	1623	1
13.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2014 92–93., Taf. 217.	2061	2

2. Az egyszerű lemezből készült díszítetlen szíjvégek (7. sz. második harmada)

ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
14.	Alattyán-Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 27., Taf. 200.	224	1
15.	Biatorbágy	SIMON László 1993 16. kép	270	1
16.	Budakalász-Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	696	3
17.	Budapest III. Szőlő utca	NAGY, Margit 1998 44–46.	1	1
18.	Budapest, Fo.63	NAGY, Margit 1998 144–147.	96	1

19.	Csengőd	KOVRIG Ilona 1946–48 339., Taf. LXXII.	3	1
20.	Dunapentele	MAROSI Arnold – FETTICH Nándor 1936 Taf. VIII.	7	2
21.	Felgyő–Ürmös-tanya	BALOGH Csilla 2010 198., 35. kép	83	1
22.	Győr–Téglavető	FETTICH Nándor 1943 16., 9. tábla	58	1
23.	Keszthely–Fenekpuszta	MÜLLER, Róbert 2010 60., Taf. 41.	1967_99	1
24.	Kölked–Feketekapu B	KISS, Attila 2001 142–143., Taf. 82.	444	1
25.	Tiszafüred–Majoros	GARAM, Éva 1995b 57., Taf. 90.	429	1
26.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2014 89., Taf. 215.	2033	1
27.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2014 118–119., Taf. 232.	2239	1
28.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 120., Taf. 232.	2262	1

3. Az egyszerű lemezből készült díszítetlen síjvégek (7. sz. harmadik harmada)

ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
29.	Alattyán–Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 39–40., Taf. 27.	413	1
30.	Alattyán–Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 42., Taf. 30.	450	1
31.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 44., Taf. XIX. 1.	67	1
32.	Kölked–Feketekapu A	KISS, Attila 1996 97–98., Taf. 71.	348	6
33.	Környe	SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 20., Taf. 10.	75	1
34.	Nyékkládháza	K. VÉGH Katalin 1965 177–194.	32	3
35.	Tiszafüred–Majoros	GARAM, Éva 1995b 26., Taf. 71.	169	2
36.	Tiszafüred–Majoros	GARAM, Éva 1995b 47., Taf. 83.	326	2
37.	Tiszafüred–Majoros	GARAM, Éva 1995b 64., Taf. 94.	476	3
38.	Tiszafüred–Majoros	GARAM, Éva 1995b 156., Taf. 71.	1281b	3
39.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 70–71., Taf. 59.	472	2
40.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2014 78., Taf. 208.	1936	1
41.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2014 118., Taf. 232.	2238	2

4. Az oldallemezes díszítetlen szíjvégek (7. sz. első harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Börcs-Nagydomb	TOMKA Péter 2005 137-179.	2	8
2.	Keszthely-Pusztaszentegyházi-dűlő	MÜLLER, Róbert 2014 76-77.	2000_156	1
3.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 41-42., Taf. 35.	107	1
31.	Keszthely-Südmauer	MÜLLER, Róbert 2010 60., Taf. 41.	1967_99	1

5. Az oldallemezes díszítetlen szíjvégek (7. sz. második harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
4.	Alattyán-Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 27., Taf. 200.	224	1
5.	Börcs-Nagydomb	TOMKA Péter 2005 137-179.	3	1
6.	Budapest III., Szőlő utca	NAGY, Margit 1998 44-46.	1	1
7.	Cikó	SOMOGYI Péter 1984 64., 36. tábla	549	1
8.	Gátér	KADA Elek 1905 369.	11a	1
9.	Hajdúnánás-Fürj-halom járás	RÁCZ Zsófia - SZENTHE Gergely 2009 309-338.	12	1
10.	Környe	SALAMON, Ágnes - ERDÉLYI, István 1971 19., Taf. 7.	60	1
11.	Szeged-Kundomb	SALAMON, Ágnes - CS. SEBESTYÉN, Károly 1995 8-102.	179	1
12.	Szeged-Makkoserdő	SALAMON, Ágnes 1995 113-114., Plate 2	24	5
13.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith - GARAM, Éva 2009 34., Taf. 18.; 2014 58., Taf. 194.	163, 1837	2

6. Az oldallemezes díszítetlen szíjvégek (7. sz. harmadik harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
14.	Alattyán-Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 12-13., 26., 31., 37., 42-43., 53., 58-59.	40, 215, 284, 380, 448, 457, 604, 700	14
15.	Balinka-Mecsérpuszta	FÜLÖP Gyula 1985 III. tábla	szórvány	1

16.	Batida	BÁLINT Alajos 1937 X. tábla	12	1
17.	Bóly-Sziebert-pusztá	PAPP László 1962; PÁSZTOR Adrien 1990 129–146.	59, 61	2
18.	Budakalász–Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	887	1
19.	Budapest III. Békásmegyer–Pusztadombi út 12.	NAGY, Margit 1998 28.	11	1
20.	Budapest III. Óbuda, Bécsi út 122.	NAGY, Margit 1998 20.	1	1
21.	Cikó	SOMOGYI Péter 1984 43., 49., 51., 58., 64–66.	51, 191, 247, 409, 545, 555	10
22.	Csákberény–Orondpusztá	LÁSZLÓ, Gyula 2015 72–73., 90–91., Taf. 24., 36.	284, 409	2
23.	Csóka–Tűzköveshalom	KOVRIG Ilona – KOREK József 1960 262., 264.	45, 59	11
24.	Dévaványa	KOVRIG, Ilona 1975a 134–136., Fig. 4–7.	15; 34; 65; 75	4
25.	Felgyő–Ürmös-tanya	BALOGH Csilla 2010 195. 27. kép	62	1
26.	Gátér	KADA Elek 1905 373–384.	38, 73	4
27.	Hernád (Hernádpusztá)	ÉBER László 1901 300–314.	4	1
28.	Jánoshida–Tótkérpusztá	ERDÉLYI István 1958 25.	125	1
29.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 44., Taf. XIX. 1.	182, 300	15
30.	Kerepes–Kavicsbánya	TÖRÖK Gyula 1973 117., 7. ábra	E	1
32.	Kiskőrös–Pohibuj–Mackó-dűlő	TÖRÖK, Gyula 1975a 294–295., Fig. 4.	44, 51	4
33.	Kiskőrös–Város alatt	HORVÁTH Tibor 1935 46., 35. tábla	143	1
34.	Kölked–Feketekapu A	KISS, Attila 1996 105., Taf. 74.	380	1
35.	Környe	SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 15., 17–20., 23., 27., 29.	17, 35, 50, 61, 75, 99, 135, 151	9
36.	Regöly	KISS Gábor 1984a 128., 52. tábla	J	5
37.	Szeged–Fehértó A	MADARAS, László 1995 15., 29., 25., Plate 2., 7., 15.	9, 41, 94	3
38.	Szeged–Kundomb	SALAMON, Ágnes – CS. SEBESTYÉN, Károly 1995 8–102.	58	1
39.	Szeged–Makkoserdő	SALAMON, Ágnes 1995 116., Plate 5.	58	1
40.	Szekszárd–Bogyiszlói út	ROSNER Gyula 1999 42., Taf. 20.	297	1
41.	Szentes–Kaján	KOREK József 1943–44 Taf. XIX.	205	1

42.	Tiszafüred-Majoros	GARAM, Éva 1995b 13., 16., 18., 28., 37., 39., 44., 56–57., 60., 63., 69., 81., 83., 96–97., 101–103., 115., 120., 123., 138., Taf. 62., 73., 78., 82., 89., 93., 98., 108., 110., 119., 121., 125., 127., 137., 140., 143., 156.	44, 63, 65, 182, 262, 273, 309, 414, 458, 514, 624, 653, 775, 785b, 839, 830, 850, 867, 974, 1010, 1046, 1170	24
43.	Üllő	HORVÁTH Tibor 1935 19., 30.; 8., 16. tábla	130, 257	2
44.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 34., 63., 70., 133., 151–152., 173., 180., 196., Taf. 47., 59., 117., 132–133., 151., 158., 167.; 2014 18., 49., 62–63., 98., 102., 111., Taf. 171., 189., 197., 221., 223., 228.	157, 162, 417, 471, 1024, 1160, 1166, 1341, 1378, 1494, 1555, 1760, 1878, 1879, 2096, 2127, 2129, 2177	24

7. Préselt díszítetlen szíjvégek (7. sz. első harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Alattyán–Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 10., Taf. 1.	1	5
2.	Budakalász–Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	631, 969, 1097, 1472	8
3.	Budapest III. Békásmegyer–Pusztadombi út 12.	NAGY, Margit 1998 28.	9	1
4.	Cikó	SOMOGYI Péter 1984 55., 23. tábla	351	5
5.	Győr–Téglavető	FETTICH Nándor 1943 31., 11. tábla	494	1
6.	Hajdúdorog–Városkert utca	GARAM, Éva 1992 142–144., Taf. 37.	1	9
7.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 44., Taf. XIX. 1.	402, 412	5
8.	Kiskőrös–Pohibuj–Mackó-dűlő	TÖRÖK, Gyula 1975a 294., Fig. 4.	52	3
9.	Kölked–Feketekapu A	KISS, Attila 1996 53., 81., 95., 108–109., Taf. 42., 61., 70., 76.	151, 279, 341, 392	5
10.	Kölked–Feketekapu B	KISS, Attila 2001 117–118., Taf. 74.	343	1
11.	Kunágota	GARAM, Éva 1993 33–36., Taf. 59.	1	4
12.	Nyíregyháza–Kertgazdaság	GARAM, Éva 1992 Taf. 26.	3	1
13.	Szeged–Fehértó A	MADARAS, László 1995 39., Plate 26.	247	2
14.	Szegvár–Sápoldal	GARAM, Éva 1992 Taf. 16.	1	7
15.	Szekszárd–Bogyiszlói út	ROSNER, Gyula 1999 67–68., 84., Taf. 35., 44.	503, 667	5

16.	Tiszafüred-Majoros	GARAM, Éva 1995b 37., Taf. 78.	257	6
17.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 63., 65., 75., 106–107., 131., 139., 172., 176., 182–186., Taf. 47., 49., 63., 95., 114., 121., 148., 153., 160., 163.	415, 434, 512, 675, 765, 1013, 1072, 1323, 1355, 1392, 1411	31
18.	Zsámbok	GARAM, Éva 1983 139–155.; 2001 Taf. 88.5.	1	3

8. Préselt díszítetlen szíjvégek (7. sz. második harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
19.	Alattyán-Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 23., 25., 46., Taf. 14., 17., 34.	175, 207, 506	4
20.	Felgyő-Ürmös-tanya	BALOGH Csilla 2010 203., 104. kép	108	1
21.	Gátér	KADA Elek 1905 367.	9	1
22.	Hajdúnánás-Fürj-halom járás	RÁCZ Zsófia – SZENTHE Gergely 2009 309–338.	12	7
23.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 44., Taf. XIX. 1.	88, 208	7
24.	Kiskőrös-Pohibuj-Mackó-dűlő	TÖRÖK, Gyula 1975a 295., Fig. 5.	53	1
25.	Környe	SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 16., Taf. 3.	24	8
26.	Szeged-Fehértó B	MADARAS, László 1995 146., Plate 17.	88	1
27.	Szeged-Kundomb	SALAMON, Ágnes – SEBESTYÉN CS. Károly 1995 8–102.	179	5
28.	Tiszafüred-Majoros	GARAM, Éva 1995b 57., 88., 117., Taf. 90., 113–139.	429, 694, 995	8
29.	Váchartyán	FERENCZY László 1963 5. kép 6–8.	8	
30.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 34., 41., 103., 133., 154., 158., 196., Taf. 18., 27., 92., 116., 133., 138., 166.; 2014 88–91., 105., Taf. 214–216., 224.	163, 225, 738, 1020, 1188, 1217, 1491, 2027, 2033, 2051, 2144	35

9. Préselt díszítetlen szíjvégek (7. sz. harmadik harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
31.	Abony	ÉBER László 1901–1902 299.	16	2
32.	Alattyán–Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 26–27., 39–40., 42–43., Taf. 18., 27., 30.	219, 226, 413, 450, 457	13
33.	Cikó	SOMOGYI Péter 1984 51., 65–66.; 18., 41. tábla	247, 555	12
34.	Csákberény–Orondpuszta	LÁSZLÓ, Gyula 2015 90–91., Taf. 36.	409	2
35.	Csegele–Fekete-halom	TÖRÖK Gyula 1995 215–216., Plate 4.	59	2
36.	Csóka–Tűzköveshalom	KOVRIG Ilona – KOREK József 1960 259.	28	1
37.	Dévaványa	KOVRIG, Ilona 1975a 136., Fig. 7.	75	4
38.	Dunapentele	MAROSI Arnold – FETTICH Nándor 1936 Taf. VI.	11	1
39.	Felgyő–Ürmös-tanya	BALOGH Csilla 2010 195., 27. kép	62	8
40.	Gátér	KADA Elek 1906 211.	197	2
41.	Győr–Téglavető	FETTICH Nándor 1943 40–41.; 10., 14. tábla	783, 802	5
42.	Halimba–Belátó-domb	TÖRÖK, Gyula 1998 31., Taf. 16.	153	3
43.	Holiare/Gellér–Homokdomb	TOČÍK, Anton 1968 22., Taf. 24.	82	2
44.	Jánoshida–Tótkérpuszta	ERDÉLYI István 1958 25., 32–33.; 24., 27. tábla	125, 180	4
45.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 44., Taf. XIX. 1.	297, 318, 337	10
46.	Jutas	BARATI Piroska 2014 147–148., 10. tábla	167	4
47.	Kiskőrös–Pohibuj–Mackó-dűlő	TÖRÖK, Gyula 1975a 294–296., Fig. 4–5.	44, 60	3
48.	Mártély	FARKAS Sándor 1892 424., F tábla	7	2
49.	Regöly	KISS Gábor 1984a 128., 132., 138.; 52., 68., 84. tábla	J; 70; 176	14
50.	Szeged–Fehértó A	MADARAS, László 1995 15., 19., Plate 2., 7.	9, 41	9
51.	Szeged–Kundomb	SALAMON, Ágnes – CS. SEBESTYÉN, Károly 1995 8–102.	52, 83, 305, 314	15
52.	Szeged–Fehértó B	CSALLÁNY Dezső 1948 352–353.	29, 78	1
53.	Szeged–Fehértó B	MADARAS, László 1995 140., 145., Plate 5., 15.	29, 78	2
54.	Szeged–Makkoserdő	SALAMON, Ágnes 1995 115., 130., Plate 317.	38, 241	7

55.	Szekszárd-Bogyiszlói út	ROSNER, Gyula 1999 99–100., Taf. 53.	785	1
56.	Tiszafüred-Majoros	GARAM, Éva 1995b 50., 114., Taf. 85., 135–136.	352, 961, 967	6
57.	Zamárdi	BÁRDOS Edith – GARAM Éva 2009 50., 52., 70–71., 100., 126–127., 133., 184., 190., 196., Taf. 34., 36., 59., 88–89., 111., 117., 161., 164., 167.; 2014 12., 14., 24., 55., 70., 99., 109., 118., Taf. 168–169., 174., 192., 203., 221., 226., 232.	320, 302, 472, 477, 701, 955, 1024, 1399, 1443, 1494, 1508, 1516, 1598, 1817, 1913, 2099, 2167, 2238	27
58.	Závod	KISS Gábor 1984b 165., 88. tábla	32	3
59.	Zsély	ČILINSKÁ, Zlata 1973 Taf. XLI.	249; 312	3

10. A préselt, kisméretű, kör alakú, lapos díszítetlen veretek (7. sz. első harmada)

ID	Leőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Budakalász-Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	969	4
2.	Csákberény-Orondpuszta	LÁSZLÓ, Gyula 2015 64., Taf. 16.	186	3
3.	Deszk H	BALOGH Csilla 2004 Abb. 10.	18	4
4.	Kiszombor O	CSALLÁNY Dezső 1939 Taf. III. 4.	2	14
5.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 108., Taf. 76.	392	11
6.	Szekszárd-Bogyiszlói út	ROSNER, Gyula 1999 84., Taf. 44.	667	9
7.	Tiszavasvári-Kashalom-dűlő	LŐRINCZY Gábor – RÁCZ Zsófia 2015 141–218., VI. t.	34	2
8.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 55., 64–65., 75., 182–184., Taf. 38., 48., 50., 63., 160.	338, 426, 444, 512, 1392	5

11. A préselt, kisméretű, kör alakú, lapos díszítetlen veretek (7. sz. második harmada)

ID	Leőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
9.	Budapest, Fo. 63	NAGY, Margit 1998 144	96	10
10.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 118., Taf. 103.	867	21

12. A préselt, kisméretű, kör alakú, lapos díszítetlen veretek (7. sz. harmadik harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
11.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 105., Taf. 74.	380	4

13. A lemezes, kisméretű, kör alakú, lapos díszítetlen veretek (7. sz. első harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Hajdúdorog-Városkert utca	GARAM, Éva 1992 142-144., Taf. 38.	1	2
2.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 95., 128-129., Taf. 70., 87.	341, 479	20
3.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 167., Taf. 71., 144.	553, 1285	4

14. A lemezes, kisméretű, kör alakú, lapos díszítetlen veretek (7. sz. második harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
4.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 38-39., Taf. 24.	193	9

15. A lemezes, kisméretű, kör alakú, lapos díszítetlen veretek (7. sz. harmadik harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
5.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 144-145., Taf. 93.	546	2

16. A kisméretű, kör alakú, félgömbös, díszítetlen veretek (7. sz. első harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Alattyán-Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 13., Taf. 3.	46	11
2.	Börcs-Nagydomb	TOMKA Péter 2005 137-179.	2, 3	12
3.	Budakalász-Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	172, 290, 715	7
4.	Csákberény-Orondpuszta	LÁSZLÓ, Gyula 2015 87., Taf. 34.	387	26
5.	Gátér	KADA Elek 1906 217.	212c	2

6.	Hajdúdorog-Városkert utca	GARAM, Éva 1992 142–144., Taf. 38.	1	7
7.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 29., Taf. 26.	39	4
8.	Kunágota	GARAM, Éva 1993 33–36., Taf. 61.	1	10
9.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 31., 66., 98., 106–107., 151., Taf. 16., 50., 87., 95., 132.	137, 447, 691, 765, 1160	15

17. A kisméretű, kör alakú, félgömbös, díszítetlen veretek (7. sz. második harmada)

ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
10.	Budakalász–Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	696, 1284	4
11.	Budapest III., Szőlő utca	NAGY, Margit 1998 44–46.	1	3
12.	Deszk G (Klárafalva–Kukutyin)	CSALLÁNY Dezső 1939 7–9., Taf. VI.	8	2
13.	Felgyő–Ürmös-tanya	BALOGH Csilla 2010 195., 27. kép	62	14
14.	Gátér	KADA Elek 1908 331.	259	2
15.	Tiszafüred–Majoros	GARAM, Éva 1995b 57., 96., Taf. 90., 119.	429, 776	32
16.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 103., 148–150., 175., Taf. 92., 130., 153.	738, 1140b, 1347	10
17.	Dévaványa	KOVRIG, Ilona 1975a 136., Fig. 7.	75	6

18. A kisméretű, kör alakú, félgömbös, díszítetlen veretek (7. sz. harmadik harmada)

ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
17.	Felgyő–Ürmös-tanya	BALOGH Csilla 2010 195., 27. kép	62	14
18.	Kölked-Feketekapu B	KISS, Attila 2001 90–91., Taf. 61.	203	4
19.	Szeged-Fehértó A	MADARAS, László 1995 17., Plate 4.	26	10
20.	Szeged-Kundomb	SALAMON, Ágnes – CS. SEBESTYÉN, Károly 1995 8–102.	305	7

19. A nagyobb méretű, kör alakú, félgömbös, díszítetlen veretek (7. sz. első harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Budapest, Fo. 63	NAGY, Margit 1998 144.	39	4
2.	Csákberény–Orondpuszta	LÁSZLÓ, Gyula 2015 60. Taf. 12.	141	12
3.	Gerla	KÜRTI Béla 1990 83.	1	21
4.	Hajdúdorog–Városkert utca	GARAM, Éva 1992 142–144., Taf. 47.	1	20
5.	Kunágota	GARAM, Éva 1993 33–36., Taf. 61.	1	10
6.	Szarvas–Grexa-téglagyár	JUHÁSZ, Irén 2004 37., Taf. 25.	200	6
7.	Szegvár–Sárpoldal	GARAM, Éva 1992 Taf. 23.	1	12
8.	Szekszárd–Bogyiszlói út	ROSNER, Gyula 1999 78., Taf. 40.	612	1
9.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 56., 154., 176., Taf. 40–41., 134., 153.	350, 1191, 1355	33

20. A nagyobb méretű, kör alakú, félgömbös, díszítetlen veretek (7. sz. második harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
10.	Budakalász–Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	424	9
11.	Cikó	SOMOGYI Péter 1984 65., 38. tábla	552	17
12.	Gátér	KADA Elek 1908 333.	259	2
13.	Várpalota–Gimnázium	ERDÉLYI István – NÉMETH Péter 1969 Taf. XV.	202	6

21. Az egyszerű lemezből (préselés nélkül) készült négyzet alakú díszítetlen veretek (7. sz. első harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Aradka	NADJ, Sándor 1959 45–67.	68	2
2.	Deszk-H	BALOGH Csilla 2004 Abb. 10	18	2
3.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 40., 80., Taf. 33., 60.	103, 275	3
4.	Kölked-Feketekapu B	KISS, Attila 2001 27–28., Taf. 28.	82	2

5.	Szekszárd-Bogyiszlói út	ROSNER, Gyula 1999 66., Taf. 34.	491	8
6.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 89–90., 139., Taf. 79., 120.	621, 1067	2

22. Az egyszerű lemezből (préselés nélkül) készült négyzet alakú díszítetlen veretek (7. sz. második harmada)

ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
7.	Budapest III., Szőlő utca	NAGY, Margit 1998 44–46.	1	1
8.	Dunapentele	MAROSI Arnold – FETTICH Nándor 1936 Taf. VIII.	7	1
9.	Jánoshida-Tótkérpusztá	ERDÉLYI István 1958 25., 27. tábla	125	1
10.	Kölked-Feketekapu B	KISS, Attila 2001 169., Taf. 92.	555	2
11.	Környe	SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 20., Taf. 10.	75	1
12.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 56., Taf. 40.; 2014 12., Taf. 168.	349, 1508	4

23. Az egyszerű lemezből (préselés nélkül) készült négyzet alakú díszítetlen veretek (7. sz. harmadik harmada)

ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
13.	Alattyán-Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 31., Taf. 21.	284	4
14.	Dunapentele	MAROSI Arnold – FETTICH Nándor 1936 Taf. VIII.	10	2
15.	Jánoshida-Tótkérpusztá	ERDÉLYI István 1958 29–30., 30. tábla	162	1
16.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 44., Taf. XIX. 1.	84	1
17.	Kiskőrös-Pohibuj-Mackó-dűlő	TÖRÖK, Gyula 1975a 295–296., Fig. 5.	60	2
18.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 116–117., Taf. 79.	422	2
19.	Nyékládháza	K. VÉGH Katalin 1965 177–194.	32	8
20.	Szeged-Kundomb	SALAMON, Ágnes – CS. SEBESTYÉN, Károly 1995 8–102.	58	1
21.	Szeged-Makkoserdő	SALAMON, Ágnes 1995 116., Plate 5.	58	6
22.	Tiszaderzs	KOVRIG Ilona 1975b 223., Fig. 9.	60	2

23.	Tiszafüred-Majoros	GARAM, Éva 1995b 60., Taf. 19.	456	4
24.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 23–24., 71., Taf. 11., 59.; 2014 54., 65., 120–121., Taf. 192., 199., 233.	91, 477, 1807, 1894, 2269	10

24. A préselt négyzet alakú, díszítetlen veretek (7. sz. második harmada)

ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
2.	Alattyán-Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 25., Taf. 17.	207	2
3.	Budakalász-Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	179	2
4.	Cikó	SOMOGYI Péter 1984 42., 3. tábla	9?	3
5.	Holiare/Gellér-Homokdomb	TOČÍK, Anton 1968 65., Taf. 63.	372	2
6.	Pusztaberény	BÁRDOS Edith 1978 86–89.	3, 5	5
7.	Szeged-Makkoserdő	SALAMON, Ágnes 1995 113–114., Plate 21.	24	1
8.	Tiszafüred-Majoros	GARAM, Éva 1995b 88., Taf. 113.	697	4
9.	Váchartyán	FERENCZY László 1963 85–86., 5. kép	8	3
10.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2014 82., Taf. 210.	1976	1

25. A préselt négyzet alakú, díszítetlen veretek (7. sz. harmadik harmada)

ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
11.	Alattyán-Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 26–27., 33., 39–40., 42., Taf. 18., 23., 27., 30.	222, 322, 413, 450	22
12.	Bóly-Sziebert-pusztá	PAPP László 1962; PÁSZTOR Adrien 1990 129–146.	59	4
13.	Cikó	SOMOGYI Péter 1984 58., 27. tábla	409	3
14.	Holiare/Gellér-Homokdomb	TOČÍK, Anton 1968 16., Taf. 29.	35	2
15.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 44., Taf. XIX. 1.	84	1
16.	Regöly	KISS Gábor 1984a 132., 68. tábla	70	4
17.	Tiszafüred-Majoros	GARAM, Éva 1995b 96., 102., 132., Taf. 119., 126., 151.	775, 852, 1126	7

26. A négyzet alakú, konkáv oldalú, díszítetlen veretek (7. sz. harmadik harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Alattyán-Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 54., Taf. 39.	617	6
2.	Balinka-Mecsérpuszta	FÜLÖP Gyula 1985 III. tábla	szórvány	4
3.	Budakalász-Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	181	5
4.	Bugyi-Ürbőpuszta	BÓNA István 1957 158., 34. tábla	19	4
5.	Győr-Téglavető	FETTICH Nándor 1943 42., 12. tábla	831	4
6.	Hernád (Hernádpuszta)	ÉBER László 1901 300-314.	13	3
7.	Holiare/Gellér-Homokdomb	TOČÍK, Anton 1968 23-24., Taf. 35.	85	5
8.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 44., Taf. XIX. 1.	337	6
9.	Káptalantóti-Bodók	BAKAY Kornél 1973 24-35.	19, 26, 40	11
10.	Kiskőrös-Pohibuj-Mackó-dűlő	TÖRÖK, Gyula 1975a 295., Fig. 4.	51	3
11.	Kiskőrös-Város alatt	HORVÁTH Tibor 1935 Taf. XXVIII., 9-12.	67	1
12.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 97-98., Taf. 71.	348	5
13.	Regöly	KISS Gábor 1984a 131., 64. tábla	60B	5
14.	Szeged-Fehértó B	MADARAS, László 1995 143., Plate 12.	62	1
15.	Szeged-Makkoserdő	SALAMON, Ágnes 1995 Plate 20.	291	8
16.	Tiszafüred-Majoros	GARAM, Éva 1995b 56., Taf. 88.	407	3
17.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 100., 184., Taf. 89., 161.; 2014 14., 146., Taf. 169., 248.	701, 1399, 1515, 2362	12
18.	Zsély	ČILINSKÁ, Zlata 1973 Taf. LIII.	312	6

27. Az egyszerű lemezből, préseles nélkül készült téglalap alakú veretek (7. sz. első harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Börcs-Nagydomb	TOMKA Péter 2005 137–179.	1	1
2.	Budakalász–Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	479	1
3.	Szekszárd–Bogyiszlói út	ROSNER, Gyula 1999 70., Taf. 36.	531	1

28. Az egyszerű lemezből, préseles nélkül készült téglalap alakú veretek (7. sz. második harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
10.	Alattyán–Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 Taf. XII.	148, 224, 448	9
11.	Biatorbágy	SIMON László 1993 16. kép	270	1
12.	Budapest XIV., Tihany tér	NAGY, Margit 1998 112–123.	6	1
13.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 44., Taf. XIX. 1.	264	1
14.	Környe	SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 19., Taf. 7.	60	1
15.	Pécs–Köztemető	KISS, Attila 1977 92–103.	30	3
16.	Szeged–Fehértó A	MADARAS, László 1995 21., Plate 10.	63	1
17.	Tiszafüred–Majoros	GARAM, Éva 1995b 56., Taf. 89.	414	6
18.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 134., Taf. 117.	1035	2

29. Az egyszerű lemezből, préseles nélkül készült téglalap alakú veretek (7. sz. harmadik harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
19.	Alattyán–Tulát	KOVRIG, Ilona 1963 37., Taf. 25.	380	7
20.	Andocs–Temető u.	GARAM Éva 1972 129–183., Abb. 13.	43	6
21.	Aradka	NADJ, Sándor 1959 45–67.	83	9
22.	Halimba–Belátó-domb	TÖRÖK, Gyula 1998 17., Taf. 1.	6	2
23.	Holiare/Gellér–Homokdomb	TOČÍK, Anton 1968 63–64., 91., 102., Taf. 62., 74., 81.	366, 598, 667	15

24.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 44., Taf. XIX. 1.	184	4
25.	Kerepes-Kavicsbánya	TÖRÖK Gyula 1973 117., 7. ábra 5., 7., 10., 12.	E	4
26.	Mártély	FARKAS Sándor 1892 424., F tábla	7	1
27.	Nagykamarás	BANNER János 1927 148-149., 3-4. kép	7	1
28.	Szeged-Kundomb	SALAMON, Ágnes - CS. SEBESTYÉN, Károly 1995 8-102.	180	1
29.	Szentes-Kaján	KOREK József 1943-44 32-33., Taf. XXXVII.	277	4
30.	Tiszafüred-Majoros	GARAM, Éva 1995b 23., Taf. 69.	136, 624, 1046	18
31.	Üllő	HORVÁTH Tibor 1935 19-20., 7. tábla	132	2
32.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith - GARAM, Éva 2009 70-71., 93., Taf. 59., 82.	472, 644	63

30. A préselt, pajzs alakú, díszítetlen veretek (7. sz. első harmada)

ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Budakalász-Dunapart	VIDA Tivadar - PÁSZTOR Adrien, unpubl.	300	1
2.	Felgyő-Ürmös-tanya	BALOGH Csilla 2010 216., 79. kép	197	7
3.	Szeged-Kundomb	SALAMON, Ágnes - CS. SEBESTYÉN, Károly 1995 8-102.	289, 305	1
4.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith - GARAM, Éva 2009 1514., 157-158., Taf. 132., 137.	1160, 1213	2

31. A préselt, pajzs alakú, díszítetlen veretek (7. sz. második harmada)

ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
5.	Tiszafüred-Majoros	GARAM, Éva 1995b 56-57., Taf. 89.	414	2
6.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith - GARAM, Éva 2009 112., Taf. 99.; 2014 84., Taf. 211.	818, 1999	7

32. A préselt, pajzs alakú, díszítetlen veretek (7. sz. harmadik harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
7.	Szeged-Kundomb	SALAMON, Ágnes – CS. SEBESTYÉN, Károly 1995 8–102.	305	6

33. Egyszerű lemezes, díszítetlen függesztőveretek (7. sz. első harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Felgyő-Ürmös-tanya	BALOGH Csilla 2010 216., 79. kép	197	1
2.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 42–45., Taf. 36.	108	2
3.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 167., Taf. 144.; 2014 30., Taf. 177.	1285, 1624	2

34. Egyszerű lemezes díszítetlen függesztőveretek (7. sz. második harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
4.	Környe	SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 20., Taf. 10.	75	1
5.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 56., 133., Taf. 40., 116.; 2014 90–91., Taf. 216.	349, 1020, 2051	3

35. Egyszerű lemezes díszítetlen függesztőveretek (7. sz. 3. harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
6.	Kölked-Feketekapu B	KISS, Attila 2001 176., Taf. 96.	580	1

36. Préselt díszítetlen függesztőveretek (7. sz. első harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Keszthely-Pusztaszentegyházi-dűlő	MÜLLER, Róbert 2014, 42-43	1999_21	1
2.	Szekszárd-Bogyiszlói út	ROSNER, Gyula 1999 84., Taf. 44.	667	1
3.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 63., 65., Taf. 47., 50.	415, 444	4

37. Préselt díszítetlen függesztőveretek (7. sz. második harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
4.	Környe	SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 29., Taf. 26.	151	2
5.	Várpalota-Gimnázium	ERDÉLYI István – NÉMETH Péter 1969 188., 15. tábla	202	2

38. Préselt díszítetlen függesztőveretek (7. sz. harmadik harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
6.	Tiszafüred-Majoros	GARAM, Éva 1995b 156., Taf. 171.	1281b	1

39. Öntött díszítetlen függesztőveretek (7. sz. első harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Bócsa	LÁSZLÓ, Gyula 1955 Pl. 35–36.	1	1
2.	Budakalász-Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	299	2
3.	Budapest, Farkasvölgy, FO.35	NAGY, Margit 1998 97.	1	2
4.	Keszthely	GARAM, Éva 2001 Taf. 96. 1., 4., 5.; BÓNA István 1962 49–68., Taf. XXII., 10–20.	1	1
5.	Szekszárd-Bogyiszlói út	ROSNER, Gyula 1999 99., Taf. 52.	784	1
6.	Zsámbok	GARAM Éva 1983 139–155.; GARAM, Éva 2001 Taf. 88.5.	1	1

40. Öntött díszítetlen függesztőveretek (7. sz. második harmada)				
ID	Lelőhely	Irodalom	Sírszám	Darab
1.	Budakalász-Dunapart	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien, unpubl.	1284	2
2.	Kölked-Feketekapu A	KISS, Attila 1996 111–112., Taf. 71.	399	1
3.	Környe	SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 16., Taf. 3.	23	2
4.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 43–44., Taf. 31.	250a	2

41. Leletlista a Jánoshida típusú fülbevalókhoz		
ID	Lelőhely	Irodalom
1.	Alattyán	KOVRIG, Ilona 1963 16., Taf. VIII., 7–8.
2.	Cobe	BUGARSKI, Ivan 2012 235.
3.	Dévaványa	KOVRIG, Ilona 1975a 134.
4.	Dunapentele	GARAM Éva 1995a 141–146.
5.	Gátér	KADA Elek 1905 151.
6.	Halimba	TÖRÖK, Gyula 1998 33., 19., 63.
7.	Jánoshida	ERDÉLYI István 1958 36.
8.	Mödling	DISTELBERGER, Anton 2004 Abb. 10.
9.	Nagyréde-Ragyogópart	SZABÓ János 1968 38.
10.	Niš	POPOVIĆ, Ivana 2001 101.
11.	Szeged-Fehértó	MADARAS, László 1995 35., Pl. 2.
12.	Tatabánya, Alsógalla	SZATMÁRI Sarolta 1982–83 71.
13.	Tiszaderzs	KOVRIG, Ilona 1975b 217., Fig. 7.
14.	Tiszavasvári, Petőfi S. utca	FANCSALSZKY Gábor 1999 233.
15.	Vajka/Vojka	BUGARSKI, Ivan 2012 235.
16.	Zsély-Želovce	ČILINSKÁ, Zlata 1973 XCVI., 607.

17.	Bijelo Brdo	DIMITRIJEVIĆ, Danica – KOVAČEVIĆ, Jovan – VINSKI, Zdenko 1962 108.
18.	Nyékládháza	K. VÉGH Katalin 1965 177–211.
19.	Budakalász	VIDA Tivadar – PÁSZTOR Adrien ásatás
20.	Tiszavárkony	GARAM, Éva 1993 108., Taf. 98., 7–8.
21.	Vámosmikola	DINNYÉS István et al. 1993
22.	Zillingtal	DISTELBERGER, Anton 2004 20., Abb. 5.

42. Leletlista a férfi sírokban előforduló, alsó íven többes granulációs szemmel díszített fülbevalókhoz		
ID	Lelőhely	Irodalom
1.	Budapest-Ároktő utca 130.	NAGY, Margit 1998 Taf. 97. B
2.	Budapest-Népstadion	NAGY, Margit 1998 Taf. 89., 31.
3.	Dunapentele	GARAM Éva 1995a 145.; MAROSI Arnold – FETTICH Nándor 1936 Taf. II., 6.; VI., 3–4.
4.	Érsekújvár/Nové Zámky	ČILINSKÁ, Zlata 1966 44., Taf. XL., 210., 4.; 64., Taf. LIII., 2–3.; 95., Taf. LXXII., 1–2.
5.	Felgyő-Ümrös-tanya	BALOGH Csilla 2010 42. kép, 2; 51. kép, 121., 1.; 53. kép, 129., 6.
6.	Igar III.	FÜLÖP, Gyula 1988 165.
7.	Ivánca	BÓNA István 1970 5. kép 1.
8.	Jászapáti	MADARAS, László 1994 16., Taf. I.; Taf. I., 3., 1.; Taf. XXV., 182., 1.; Taf. XXV., 182., 1.
9.	Kiskőrös-Pohibuj-Mackó-dűlő	TÖRÖK, Gyula 1975a Fig. 4.
10.	Solymár	TÖRÖK, Gyula 1994 10.; 11.; Pl. 4.
11.	Szeged-Fehértó A	MADARAS, László 1994 Pl. 4.
12.	Visznek	TÖRÖK, Gyula 1975b 326., Fig. 3., 21.
13.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2009 Taf. 2160., 1a.; Taf. 59., 472.
14.	Žitavská Tůň/Zsitvatő	BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech 1956 Taf. XXIV., 15., 16.

43. Leletlista a karneolokhoz a 7. sz. első felében		
<i>ID</i>	<i>Lelőhely</i>	<i>Irodalom</i>
1.	Szekszárd-Bogyiszlói út	ROSNER, Gyula 1999 Taf. 37., Taf. 49.
2.	Keszthely-Fenekpuszta, horreum	BARKÓCZI, László 1968 280.; PÁSZTOR, Adrien 2011 236.; BARKÓCZI, László 1968 279.; PÁSZTOR, Adrien 2011 239.
3.	Szarvas-Grexa	JUHÁSZ, Irén 2004 17., 25., 33., 40.
4.	Szegvár-Oromdűlő	PÁSZTOR Adrien 2012 483.
5.	Zamárdi	BÁRDOS, Edith – GARAM, Éva 2014 36., Taf. 181.
6.	Csepel-Háros	NAGY, Margit 1998 150., Taf. 102.

44. Leletlista a karneolokhoz a 7. sz. második felében		
<i>ID</i>	<i>Lelőhely</i>	<i>Irodalom</i>
1.	Kisköre	GARAM, Éva 1979 17., Taf. 12.; 26., Taf. 19.; 26., Taf. 19.
2.	Szekszárd, Bogyiszlói út	ROSNER, Gyula 1999 Taf. 36.
3.	Visznek	TÖRÖK, Gyula 1975b 333., Fig. 4.
4.	Szob	KOVRIG Ilona 1975c 182.
5.	Lesencetomaj-Piroskereszt	PÁSZTOR Adrien 2012 477.
6.	Szegvár-Oromdűlő	PÁSZTOR Adrien 2012 294.
7.	Székkutas	B. NAGY Katalin 2003 45., 178., 105. kép 310.; PÁSZTOR Adrien 2003 342.
8.	Szerbkeresztúr	MILLEKER Bódog 1893 305.
9.	Környe	SALAMON, Ágnes – ERDÉLYI, István 1971 22.
10.	Kiskőrös-Város alatt	PÁSZTOR Adrien 1996
11.	Tiszaderzs	KOVRIG, Ilona 1975b 217., Fig. 7.

45. Ametisztek a 7. sz. első felében		
<i>ID</i>	<i>Lelőhely</i>	<i>Irodalom</i>
1.	Bóly B	PAPP László 1962–63 Taf. XX., 9.
2.	Kölked B	KISS Gábor 2001 51.
3.	Keszthely–Fenékpuszt, horreum	BARKÓCZI, László 1968 278.; PÁSZTOR, Adrien 2011 236.

46. Ametisztek a 7. sz. második felében		
<i>ID</i>	<i>Lelőhely</i>	<i>Irodalom</i>
1.	Dunapentele	GARAM Éva 1995a, 146.
2.	Ozora/Tótipuszt	GARAM, Éva 1993 102., Taf. 88., 1–4.
3.	Gyenesdiás	MÜLLER, Róbert 1989 147.
4.	Kunszállás/Szabadszállás/Kunadacs	MEIER-ARENDT, Walter (Hrsg.) 1985 60., Nr. 3a, Abb. 56.
5.	Novi Sad/Újvidék	GARAM, Éva 1993 109., Nr. 144., Taf. 40., 6–7.

